magazin istoric

ANUL XXIII NR. 7 (268) IULIE 1989

a

b

c

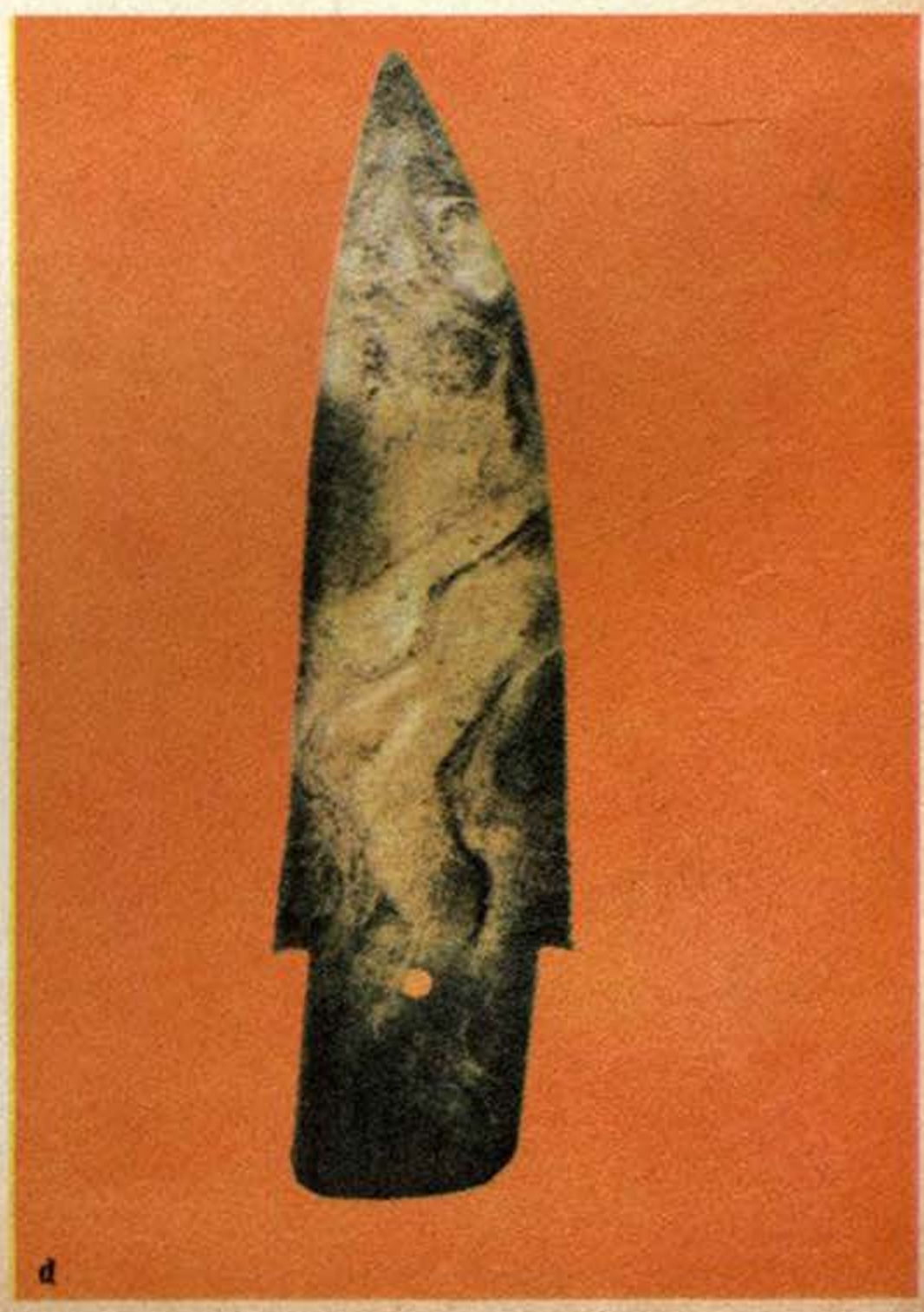

d

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXIII
Nr. 7 (268)
iulie 1989

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN STEFĂNESCU

Secretar responsabil
IOANA URSU

SUMAR

Epocă de istorice împliniri:
Ion Ardeleanu 2

Din cronica rezistenţei antihitleriste. Armata şi naţiunea ca un singur om:
Ilie Ceauşescu 4

Revoluţiile moderne ale românilor:
Florin Constantiniu 8

Din zilele Revoluţiei de la 1848:
A. Ubicini 13

Ştefan cel Mare — adînca iubire a pămîntului strămoşesc:
Radu R. Rosetti 18

Victor Slăvescu — 1940. Note zilnice:
Eugen Preda 22

Constantin Stere. Nici o picătură de forţă morală nu se pierde în zadar:
Z. Ornea 27

Pe urmele strămoşilor:
Ion Popescu-Puţuri 33

În Bucureşti, acum 50 ani 48

Repere în timp. Sîngeorz-Băi:
Vasile Smărăndescu 60

„Mi-a făcut o deosebită plăcere să revăd România":
Stephen Fischer-Galaţi 62

● **1939-1945. Din cronica luptei antihitleriste:** *Piotr Wróbel*... 36 ● **Ţările române şi Revoluţia franceză:** *Dan Berindei*... 39 ● **1789. Deputaţii Stărilor Generale la Versailles:** *Edna Hindie Lemay*... 44 ● **Aisberguri contra hitleriştilor:** *Catherine Marchant*... 52 ● **Tezaurul din Golful Lunii:** *Ana Budura*... 55 ● **Cărţi sosite la redacţie**... 17 ● **Telex**... 54 ● **Concursul** Magazin istoric, **ediţia 1989.** 23 August 1944-23 August 1989. Glorioasa aniversare. **Prima serie de întrebări**... 57 ● **Poşta** Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

① ④ Festivalul Naţional „Cîntarea României" oferă cel mai stimulator cadru de afirmare a noi şi noi talente în toate sferele creaţiei, inclusiv în domeniul picturii de inspiraţie istorică. Astfel, unul dintre laureaţii acestui festival, pictorul amator Ilarion Mureşan, evocă luminoasa figură a voievodului Ştefan cel Mare, viteazul apărător al libertăţii şi integrităţii ţării (coperta 1). În secolul trecut, printre artiştii plastici care au închinat impresionante opere de artă eroului de la Baia şi Codrii Cosminului, de la Vaslui şi Războieni, s-a aflat şi Theodor Aman, autorul acestui tablou, după care s-au făcut numeroase litografii, răspîndite în casele româneşti de-o parte şi de alta a Carpaţilor (coperta 4) (**Ştefan cel Mare — adînca iubire a pămîntului strămoşesc**, p. 18)

② Printre marile descoperiri arheologice recente de pe teritoriul R.P. Chineze, care oferă noi dovezi ale străvechii civilizaţii a acestei ţări, se numără şi cea din apropierea oraşului Chengdu, provincia Sichuan: a) statuie de bronz (din dinastia Shang); b) figurină de bronz (15 cm); c) mască de bronz (6,5 cm) şi d) hanger de jad (**Tezaurul din Golful Lunii**, p. 55)

③ Căderea Bastiliei, eveniment-simbol al Revoluţiei franceze din urmă cu 200 ani, în două imagini contemporane momentului (**1789. Deputaţii Stărilor Generale la Versailles**, p. 44)

EPOCĂ DE ISTORICE ÎMPLINIRI

Din multitudinea evenimentelor care au jalonat istoria poporului român, Congresul IX al Partidului Comunist Român, din iulie 1965, se detaşează prin profunzimea analizei şi direcţiile cardinale de dezvoltare a patriei. De la tribuna Congresului IX, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a adresat poporului înflăcăratul îndemn de a se cunoaşte pe sine, de a-şi clădi viaţa învăţînd din istoria şi experienţa sa multimilenară, de a îndrăzni să păşească spre cele mai cutezătoare culmi ale progresului şi civilizaţiei. Forumul comuniştilor din iulie 1965 a ales în înalta funcţie de secretar general al partidului pe tovarăşul Nicolae Ceauşescu, înflăcărat revoluţionar şi patriot, eminent militant comunist şi conducător cu o largă viziune dialectică asupra proceselor politice, economice şi sociale, a cărui prodigioasă activitate şi-a pus pecetea pe toate marile opţiuni şi înfăptuiri ale naţiunii noastre din această epocă de minunate realizări în toate sferele vieţii materiale şi culturale, definită cu mîndrie şi recunoştinţă de întregul popor sub numele de „Epoca Nicolae Ceauşescu".

Cei 24 ani care au trecut de la Congresul IX relevă cu putere faptul că acesta a reprezentat o deschidere cu adevărat epocală, o descătuşare a tuturor forţelor creatoare ale naţiunii canalizate spre o operă constructivă vastă şi multiloterală. S-a pus capăt conservatorismului, şablonismului şi concepţiei „modelului unic" în construcţia socialistă. S-au redat partidului şi poporului încrederea în propriile forţe, în capacitatea de gîndire şi acţiune, sentimentul de demnitate patriotică, revoluţionară. „Congresul al IX-lea — subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu — a marcat o nouă etapă în activitatea partidului nostru comunist, în întregul proces revoluţionar, a deschis calea gîndirii şi activităţii creatoare, a perfecţionării întregii munci de conducere şi făurire a noii orînduiri, a socialismului în România".

Prin abordarea într-un spirit nou, profund creator, a problemelor fundamentale ale ţării, ale construcţiei socialiste, ale dezvoltării forţelor de producţie şi relaţiilor sociale, ale perfecţionării organizării şi conducerii vieţii sociale, ale creşterii rolului ştiinţei în condiţiile revoluţiei tehnico-ştiinţifice contemporane, ale adîncirii permanente a democraţiei prin participarea directă a maselor la conducerea societăţii, ale creşterii nivelului de trai material şi spiritual al poporului, ale întăririi unităţii şi independenţei naţiunii noastre socialiste, Congresul IX se reliefează ca un moment cu implicaţii adînci asupra întregii vieţi şi activităţi a partidului, a poporului român.

Congresul IX a imprimat un curs înnoitor dezvoltării întregii ţări, prin elaborarea şi aplicarea unei strategii unitare în vederea asigurării progresului multilateral al tuturor zonelor şi localităţilor. Reorganizarea teritoriol-administrativă din anul 1968 căreia, în procesul dialectic de dezvoltare a ţării, i s-au adus o seamă de îmbunătăţiri în decursul celor două decenii scurse de la adoptarea ei, a creat cadrul corespunzător pentru înfăptuirea cu fermitate a politicii de amplasare raţională a forţelor de producţie pe întreg teritoriul patriei, de dezvoltare armonioasă a tuturor judeţelor.

În centrul întregii politici economice a partidului şi statului nostru de edificare a unui sistem economic naţional unitar şi armonios dezvoltat, în profil teritorial şi pe domenii, s-a aflat industrializarea socialistă a ţării — singura cale de valorificare superioară şi în interesul întregii naţiuni a resurselor materiale şi naturale ale patriei, de afirmare a României pe orbita progresului şi civilizaţiei. Este meritul istoric al Congresului IX al partidului de a fi revăzut şi elaborat un nou concept, propriu, privind industrializarea, respingînd orice tendinţe de subapreciere a posibilităţilor şi aspiraţiilor de progres ale poporului român. Definitoriu pentru desfăşurarea procesului de industrializare după anul 1965 este faptul că el s-a realizat pe baza efortului propriu, prin orientarea patriotică a principalelor mijloace şi resurse materiale şi financiare spre industrie, ca ramură care generează şi impulsionează dezvoltarea şi modernizarea forţelor de producţie la nivelul întregii societăţi.

Definirea rolului agriculturii ca ramură de bază a economiei româneşti, stabilirea obiectivelor şi căilor de dezvoltare, fundamentarea componentelor esenţiale ale întregii politici agrare au constituit o preocupare majoră a Congresului IX al partidului, reluată, adîncită şi îmbogăţită ulterior, odată cu elaborarea şi definirea de către secretarul general al partidului a conceptului de nouă revoluţie agrară. În mod deosebit s-a subliniat necesitatea imperioasă a dezvoltării concomitente şi puternice atît a industriei cît şi a agriculturii, ca premise fundamentale ale edificării unei economii socialiste dinamice, stabile şi echilibrate.

Puternica dezvoltare economico-socială a ţării în cei 24 ani care au trecut de la Congresul IX, marcată prin succese remarcabile în toate sectoarele economiei naţionale, se exprimă şi în grandioasele cetăţi industriale din ramurile metalurgiei, chimiei, construcţiilor de maşini, energeticii şi din alte domenii de activitate, canalele Dunăre — Marea Neagră şi Poarta Albă — Midia-Năvodari, complexele hidrotehnice pe rîurile interioare, noile porturi la Dunăre şi Marea Neagră, Transfăgărăşanul, metroul bucureştean şi multe altele.

Una din marile opţiuni politice de largă perspectivă istorică ce marchează epoca deschisă de Congresul IX o constituie promovarea noii revoluţii tehnico-ştiinţifice ca factor fundamental al politicii de accelerare a progresului ţării, în noua etapă de consolidare socialistă, de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate. La baza acestei opţiuni a stat concepţia ştiinţifică despre construcţia socialismului ca o operă socială de uriaşă amploare şi complexitate, care necesită cunoaşterea aprofundată a fenomenelor şi cerinţelor vieţii, aplicarea legilor economice obiective, contribuţia activă a oamenilor de ştiinţă în toate domeniile creaţiei materiale şi spirituale. Ansamblul de măsuri aplicat în cei 24 ani a urmărit: perfecţionarea reţelei de cercetare, crearea de noi institute, centre şi laboratoare de cercetare în ramurile deficitare, apropierea unităţilor de cercetare de principalele centre de producţie, îmbunătăţirea îndrumării cercetării, integrarea cercetării şi învăţămîntului cu producţia, perfec-

ționarea conducerii, planificării și finanțării activității de cercetare, astfel încît să se asigure concentrarea eforturilor asupra acelor teme care pot să contribuie efectiv la soluționarea problemelor actuale și de perspectivă ale economiei naționale.

Progresul economic, științific, tehnic din domeniul științelor sociale, și în special al istoriei, pe care îl presupune orînduirea socialistă este într-o legătură dialectică cu progresul în cultură, în artă, în perfecționarea continuă a omului, în dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor. Ideile novatoare promovate cu consecvență de la Congresul IX al partidului au generat o emulație creatoare pe măsura dinomismului și mutațiilor calitative intervenite în viața social-economică și politică a țării, constituind cadrul istoric al unei afirmări fără precedent a creației literar-artistice, a întregii mișcări culturale.

Climatul de deschidere spre nou, spre inovare și creativitate care caracterizează epoca deschisă de Congresul IX a fost susținut prin dezvoltarea unei puternice baze materiale pentru activitatea cultural-educativă. În acești ani de mari înfăptuiri și inițiative a început să se desfășoare Festivalul Național „Cîntarea României" — vastă mișcare cultural-educativă chemată să asigure participarea activă și permanentă a maselor la dezvoltarea culturii, a spiritualității noastre socialiste.

Tot acest proces de prefacere radicală a întregii societăți a fost posibil datorită faptului că în centrul strategiei revoluționare pe care a inaugurat-o Congresul IX s-a aflat teza că socialismul și democrația sînt legate indisolubil, că socialismul se făurește cu poporul și pentru popor. Pentru Partidul Comunist Român, democratizarea largă a vieții politice, participarea maselor la decizia economică și politică au reprezentat și reprezintă un principiu esențial pentru înaintarea rapidă a țării pe calea consolidării și făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate.

În perspectiva trecerii la o nouă treaptă, superioară, de înfăptuire a Programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, aniversarea a 24 ani de la Congresul IX are loc în atmosfera de adeziune deplină a întregii noastre națiuni la politica științifică, realistă a partidului nostru, întîmpinînd cu noi și măreț succese cea de-a 45-a aniversare a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 și Congresul XIV al Partidului Comunist Român.

Conf. univ. dr. Ion ARDELEANU

Din cronica rezistenţei antihitleriste

ARMATA ŞI NAŢIUNEA

CA UN SINGUR OM

General-locotenent dr. ILIE CEAUŞESCU

Sfidarea de către dictatorul Ion Antonescu a sentimentelor naţionale prin înfeudarea economică, politică şi militară a ţării faţă de Germania hitleristă, continuarea unui război profund nepopular, în care angajase armata fără a ţine seama de sentimentele ei antihitleriste şi antifasciste, au dat naştere unei puternice mişcări de rezistenţă care s-a manifestat crescînd necontenit în toate sferele societăţii, inclusiv în rîndurile armatei. Cum am văzut în numărul trecut, una dintre cele mai semnificative manifestări a divergenţelor dintre dictatorul Ion Antonescu şi corpul de comandă al armatei române a constituit-o demisia şefului Marelui Stat Major, în ianuarie 1942, în semn de desolidarizare a acestuia de o politică pe care o considera catastrofală pentru ţară.

Memoriile nu ajung

Demisia generalului Iacobici n-a fost un fenomen izolat. Alte documente de arhivă, mai puţin cunoscute, indică faptul că hotărîrea luată de Antonescu de a trimite noi trupe pe front a provocat o reacţie susţinută de opoziţie la nivelul tuturor structurilor militare româneşti. De la unităţile şi marile unităţi angajate pe front se raporta că trupele se pronunţau pentru încetarea ostilităţilor şi întoarcerea în ţară. Pentru a calma starea de spirit ostilă continuării războiului hitlerist, şeful regimului a ordonat efectuarea unei anchete la trupele angajate în operaţiile din Crimeea. Rezultatele evidenţiau totala contradicţie dintre starea de spirit a armatei şi politica promovată de Ion Antonescu. La 28 ianuarie 1942, Cabinetul militar al şefului dictaturii comunica Marelui Stat Major rezoluţia acestuia asupra referatului privind starea morală a trupelor din Crimeea: „Moralul trupei este ceea ce este moralul ofiţerilor. Ofiţerii sînt deci cei adevăraţi vinovaţi dacă această situaţie este reală, ofiţerii, de la comandantul Corpului vînătorilor de munte la comandanţii de divizii şi pînă la comandanţii de batalioane. Este evident că situaţia în care împrejurările războiului au dus trupele de munte şi cavalerie este foarte gravă.

În faţa situaţiei create ce este de făcut? Cu tot pericolul trebuia să retragem trupele? Se poate concepe o astfel de mentalitate?... În războiul trecut luptătorii noştri au îndurat în Moldova greutăţi şi lipsuri şi mai mari şi totuşi nu au dat nici un semn de slăbire. Să se arate generalului Avramescu şi generalilor comandanţi de brigade surprinderea mea pentru lipsa lor de înţelegere".

Între Antonescu şi majoritatea corpului de comandă al armatei române nu existau doar simple neînţelegeri, ci divergenţe de substanţă. Promovînd o politică contrară aspiraţiilor şi opţiunilor poporului român, în contradicţie cu poziţiile adoptate de grupările şi forţele politice burgheze, şeful regimului a intrat în conflict chiar şi cu acele cadre din conducerea armatei care într-o perioadă l-au susţinut. Complet izolat, Antonescu şi-a păstrat atributele puterii doar în virtutea faptului că Germania avea capacitatea să intervină şi să menţină statutul politic subordonat al României.

Pe tot parcursul primăverii şi verii anului 1942, Marele Stat Major a acţionat pentru împiedicarea sau cel puţin diminuarea efectelor politicii de dezvoltare a „colaborării" militare cu cel de-al III-lea Reich. Generalul Ilie Ştefiea, noul şef al Marelui Stat Major, ajutat de generalii Socrat Mardare şi Ion Borcescu şi colonelul Nicolae Nestorescu, a reuşit, prin menţinerea în

țară a unor unități și subunități din componența marilor unități destinate să participe la campania din anul 1942, să sustragă de sub incidența desfășurărilor militare aproximativ 220 000 de oameni și importante cantități de armament și mijloace de luptă[1].

Împiedicarea trimiterii de noi forțe pe front și retragerea în țară a unităților deja angajate au constituit obiectivul central ce a călăuzit voința tuturor forțelor politice patriotice românești pe parcursul anului 1942. Dar, de la opțiune la acțiunea efectivă, care să împiedice dezastrul spre care era îndreptată țara, mai erau necesare încă eforturi serioase, iar comuniștii s-au dovedit a fi singura forță politică capabilă să formuleze și să impună căile și mijloacele colaborării pe o platformă de luptă comună. „Conducătorii partidelor național-țărănesc și liberal — se menționa într-un manifest al C.C. al P.C.R. din 22 iunie 1942 — Iuliu Maniu și Dinu Brătianu au cerut prin memorii mareșalului trădător Antonescu retragerea trupelor române în țară. Memorii însă nu ajung!" Și, într-adevăr, dezastrul de la Stalingrad avea nu numai să confirme previziunile, ci avea să evidențieze o dată în plus incapacitatea forțelor politice burgheze de a se situa la înălțimea comandamentelor majore ale țării, ineficiența mijloacelor și căilor practicate de acestea.

Peste capul comandamentelor germane

Desfășurarea operațiilor militare la latura de sud a frontului sovieto-german, la sfîrșitul anului 1942 și începutul anului 1943, a relevat cu putere caracteristicile definitorii ale stării de spirit ce anima armata română în ansamblul ei, ca și mutațiile produse pe planul concepției conducerii acesteia privind adevăratele misiuni ce reveneau organismului militar românesc. Hotărîte să împiedice nimicirea marilor unități, organele de comandament române, sub conducerea directă a Marelui Stat Major, care a trimis pe front ofițeri cu instrucțiuni speciale, au acționat, după 19 noiembrie 1942, pentru a asigura condițiile necesare nu continuării operațiilor, ci evacuării trupelor. În pofida ordinelor lui Antonescu care prevedeau „să se acționeze de comun acord cu comandamentele germane", comandanții români, fără nici o excepție, au făcut tot posibilul pentru a reuși desprinderea marilor unități române din dispozitivele de luptă și pentru a le dirija spre țară.

Sesizînd această situație, șeful de stat major al Misiunii

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1979.

militare germane pentru armata de uscat protesta pe lîngă Marele Cartier General Român că „s-au produs incidente între comandamentele germane şi române, provenind din faptul că comandamentele germane nu aveau cunoştinţă de ordinele primite de marile unităţi române, subordonate lor, de la Marele Cartier General Român". La rîndul său, şeful statului major german de legătură de pe lîngă Armata 4 română, locotenent-colonelul Doerr, informînd eşaloanele superioare germane asupra comportamentului adoptat de armata română, arăta: „Trebuie spus, fără ocol, că toate serviciile române nu mai lucrează deschis cu comandamentele germane de legătură, ci spun că au primit alte ordine. Există ordine secrete care nu sînt cunoscute oficial nici de comandamentul german de legătură..." Acelaşi ofiţer german raporta comandantului Grupului de armată „Don", la 11 ianuarie 1943: „Am impresia că după înfrîngerea din noiembrie s-a dat o dispoziţie din partea autorităţilor supreme române — necunoscută serviciilor germane — de a face totul pentru a împiedica nimicirea pe mai departe a forţelor române". Locotenent-colonelul Doerr nu numai că sesiza contradicţiile dintre obiectivele stabilite armatei române şi cele proprii armatelor germane, dar era chiar în măsură să aprecieze situaţia reală în care se afla Antonescu. „Faptul cel mai regretabil în atitudinea conducerii române este lipsa de camaraderie faţă de armata germană în luptă. În afară de comandantul suprem însuşi [I. Antonescu], Comandamentul Suprem [român] nu s-a gîndit niciodată la o obligaţie faţă de diviziile germane care luptă din greu... Această atitudine a Comandamentului Suprem [român] nu s-a îmbunătăţit nici după avertismentele repetate, clare, ale comandantului suprem".

Analiza măsurilor iniţiate de Marele Stat Major, a acţiunilor desfăşurate de marile unităţi, a atitudinii întregii armate române de la soldat la general reliefează cu pregnanţă concluzia că la sfîrşitul anului 1942 raporturile militare româno-germane se aflau la marginea confruntării. Organele de informaţii germane raportau că „românii nu voiau să lupte în Rusia pentru Germania şi Hitler... Trupa şi ofiţerii înjurau plini de ură, în orice ocazie, Germania, îl făceau pe Antonescu nebun şi îşi exprimau intenţia de a nu mai opune nici o rezistenţă la viitoarele atacuri ruseşti. Această atitudine era răspîndită — cum apreciază Manfred Kehrig într-o carte publicată în 1974 — mai ales printre ofiţeri, care nu făceau nici un secret din simpatia pe care o nutreau Angliei, se pronunţau pentru sabotarea ordinelor şi măsurilor germane şi îşi exprimau speranţa într-o rapidă ruptură germano-română".

Teama de mase

Referindu-se la comportamentul adoptat de armata română şi impactul poziţiei acesteia asupra evoluţiei ulterioare a relaţiilor militare româno-germane, acelaşi autor menţionează că, după 19 noiembrie 1942, „strădania primordială a conducerii române a fost aceea de a salva tot ce se putea din trupele lovite... Armata română trebuia să rămînă intactă în substanţa sa, nu numai pentru sprijinirea guvernului, ci şi pentru apărarea împotriva unor eventuale tendinţe expansioniste ungare... Marele Stat Major Român a trecut acum să distribuie directive operative — peste capul Misiunii militare germane pentru armata de uscat şi al comandamentelor germane — unităţilor româneşti subordonate Grupului de armate «A» şi «Don» şi să retragă pur şi simplu de pe linia frontului anumite trupe".

Evident, faptele relatate consemnează începutul unei noi faze în evoluţia rezistenţei antihitleriste româneşti. De la opoziţia şi sabotarea ordinelor şefului dictaturii s-a ajuns la iniţierea şi practicarea unor căi ce vizau, pe lîngă dezangajarea din războiul hitlerist, conservarea forţelor româneşti pentru viitoarele acţiuni politico-militare pe care interesele ţării le reclamau. În noile împrejurări chiar şi apropiaţii lui Antonescu simţeau necesitatea unei „clarificări". Astfel, generalul Constantin Pantazi, ministrul apărării naţionale, înainta, la 27 februarie 1943, următorul raport lui Ion Antonescu: „În situaţia actuală, după înfrîngerea pe care am suferit-o în noiembrie (sfîrşitul lunii), opinia noastră publică a rămas nelămurită asupra atitudinii noastre de viitor. În numele modestului meu spirit de prevedere, vă rog a examina oportunitatea clarificării în mod public a liniei pe care merge ţara. În primul rînd, ca ministru de război, sînt dator a supune cunoştinţei domniei voastre că între opinia publică nelămurită şi armată este peste putinţă a se împiedica interpenetrabilitatea... Dacă spiritul din interior poate avea rezultat defavorabil chiar asupra oamenilor care sînt pe front, dar acum, cînd toată armata va fi în interior?"

Pentru Partidul Comunist Român starea de spirit existentă în rîndurile armatei, acţiunile desfăşurate pentru contracararea planurilor naziste şi sabotarea ordinelor lui Antonescu au constituit argumentele eficienţei căilor preconizate şi practicate pe linia atragerii organismului militar la rezistenţă activă. Atragerea armatei de partea forţelor antihitleriste s-a înscris între obiectivele centrale ale Hotărîrii C.C. al P.C.R. din iunie 1943, care prevedea la primul punct: „Salvarea armatei prin oprirea trimiterii de noi trupe şi reîntoarcerea trupelor de pe frontul de răsărit. Cîştigarea ofiţerilor şi soldaţilor de partea Frontului patriotic al poporului". Nu există document programatic, manifest, hotărîre sau circulară elaborate de C.C. al P.C.R. în perioada de care ne ocupăm, care să nu prevadă „întărirea legăturilor cu cercurile militare", constituirea de celule de partid în rîndurile unităţilor. Astfel, în şedinţa sa din 13 octombrie 1943, C.C. al P.C.R. stabilea că „munca în armată" era de o importanţă deosebită pentru întreaga activitate politică, iar într-o altă şedinţă cu „reprezentanţii [organizaţiei] Bucureştiului" s-a apreciat ca o necesitate absolută asigurarea unei adevărate cotituri în

desfășurarea muncii în armată. Pentru înfăptuirea obiectivului menționat s-a prevăzut „mobilizarea tuturor membrilor partidului, U.P. [Uniunii Patrioților], tineretului și a tuturor patrioților pentru această muncă. Folosirea tuturor legăturilor cu soldații și ofițerii pentru organizarea lor".

Toate acțiunile programate și desfășurate de comuniști în armată în vederea potențării stării de spirit antihitleriste, stabilirii de contacte la nivelul forurilor de comandă superioară pentru coordonarea acțiunilor politice și militare ale marii ridicări la luptă pentru independența și libertatea națională s-au înscris într-un cadru larg ce a vizat concentrarea pe aceeași platformă de luptă a tuturor componentelor rezistenței românești. Consemnînd deschiderile posibile o dată cu dizolvarea Internaționalei Comuniste, C.C. al P.C.R. a adoptat, în iunie 1943, hotărîrea intitulată *Dizolvarea Internaționalei Comuniste și sarcinile Partidului Comunist din România*, în care, pornindu-se de la aprecierea că se creasera condițiile cele mai propice pentru unirea tuturor forțelor naționale în frunte cu partidul comunist, se propunea ca platforma comună de acțiune să cuprindă următoarele obiective: „salvarea armatei prin oprirea trimiterii de noi trupe și reîntoarcerea trupelor de pe frontul de răsărit; subminarea mașinii de război nemțești prin organizarea de sabotaje; ieșirea imediată din războiul lui Hitler și încheierea păcii separate cu Uniunea Sovietică, Anglia, America și cu toate țările democratice; răsturnarea guvernului antonescian și constituirea unui guvern democratic din reprezentanții partidelor și organizațiilor patriotice; aderarea României libere și independente la blocul antifascist al Națiunilor Unite; răsturnarea dictatului de la Viena și eliberarea părții de nord a Transilvaniei". Propunerile cuprinse în Hotărîrea C.C. al P.C.R. din iunie 1943 au întrunit adeziunea Uniunii Patrioților, Frontului plugarilor, Partidului Socialist-Țărănesc și Madosz-ului, care și-au dat acordul pentru constituirea Frontului Patriotic Antihitlerist.

Fiind hotărît să asigure toate condițiile necesare realizării unității mișcării de rezistență la nivel național, la 15 noiembrie 1943, C.C. al P.C.R. a prezentat conducerilor P.N.Ț. și P.N.L. o nouă platformă de colaborare ce conținea doar trei puncte: „1. Doborîrea guvernului Antonescu și formarea unui guvern compus din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste. 2. Ieșirea din războiul hitlerist și trecerea de partea blocului anglo-sovieto-american. 3. Mobilizarea și organizarea armatei și a maselor largi la luptă împotriva cotropitorilor hitleriști". Dar, nici de această dată, fruntașii celor două partide nu au venit în întîmpinarea propunerilor de colaborare avansate de P.C.R., pronunțîndu-se pentru organizarea și desfășurarea unor acțiuni separate. Pornind de la premisa că împlinirea deziderateloг naționale va ralia, în orice condiții, masele largi populare, fruntașii partidelor politice burgheze au fost preocupați în special de depistarea unor căi și mijloace în măsură să permită scoaterea țării de sub dominația Germaniei și alăturarea la tabăra Națiunilor Unite fără participarea partidului comunist. Antrenarea maselor largi populare, aflate în plin proces de radicalizare, pe baricadele luptei pentru independență și unitate națională configura rezolvări corespunzătoare atît intereselor generale ale țării, cît și celor speciale ale participanților, situație pe care cei aflați în fruntea P.N.Ț. și P.N.L. au căutat să o evite cu orice preț.

Mersul evenimentelor avea să demonstreze pe deplin faptul că în condițiile specifice ale anilor 1943 și 1944 clasa muncitoare din România, în frunte cu partidul ei comunist, reprezenta o forță socială matură, capabilă și hotărîtă să imprime rezolvări în conformitate cu interesele majore ale întregului popor. Așa cum relevă secretarul general al partidului, *„i-a revenit Partidului Comunist Român misiunea de cinste de a reprezenta forța națională cea mai activă în realizarea Frontului Unic Muncitoresc, de a uni forțele democratice împotriva războiului, pentru sabotarea mașinii de război fasciste și hitleriste, în organizarea și înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944, a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă"*.

Schimbarea intervenită în atitudinea fruntașilor partidelor politice burgheze, în sensul angajării de tratative pentru constituirea unui front comun de luptă, a fost determinată de înțelegerea mutațiilor intervenite în raportul de forțe pe plan intern. Incapabile să găsească o soluție politico-militară fără participarea comuniștilor, conducerile partidelor politice burgheze s-au găsit, o dată cu înfăptuirea frontului unic al clasei muncitoare, în situația de a fi excluse de la pregătirea și organizarea marii ridicări la luptă a poporului român.

În aceste condiții, cu perspectiva deloc îmbucurătoare a autoeliminării de la o acțiune ce avea să-și pună amprenta decisiv asupra însăși evoluției ulterioare a poporului român, partidele politice burgheze, fără a renunța la soluții în care să prevaleze asigurarea propriilor interese, au fost nevoite să se angajeze pe calea realistă imprimată de comuniști. ■

(Va urma)

Tot ceea ce s-a realizat în România în anii construcției socialiste — și mai cu seamă după Congresul al IX-lea al partidului — reprezintă o continuare a preocupărilor de dezvoltare independentă a patriei noastre. Toate aceste realizări sînt strîns legate de întreaga istorie, de tot ceea ce a făcut poporul nostru, în diferite etape ale dezvoltării sale, pentru formarea ființei sale naționale, a națiunii, a statului național unitar, pentru scuturarea dominației străine, sînt legate de lupta împotriva asupririi moșierilor și capitaliștilor, pentru a deveni stăpîn deplin pe destinele sale, stăpîn deplin în țara sa. Fără aceste lupte îndelungate, nici realizările de astăzi nu ar fi putut fi obținute.

NICOLAE CEAUȘESCU

REVOLUȚIILE MODERNE ALE ROMÂNILOR

FLORIN CONSTANTINIU

Prima manifestare a seismului revoluționar care a provocat sfîrșitul orînduirii feudale a constituit-o Revoluția lui Horea din anul 1784. Ea încheie șirul marilor răscoale țărănești medievale — expresii profunde ale nemulțumirii țărănimii, principala clasă producătoare a societății feudale, supusă exploatării senioriale și fiscale — și deschide seria revoluțiilor care lichidează bazele regimului feudal. Marile ridicări la luptă țărănești din Evul Mediu — ca aceea de la Bobîlna (1437)[1], sau cea condusă de Gh. Doja (1514) — au zguduit temeliile societății feudale, dar, datorită condițiilor istorice ale desfășurării lor, nu au putut oferi ca ideologie decît o iluzorie întoarcere la o mitică lume a egalității și dreptății.

Revoluția lui Horea a produs un program radical — formulat în ultimatumul prezentat la Deva în ziua de 11 noiembrie 1784 —, un program ce depășea prin conținutul său programele revoluțiilor burgheze și burghezo-democratice ce i-au urmat[2]: „Nobilime să nu mai fie — se spunea în acest text de excepțională însemnătate în istoria gîndirii politice românești —, ci care unde poate primi o slujbă crăiască, din aceea să trăiască. Nobilii posesori să părăsească pentru totdeauna moșiile nobiliare. Și ei să plătească dare ca și poporul de rînd. Pămînturile nobiliare să se împartă între poporul de rînd".

Radicalismul acestui program a fost determinat de împrejurările din Transilvania. În acest străvechi pămînt românesc[3], în urma politicii de discriminare și oprimare începută de regalitatea ungară în a doua jumătate a secolului XIV, consfințită prin alianța dintre nobilimea maghiară, patriciatul săsesc și pătura conducătoare a secuilor (*Unio trium nationum*), continuată în timpul principatului transilvan și acceptată de Curtea din Viena (după instaurarea stăpînirii habsburgice), românii, locuitorii autohtoni și majoritari ai Transilvaniei, erau tratați ca o populație „tolerată", avînd deci un statut de inferioritate socială și politică. „La 1784, el [Horea — *n.n.*] proclamă cu arma în mînă într-o țărișoară depărtată și de abia cunoscută a Europei răsăritene principiile care, peste vreo cinci ani în urmă, avea să triumfe în cea mai luminată și mai civilizată țară a Apusului și lumii", scria Alexandru Papiu-Ilarian, relevînd dimensiunea însemnătății internaționale a revoluției conduse de Horea în 1784.

Produs prin excelență al realităților societății românești, fără nici un fel de înrîuriri exterioare, Revoluția lui Horea a inaugurat în istoria poporului român acea succesiune de zguduiri revoluționare, însoțitoare firești ale procesului de tranziție de la feudalism la capitalism. Fenomenul revoluționar românesc a exprimat exigențele

[1] Într-un studiu consacrat ridicării la luptă a țărănimii transilvănene din 1437, publicat în revista *Transilvania* din 1873 și intitulat *Despre bellulu civile transilvane din anii 1437-1438*, George Barițiu consemna: „Revoluțiunea cea mare și războiul civil de care fusese ea însoțită în anul 1437-1438 a durat aproape un an și a fost decizătoare asupra poziținei politice a acestui mare principat, a soartei locuitorilor lui, iar mai ales asupra națiunii românilor" (*Magazin istoric*, nr. 4/1989).

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 11/1984; 3/1989.

obiective ale procesului de modernizare a structurilor economico-sociale și politice.

Aspirațiile de independență și unitate națională, de progres social ale poporului român au întîlnit în calea lor obstacolele înălțate de puterile străine, care au răpluit părți ale teritoriului românesc sau și-au exercitat dominația asupra altora. Din situația istorică specifică generată în spațiul carpato-danubiano-pontic de vecinătatea amenințătoare a forțelor conservatoare reprezentate de marile imperii vecine, revoluția care trebuia să propulseze societatea românească din feudalism în capitalism a căpătat aspectele caracteristice ale revoluției de eliberare socială și națională, desfășurarea ei trecînd prin faze și forme specifice, modelate de realitățile românești.

Retrospectiva istorică a evenimentelor desfășurate pe pămîntul patriei noastre în ultimele două veacuri evidențiază faptul că *revoluția* a constituit factorul predominant al progresului societății românești, al tuturor proceselor care au marcat trecerea de la o etapă la alta în succesiunea devenirii noastre istorice. Horea — cel în care contemporanii au văzut un „rex Daciae" (rege al Daciei) în înțelesul de conducător al luptei de eliberare socială și națională a întregului popor român — a făcut să se înalțe în Europa vocea energică a unui popor hotărît să-și îndeplinească aspirațiile de libertate și progres.

După reprimarea brutală a Revoluției din 1784 și sfîrșitul tragic al conducătorilor ei, societatea românească a rămas receptivă la marile curente de reînnoire care străbăteau Europa. Odată cu declanșarea Revoluției franceze din 1789, spiritul ei, înnoitor pe multiple planuri, „duhul franțozesc" cum îl numeau contemporanii, pătrunde în lumea românească, matură pentru a recepta și asimila noile experiențe sociale și naționale.

Anii Revoluției franceze și ai perioadei napoleoniene au

Momente din istoria luptei revoluționare a poporului român pentru libertate și dreptate socială și națională, pentru progres și civilizație: 1784...

coincis în spațiul românesc cu noua fază a luptei de emancipare națională a românilor transilvăneni, ilustrată de întocmirea memoriului cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum* (1791) și de faza finală a regimului fanariot în Moldova și Muntenia, caracterizată prin înmulțirea mișcărilor sociale și naționale, semnele înainte-mergătoare ale Revoluției din 1821. Dominația otomană și regimul fanariot erau percepute de societatea românească drept un zăgaz ce trebuia înlăturat, pentru a asigura progresul general al principatelor române. Țărani, orășeni, boieri, fiecare din propria lor perspectivă, vedeau în abolirea regimului fanariot și eliberarea de sub dominația Porții otomane condiția fundamentală pentru realizarea dorințelor și intereselor lor. Evident, aceste interese nu numai că nu coincideau în planul revendicărilor sociale, dar intrau chiar în conflict. Dincolo însă de divergențele privind organizarea principatelor „a doua zi" după înlăturarea dominației otomane, se afla solidaritatea deplină în lupta pentru independență.

Revoluția de eliberare socială și națională, condusă de Tudor Vladimirescu, a început sub semnul acestei solidarități — ce îi imprimă o fizionomie specifică —, toate forțele social-politice participante fiind unite de obiectivul independenței naționale și de acela al înlăturării structurilor perimate, devenite adevărate frîne în afirmarea noului mod de producție. Țărani, orășeni, boieri înțelegeau că dominația otomană și vechea orînduire, erau și ele solidare și deci trebuiau abolite simultan.

Revoluția lui Tudor a avut ca principală arie de desfășurare Oltenia și Muntenia, dar ea a fost expresia necesității de înnoire a întregii societăți românești. Tudor a stăruit asupra stabilirii de mai strînse colaborări cu moldovenii, iar românii transilvăneni l-au considerat un nou Horea și au așteptat ca el să treacă peste Carpați, pentru a purta și aici flacăra revoluției.

Dezavuarea Revoluției lui Tudor Vladimirescu — ca și a

mișcării eteriste — de țarul Alexandru I al Rusiei a deschis calea intervenției militare a Imperiului otoman, care a înăbușit revoluția, după ce conducătorul ei fusese asasinat de către eteriști. Dar forța armelor nu a putut stăvili decît temporar torentul revoluționar. Cele aproape trei decenii care separă Revoluția din 1821 de cea din 1848 au fost martorele ascuțirii conflictului dintre noul mod de producție și cadrele înguste ale vechiului regim și ale afirmării tot mai viguroase a ideologiei naționale. Societăți revoluționare, mișcări și agitații constituiau semnele prevestitoare ale seismului revoluționar ce se apropia inevitabil.

Revoluția română de la 1848 s-a integrat acelui mare curent revoluționar care a străbătut Europa, curent cunoscut sub numele de „Primăvara popoarelor", dar ea a fost produsul societății românești și s-a plasat în descendența directă a Revoluției din 1821. Continuitatea procesului revoluționar a fost excelent explicată și relevată de Nicolae Bălcescu în studiul său *Mersul revoluției în istoria românilor*. El a subliniat, mai întîi, faptul că „Revoluția română de la 1848 n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decît voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în negura veacurilor". Punînd în lumină aspectele preponderente ale izbucnirilor revoluționare din 1821 și 1848, întrevăzînd astfel direcția viitoare a curentului revoluționar, Nicolae Bălcescu releva: „Revoluția de la 1821 a strigat *dreptate* și a vrut ca tot românul să fie liber și el, ca statul să se facă românesc. Ea fu o revoluție democratică. Revoluția de la 1848 a vrut ca românul să fie nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e minciună. Pentru aceea adaugă la deviza sa cuvîntul *frăție*, această condiție de căpetenie a progresului social. Ea fu o revoluție socială". Fixînd trăsăturile revoluției viitoare, Bălcescu scria: „Ea nu se va mărgini a cere libertatea din afară, libertatea de supt domnia străină, ci va cere unitatea și libertatea națională. Deviza ei va fi: *Dreptate, Frăție, Unitate*. Ea va fi o revoluție națională".

Revoluția română de la 1848 s-a desfășurat sub semnul realizării Daco-României, a statului tuturor românilor, un stat întemeiat pe baze moderne, eliberat de orice anacronism feudal. Strigătul miilor de participanți la Marea Adunare de la Blaj din 3/15-5/17 mai 1848 a românilor transilvăneni, „Noi vrem să ne unim cu Țara!", prefigura Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918, care avea să voteze unirea Transilvaniei cu România, încheind astfel procesul de făurire a statului național unitar român.

Maturitatea politică a forțelor revoluționare pașoptiste a fost dovedită de exercitarea puterii revoluționare la București din iunie pînă în septembrie 1848 și de rezistența opusă în Munții Apuseni de forțele revoluționare, conduse de Avram Iancu, în ianuarie-iulie 1849, împotriva armatei guvernului Kossuth, al cărui refuz de a da satisfacție aspirației de emancipare națională a românilor transilvăneni a divizat forțele revoluționare și a facilitat astfel intervenția armatei țariste venite în ajutorul Curții de la Viena. Forța Revoluției de la 1848 în țările române a fost pusă în lumină, printre altele, și de faptul că pentru reprimarea ei și-au trimis armatele Imperiile otoman și țarist, iar Imperiul austriac, zguduit de valul revoluționar, a trebuit să recurgă la o politică duplicitară, de subminare a luptei revoluționare a popoarelor asuprite.

Dacă în 1848 contrarevoluția apărea victorioasă, izbînda ei s-a dovedit efemeră. Înfrîngerea Rusiei țariste în Războiul Crimeei a schimbat contextul internațional și a făcut din statutul principatelor dunărene o problemă de interes european.

În noile condiții, printr-o politică în esență revoluționară, generația militantă pașoptistă, sprijinită de întreaga națiune, a realizat Unirea de la 24 ianuarie 1859 a Moldovei și Munteniei. Actul Unirii a avut un caracter revoluționar

...1831...

prin masiva participare a maselor și prin impunerea lui curajoasă în fața marilor puteri europene, reticente sau ostile revendicărilor de unire a Munteniei și Moldovei într-un stat numit România. Politica „faptului împlinit", prin care s-a înfăptuit Unirea de la 24 ianuarie 1859, a consacrat victoria acelei revoluții naționale despre care scria în 1850 Nicolae Bălcescu.

Desăvîrșirea unității statului național român, prin Marea Unire din 1918, a păstrat același caracter revoluționar prin acțiunea viguroasă și curajoasă a națiunii române, care, în condițiile căderii țarismului și a dezagregării monarhiei austro-ungare, a înfăptuit prin propriile-i forțe visul de vechime multisecular al românilor, de a se regăsi în frontierele lor naționale.

Prin dialectica istoriei, steagul reînnoirii revoluționare a fost preluat din a doua jumătate a secolului XIX de clasa muncitoare, care și-a asumat misiunea istorică de a edifica pe pămîntul României cea mai dreaptă dintre orînduiri — comunismul. Sub conducerea partidului ei politic, creat în 1893 și devenit în 1921, printr-o mutație organizatorică și ideologică, Partidul Comunist Român, clasa muncitoare a preluat tradițiile luptei revoluționare, le-a continuat în noile condiții istorice ale efortului de edificare a unei societăți eliberate pentru totdeauna de orice formă de exploatare.

În împrejurările dramatice din anii celui de-al doilea război mondial, cînd România a fost aruncată, împotriva voinței poporului român, în orbita Germaniei naziste, și apoi în războiul hitlerist ca urmare a absenței oricărui ajutor din partea vreunei puteri europene, Partidul Comunist Român a chemat cu consecvență și clarviziune la unirea tuturor forțelor patriotice, antifasciste, democratice pentru a răsturna regimul de dictatură și a restabili independența și suveranitatea națională, încălcate de cel de-al treilea Reich.

...1848...

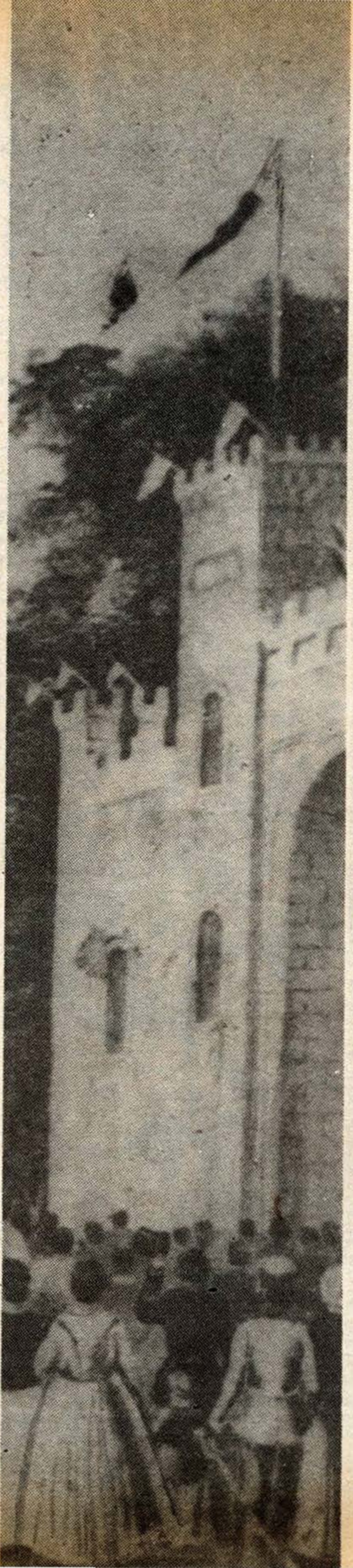

Platforma-program din 6 septembrie 1941 a Partidului Comunist Român, intitulată *Lupta poporului român pentru libertate și independență națională*, a fost primul program politic sistematic de rezistență antihitleristă, întemeiată pe principiul solidarității naționale în fața primejdiei fasciste, întocmit de un partid comunist dintr-o țară ocupată sau controlată de Germania nazistă. Prin eforturile perseverente ale comuniștilor, s-a realizat un întreg sistem de alianțe politice[1] (Frontul Patriotic Antihitlerist, Coaliția Național-Democratică, Frontul Unic Muncitoresc) ce a culminat în iunie 1944 cu constituirea celei mai ample coaliții de forțe social-politice din istoria poporului român, Blocul Național-Democratic, expresie a voinței unanime a națiunii române de a-și redobîndi libertatea și independența națională, trecîndu-se la înfăptuirea Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, declanșată la 23 August 1944.

Pregătită și condusă de Partidul Comunist Român, Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a constituit unul din evenimentele de excepțională însemnătate în istoria națională și universală. Actul istoric de la 23 August 1944 a pus capăt regimului de dictatură și a inaugurat un proces revoluționar de perfectă continuitate, care, de-a lungul mai multor etape, a angajat România pe drumul edificării societății socialiste. Pe plan internațional, „23 August 1944 s-a dovedit a fi una din zilele decisive ale întregului război" (aprecierea aparține istoricului britanic John Erickson). Niciodată un singur eveniment nu a provocat într-un timp atît de scurt pierderea unor teritorii atît de întinse și a unor efective atît de numeroase, ca acele suferite de Germania nazistă ca urmare a revoluției române și a amplelor ei consecințe strategice, politice și logistice.

Evenimentele istorice desfășurate pe pămîntul românesc în urmă cu patru decenii și jumătate au alăturat România coaliției antihitleriste și

[1] *Magazin istoric*, nr. 4-7/1989

au grăbit sfîrşitul războiului în Europa cu cel puţin 200 de zile.

Revoluţia declanşată de poporul nostru în august 1944 se încadrează organic în şirul revoluţiilor române care au marcat, în timp, evoluţia societăţii româneşti, trecerea la stadii noi de dezvoltare şi progres. Desfăşurat în etape succesive — 1784, 1821, 1848, 1859, 1877, 1918 — acest amplu proces revoluţionar a fost încununat de marele act istoric de la 23 August 1944, care a deschis o nouă eră în istoria patriei şi poporului nostru. Pornind de la profunda analiză a evenimentelor istorice din urmă cu patru decenii şi jumătate, secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, a fundamentat din punct de vedere teoretic şi a formulat conceptul de Revoluţie de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă, relevînd importanţa deosebită a acesteia în procesul revoluţionar de făurire a noii societăţi pe pămîntul românesc.

În acest amplu proces, inaugurat în august 1944, un moment de mare însemnătate istorică l-a constituit Congresul IX al partidului, care a marcat începutul epocii cu cele mai fecunde înfăptuiri din multimilenara noastră istorie, epocă ctitorită de prodigioasa activitate a conducătorului partidului şi statului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, personalitate proeminentă a lumii contemporane. Gîndirea şi fapta secretarului general al partidului, preşedintele republicii, sînt într-o permanentă acţiune de reînnoire revoluţionară, de abordare îndrăzneaţă, novatoare, liberă de orice apriorism dogmatic, a realităţilor româneşti, de căutare şi elaborare a soluţiilor celor mai adecvate procesului de edificare a noii orînduiri din patria noastră. Tovarăşul Nicolae Ceauşescu a făcut din

... populaţia Capitalei salută victoria insurecţiei armate de la 23 August 1944 cu care a început Revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă

revoluţie gîndul şi fapta întregii naţiuni române şi a îmbogăţit, pe baza unei vaste experienţe teoretice şi practice, tezaurul gîndirii dialectice, a socialismului ştiinţific.

Progresul material şi spiritual, apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale, asigurarea păcii, securităţii şi bunăstării sînt constantele procesului revoluţionar pe care-l străbate societatea românească în Epoca Nicolae Ceauşescu. Un proces care reînnoieşte mereu orizonturile de dezvoltare a naţiunii române şi ilustrează perfect cuvintele secretarului general al partidului: *„Drumul pe care îl mai avem de urcat, deşi mai are multe obstacole, este incomparabil mai uşor decît drumul pe care l-am parcurs pînă acum.*

Tot ceea ee am realizat am realizat cu poporul, pentru popor, sub conducerea partidului. Vom străbate deci noile căi spre piscurile înalte ale comunismului — în strînsă unitate, sub conducerea partidului, cu poporul şi pentru popor!

Cît timp vom acţiona în acest fel vom fi de neînvins!"

Între mările realizări ale Epocii Nicolae Ceauşescu, lichidarea datoriei externe constituie o mărturie strălucită a înţelepciunii şi clarviziunii Partidului Comunist Român, ale secretarului său general, realizare politică fără precedent în istoria patriei şi poporului nostru, a luptei sale pentru independenţă şi suveranitate, pentru progres şi bunăstare. *„Pentru prima dată în istoria sa îndelungată*, sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu la Plenara din 12-14 aprilie a Comitetului Central al P.C.R., *România nu mai are nici o datorie externă, nu mai plăteşte tribut nimănui şi este cu adevărat independentă, şi economic şi politic".*

Aflată de două veacuri sub semnul revoluţiei, societatea românească şi-a integrat-o organic şi, astăzi, o înfăptuieşte, privind spre viitorul luminos. ■

DIN ZILELE REVOLUŢIEI DE LA 1848

A. UBICINI

Prezentăm cititorilor noştri ultima parte din însemnările istoricului şi publicistului francez A. Ubicini (1818-1884), consacrate evenimentelor revoluţionare din 1848 din Ţara Românească, cărora le-a fost martor şi participant direct.

Relatările sale au apărut în 1857-1858 în ziarul Le Siècle, **fiind traduse apoi în limba română şi publicate în revista** Convorbiri literare, **din 1884, versiune din care am preluat şi noi fragmentele apărute în numerele 5 şi 6/1989 ale revistei noastre, ca şi în cel de faţă.**

Titlul, subtitlurile, explicaţiile din paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin. Întreruperile din text le-am marcat prin trei puncte, iar transcrierea am făcut-o conform normelor ortografice actuale, păstrînd însă unele particularităţi stilistice ale versiunii din Convorbiri literare.

Garanţia independenţei

La sosirea noastră la Constantinopole găsirăm situaţiunea foarte schimbată şi Poarta într-o mare nedumerire. Printr-o notă, înmînată cu cîteva zile mai înainte, domnul de Titoff, ministrul Rusiei, încrimina într-un chip grav purtarea lui Soliman paşa. El cerea — ameninţînd de a rupe imediat relaţiile — să se recheme Soliman, să se numească un nou comisar, să se lucreze cu totul în înţelegere cu comisarul rus, în sfîrşit, să nu se primească deputăţia română, care era aşteptată la Constantinopole.

Atunci, ca şi astăzi, Reşid paşa era mare vizir, Ali avea portofoliul afacerilor străine, Lordul de Redcliffe, care atunci se numea Sir Stratford Canning, era ambasadorul Angliei. Franţa era reprezentată prin generalul Aupick, care înlocuise în aprilie pe baronul de Bourqueney.

Deşi domnul de Titoff nu era un diplomat din şcoala prinţului de Mentschikoff, deşi păzea mai mult formele în purtarea sa, totuşi Poarta se simţi foarte atinsă de tonul poruncitor al notei sale. În consiliu, majoritatea era de opinie a i se răspunde printr-un refuz. Dar fiindcă acest refuz putea să aducă război, se crezu mai întîi nimerit de a se cerceta dispoziţiile puterilor străine.

Sir Stratford avea vechi nemulţumiri în contra Rusiei. La o oarecare epocă, cînd trebuia să facă parte din misiunea Maiestăţii Sale britanice la Londra, ţarul, nu ştiu pentru care motive, însărcinase pe ministrul său de la Londra să arate că această numire i-ar fi neplăcută. Susceptibilul diplomat nu uitase această procedere a ţarului Nicolae. Din acea zi devenise adversarul declarat al politicii ruseşti la Constantinopole şi el aducea în acea luptă tot focul unei răzbunări personale.

Această ciudă — ce nu se putea asemăna decît cu anti-

Arderea Regulamentului organic s-a înscris între evenimentele revoluţionare de la 1848

patia ce Sir Stratford o avea în contra Franței — fu exploatată cu dibăcie de turci. Ei se vedeau asigurați de sprijinul reprezentantului Angliei, în toate neînțelegerile lor cu legația imperială.

Totuși, în împrejurarea de față, acest sprijin le lipsi. Deși Sir Stratford urma de-a împinge pe Poartă la rezistență, el refuză de a-și angaja guvernul.

Atitudinea generalului Aupick era mai hotărîtă. Deși nou sosit în Constantinopole, generalul era foarte iubit de turci, și... nici un ambasador nu știuse să-și cîștige în așa grad, prin calitățile sale personale, stima și încrederea Divanului. Generalul se interesa foarte mult de afacerea principatelor și, gîndindu-se la eventualitatea unui război între Poartă și Rusia, el trimisese mai mulți ofițeri, care erau pe lîngă legație, în Bulgaria, Serbia și Valahia, cu misia de a studia topografia acestor țări și mijloacele lor de apărare, în cazul unei invaziuni rusești. Acești ofițeri erau domnul Desaint, astăzi colonel de stat-major, d. Sabatier, astăzi consul general la Alexandria, și căpitanul de artilerie Lefrançais. Colonelul de Margadel, rămas la Constantinopole, fusese însărcinat de a face un raport asupra puterilor militare și maritime ale Turciei.

Aceste măsuri, care nu se putuseră ține secrete, întărîtaseră bănuielile Rusiei și acreditaseră în public zgomotul despre încheierea unui tratat de alianță defensivă între Turcia și Franța.

Generalul Aupick însă, văzînd că situația se încordează din ce în ce mai mult, ceru instrucții pozitive de la cabinetul său. Răspunsul fu că Turcia se poate răzema pe simpatiile, dar nu și pe sprijinul efectiv al Franței.

Acest răspuns — pe care generalul îl transmisese Divanului, cu aceeași displăcere pe care o simțise Hannibal, cînd trebui să părăsească Italia după ordinul senatului din Carthagina — hotărî de astă dată soarta principatelor. Poarta, lăsată fără nici un ajutor străin, se plecă și nu se mai gîndi decît a ieși, cu cît mai puține pagube, din încurcătura în care se vîrîse.

Eram aproape de trei săptămîni la Constantinopole. Miniștrii turci, care refuzaseră de a primi deputațiunea cu caracterul ei oficial, făceau deputaților, în particular, cea mai bună primire și scorneau o mie de pretexte pentru a ne opri acolo. Ei ne obiectau veșnicul lor: „Bakalum" (trebuie să vedem) și această frază, cu care turcii se mîngîie de toate: „Dacă ziua de azi e pentru dușmanul tău, ziua de mîine e pentru tine"... Am mai văzut asemenea, în mai multe rînduri, pe Ali pașa, care vorbea atunci despre principate într-un chip cu totul deosebit de acel în care vorbește astăzi. Îmi aduc aminte, între alte lucruri, că într-o zi, venind vorba de ideea întemeierii unui regat daco-român, idee pe care contele de Nesselrode o reamintea în circulara sa, pașa îmi zise (nu garantez exactitatea textuală a cuvintelor sale, dar sînt sigur că le reproduc înțelesul): „La urma urmelor, dacă principatele ar ajunge a constitui un stat independent, unde ar fi răul pentru noi? Bineînțeles dacă această independență ar fi garantată de puteri, căci nu mai voim să se întîmple cu ele ceea ce s-a întîmplat la 1783 cu Crimeea[1]. Ce despăgubire este un tribut anual de trei milioane[2] în comparație cu neajunsurile și cu cheltuielile ce le avem din pricina lor? Toate războaiele, pe care le purtăm aproape de-un secol cu Rusia, nu ni se trag de la principate? Cînd vor fi libere, nu vom mai avea nevoie să le apărăm; dimpotrivă, ele ne vor sluji drept barieră".

Chiar în acea seară am repetat această conversație generalului Aupick, care îmi zise: „Ali pașa are dreptate: garanția este una din condițiile independenței. Dar unde se găsește această garanție?"...

Pe la sfîrșitul lui august aflarăm că Fuad effendi, noul comisar al Porții în principate (era effendi, astăzi Fuad pașa) se pregătea de plecare. La 5 septembrie deputațiunea părăsi, la rîndul ei, Constantinopole. La intrarea în Dunăre, bastimentul nostru se încrucișă cu acel care aducea pe Soliman înapoi la Stambul...

Cine stinge focul?

A doua zi, ori a treia zi după întoarcerea noastră la București, aflarăm că Fuad effendi și cu generalul Duhamel sosiseră la Giurgiu, unde Omer pașa cu 15 000 de turci ai săi își stabilise cartierul general.

Despre generalul Duhamel nu știu alta, decît că este născut la Petersburg și francez de origine, precum o dovedește numele său. Tatăl său, refugiat în Rusia, în vremea întîiei noastre revoluții, intrase în slujbă acolo, cu mulți alți tovarăși ai săi de emigrație, precum ducele de Richelieu, marchizul de Langeron, contele de Ribeaupierre etc., și cînd veni restaurația, el, fiind aproape prefăcut în rus și dezobișnuit de patrie, preferă, la stearpa plăcere de a revedea Franța, foloasele pe care i le aducea noua sa poziție. El n-a fost singurul care a rămas în Rusia și de aceea astăzi încă, cînd te uiți la lista înalților funcționari ai Imperiului rusesc, găsești un mare număr de nume franceze, printre generalii, consilierii de stat, guvernatorii civili ai provinciilor și printre diplomați. Mai găsești încă și nume suedeze, polone, germane, din toată Germania. Domnul de Kotzebue, de care am vorbit și care era consul general la București, cînd izbucni revoluția, e unul din fiii vestitului August de Kotzebue[3] și a

---

[1] În 1774, Hanatul Crimeei — aflat din 1478 sub suzeranitate otomană — a devenit independent, în urma Tratatului de pace de la Kuciuc-Kainargi, care punea capăt războiului ruso-turc din 1768-1774. În 1783, Hanatul Crimeei a fost alipit la Imperiul țarist.

[2] Trei milioane lei vechi, ceva mai puțin de 700 000 fr. [n. A.U.].

[3] August von Kotzebue (1761-1819), dramaturg german, care a trăit multă vreme la curtea țarului Pavel I; a fost asasinat în 1819 de un student german, pentru atitudinea sa potrivnică libertăților poporului; fiul său, Wilhelm (1813-1887), scriitor la rîndul său, a fost consul al Rusiei la Iași; membru de onoare al Academiei Române (1884); a tradus în limba germană poeziile populare culese de V. Alecsandri.

emigrat în Rusia, în urma uciderii tatălui său.

Deşi noul comisar otoman, Fuad, nu avea pe vremea aceea în Europa notorietatea pe care a cîştigat-o mai tîrziu, totuşi el era deja citat ca unul din principalii reprezentanţi ai junei [noii] Turcii. El nu era încă decît mare referendar al Divanului, dar locul lui era însemnat dinainte, chiar în Consiliul Imperiului, alături cu Reşid şi cu Ali, învăţătorii lui. Viitorul a îndeplinit pentru dînsul tot ce-i făgăduise. El ne-a arătat pe Fuad ambasador, ministru, prezident al Consiliului reformelor (tanzimat) şi acuma, dacă punem temei pe o corespondenţă din Constantinopole, care a fost reprodusă de mai multe ziare, tot el ar fi fost ales de sultan pentru ca să-l reprezinte la viitoarele conferinţe [probabil se referă la conferinţa celor şapte puteri de la Paris din 1858]. Cred că nu va fi displăcut cititorului de a face mai de aproape cunoştinţă cu acest personaj,

Fuad s-a născut la Constantinopole la 1814, dintr-o familie de poeţi. El însuşi era poet înainte de a deveni om de stat. Tatăl său era Izzet effendi Kitehezadi, mai bine cunoscut sub numele de Izzet-Mollah. Spiritul acestuia era mai mult răzvrătitor, decît independent. El nu se temea de a se ataca cu geniul lui luător în rîs chiar de sultanul Mahmud, ceea ce-i atrase o sentinţă de exil, urmată curînd după aceea de confiscarea averii sale. O soră a acestui Izzet, numită Leila-Khatoum, care a murit puţină vreme după dînsul, într-o vîrstă foarte înaintată, a compus un *Divan* (culegere de poezii) ce se poate compara cu cele mai bune producţiuni ale lui Zeîneb şi Mihri, ilustrele sale premergătoare.

Fuad era încă copil, cînd tatăl său plecă în exil. La vîrsta de patrusprezece ani, fiind silit să îngrijească singur de viitorul său, el făcu toate chipurile şi fu primit ca elev la şcoala de medicină din Galata-Serai, pe care de-abia o înfiinţase Mahmud. Peste cinci, şase ani, ieşi de acolo cu diplomă de doctor şi în această calitate făcu parte din corpul expediţionar, trimis la 1834, la Tripoli, sub ordinele lui Tahir paşa. La întoarcerea sa din această campanie, îl vedem părăsind deodată medicina şi intrînd în biroul de traducere al Porţii (terdjumanodaei [corect: terciimanodasî]). Acest birou era un fel de pepinieră diplomatică, din care au ieşit cei mai mulţi din oamenii de stat actuali ai Turciei: Fuad, Emin, Ahmed-Vefik, Ali şi chiar Reşid. La 1840, Fuad a debutat în cariera diplomatică ca secretar al lui Checkib effendi, numit de curînd ambasador la Londra... Trei ani mai pe urmă, Fuad fu ales pentru a merge şi a complimenta, în numele sultanului, pe Isabela, noua regină a Spaniei. Se ştie ce succes avu tînărul diplomat turc la curtea din Madrid, şi mai pe urmă la acea din Lisabona. Femeile contribuiră mult la acest succes...

La întoarcerea sa din Spania, Fuad fusese numit întîiul dragoman [translator] al Divanului, apoi mare referendar [secretar principal]. El ocupa încă acest post, cînd fu trimis în principate în locul lui Soliman paşa.

Reînnoirea jurămîntului

Precum am mai spus-o, la Bucureşti, Fuad trebuia să lucreze, în totul, în înţelegere cu comisarul rus. Însă la început această înţelegere fu cam greu de stabilit. Cele dintîi întrevorbiri dădură naştere la vii neînţelegeri, al căror răsunet ajunsese pînă la Bucureşti şi, cum îşi poate cineva lesne închipui, ne umplu inimile de bucurie. Dar într-o zi, cînd trimisul sultanului, mînios din cauza pretenţiilor colegului său, puse înainte textul instrucţiilor sale, Duhamel îi răspunse: „Instrucţiile dumitale! Crezi oare că nu le cunosc? Iacă-le!"

Şi-i arată copia luată după dînsele şi transcrisă chiar în birourile Porţii.

Totuşi în acest moment nu intra în vederile Rusiei de a se făli cu puterea sa, dimpotrivă, ea efecta [arăta] că voieşte a sta în umbră, pentru a lăsa să cadă asupra Turciei ceea ce era odios în măsurile de represiune ce se luau în contra românilor. Rusia voia să scape aparenţele faţă cu Europa şi Europa primea să fie amăgită.

— Dumneavoastră aţi pus foc, zicea Duhamel lui Fuad, dumneavoastră trebuie să stingeţi. Eu stau aici ca să privighez chipul în care veţi lucra...

Acesta era rolul umilitor la care se văzuse redusă Poarta, atît din cauza propriei ei slăbiciuni, cît şi din cauza părăsirii puterilor. Emin îmi zicea în ziua în care aflarăm că ruşii trecuseră Prutul: „Ar fi trebuit să protestăm în faţa Europei şi dacă Europa ar fi rămas surdă sau nepăsătoare, să înaintăm spre Dunăre, trăgînd şi pe români cu noi".

Şi Fuad effendi a trebuit să simtă viu această umilire. Stăpînit de o putere superioară, el se plecă — fără îndoială cu părere de rău — dar cu o docilitate care părea că se scuză pentru dorinţa ce avusese de a se împotrivi. El avusese de gînd, cum sosise la Giurgiu, să se întîlnească cu întîiul locotenent domnesc, domnul Nicolae Golescu, şi-i dăduse de ştire în secret, ca să vie într-o zi hotărîtă, la una din staţiile de poştă, între Giurgiu şi Bucureşti. Domnul Golescu fu exact la întîlnire dar nu găsi pe nimeni acolo.

De atunci, întîmplările se urmează cu o repeziciune care dovedeşte îndestul că Turcia nu mai lucrează singură.

La plecarea mea din Constantinopole, făgăduisem domnului Cor, întîiul dragoman al ambasadei noastre, să-i trimit regulat, în fiecare săptămînă, un fel de buletin al situaţiei. Am păstrat copie după aceste scrisori. Cea dintîi, scrisă trei zile după sosirea mea, e din 15 septembrie, a doua şi cea din urmă a fost trimisă la 22, cu trei zile înaintea catastrofei. Funcţiile mele de istoriograf ţinuseră tocmai o săptămînă. În acest interval s-a întîmplat un fapt în aparenţă copilăresc, dar care totuşi a lăsat o urmă adîncă în spiritul poporului din Valahia.

Într-o zi, pe cînd eram la mine acasă, ocupat cu redacţia unei depeşi oarecare, auzii un zgomot mare pe uliţă. Mă apropiai de fereastră ca să mă uit. O priveliştе neaşteptată şi ciudată se înfăţişa ochilor mei. Două care de

morți, urmate de o mulțime nenumărată, se oprise dinaintea porții. Iar împrejur ardeau făclii și torțe. Din trîmbițe răsunau ultimele note ale unui marș funebru, care după ritul bisericei ortodoxe se cîntă la înmormîntări. Cîntăreții cîntau cîntările de morți! Cît ți se putea întinde privirea pe Podul Mogoșoaiei care este atît de lung și de întins, nu vedeai decît popor.

Căutam cu ochii pe carele care erau acoperite peste tot cu postav negru sicriul, în care, după obicei, se odihnește mortul, cu obrazul descoperit. Unul din care — acel ce se oprise mai aproape de poartă — era deșert, în celălalt, în loc de sicriu, era o perină largă de catifea neagră, pe care se așezase o duzină de volumuri în folio, bogat legate și împodobite cu închieturi de aur.

Era *Arhondologia*, sau cartea de aur a boierimii române, pe care poporul mergea ca să o ardă cu mare pompă în curtea mitropoliei. Al doilea car aștepta *Regulamentul organic*, care era asemenea hotărît a avea onorurile rugului.

Regulamentul organic era din vremea celei din urmă ocupații rusești... Politicește, vorbind din punctul de vedere al românilor, *Regulamentul organic* merita toate mustrările; din punctul de vedere administrativ și economic, el cuprindea cîteva dispoziții înțelepte, chiar liberale, de care țara profitase și care răscumpărau în parte defectele sale. Dar spiritul românilor era prea tare îndreptat în contra lui pentru ca să deosebească partea bună de cea rea. Ei îl urau în întregimea lui.

Regulamentul Valahiei nu fusese tipărit ca acel al Moldovei[1]. El nu exista decît în original. Acest original, scris franțuzește, se afla la mine, sau mai bine zis în casa mea, încredințat îngrijirilor unuia din compatrioții mei, pe care guvernul îl însărcinase să tragă o copie de pe dînsul pentru generalul Aupick la Constantinopole. Un bilet iscălit de aga (șeful poliției), îi poruncea să-l dea îndată în mîinile poporului. Ordinul era formal. Crezui însă de datoria mea să vestesc despre aceasta pe domnul Nicolae Golescu, care pe lîngă funcțiile de locotenent domnesc avea și acelea de însărcinat al Departamentului de interne. Persoana pe care o trimisei nu-l găsi. Trebui deci să împlinim porunca venită de la agă.

Eroica rezistență a ostașilor pompieri împotriva ostilor otomane care vin să reprime revoluția

Regulamentul fu scoborît în uliță și pus pe carul de mort. Un hurra puternic se ridică din mijlocul mulțimii și cortejul se îndreptă cu liniște și solemnitate spre mitropolie.

Impresionat fără de voie de această scenă, mă scoborîi și eu la rîndul meu, și urmai de departe cortejul. În Valahia este obiceiul cînd duci pe un mort la ultima sa locuință să oprești de trei ori sicriul pe drumul de la biserică la cimitir. La fiecare din aceste stații, preotul face rugăciuni pentru odihna sufletului răposatului și trecătorii amestecă rugăciunile lor cu acele ale preotului. Cînd cortejul ajunse dinaintea porții Consulatului general al Rusiei, el se opri. rugăciunile fură spuse după tipic, apoi cîntăreții începură a cînta un fel de recitativ jalnic. În acel recitativ, se înșirau toate crimele răposatului *Regulament* și ale răposatei *Arhondologii* și se chema mila dumnezeiască asupra acestor mari păcătoși.

Un rug fusese pregătit în curtea mitropoliei. Poporul chemă pe mitropolit cu strigăte mari. În curînd el se arată îmbrăcat în odăjdii și rosti anatema. Întreaga formulă a acestui blestem era în limba slavonă, nu puteam să înțeleg cuvintele, dar accentul era îngrozitor și îmi da un fior din cap pînă în picioare.

Volumele cele bogate, împodobite cu încheietorile lor, fură deschise și puse pe rug. Un țăran fu însărcinat să dea foc, și pe cînd para se ridica încet, mistuind una cîte una filele blestemate, mitropolitul, în picioare, cu crucea în mînă, își reînnoi jurămîntul către Constituție, care desființase claca și toate abuzurile sale monstruoase.

„Pentru a doua oară fac jurămîntul pe care l-am făcut la 15 iulie în numele Constituției, pe Cîmpul Libertății. Arunc anatema asupra *Regulamentului* care s-a dat pradă flăcărilor, atît asupra ediției din 1832, cît și asupra ediției a doua. Blestem pe toți acei care ar voi să-l restabilească și să domnească după prescripțiile sale. Binecuvîntez poporul creștin din țara românească!"

Eroica apărare

Norodul ascultase într-o tăcere religioasă, în genunchi și cu capul descoperit. Cînd preotul sfîrși de a vorbi și eînd ultima lumină se stinse, el strigă un ura măreț și se strecură încet, cu mulțumirea

[1] *Regulamentul organic* a fost tipărit în tipografia lui Ion Heliade-Rădulescu, dar consulul Rusiei a interzis difuzarea sa (*Magazin istoric*, nr. 6,7/1988).

unei datorii împlinite. Dacă am istorisit, cam prea pe larg poate, întîmplarea acestei zile, am făcut-o fiindcă am fost viu impresionat prin contrastul ce-l înfăţişa aspectul exterior al acestei scene, cu sentimentul intim pe care ea îl destăinuia. Aici nimic nu reamintea scenele de acelaşi fel ce se regăsesc în istoria revoluţiilor noastre. Poporul avea o atitudine gravă şi smerită. Pentru dînsul acest împrumut ciudat, făcut practicilor şi ceremoniilor religiei, nu implica deloc luarea în rîs, ci, dimpotrivă, respectul naiv al lucrurilor sfinte. Sub această bufonerie aparentă se ascundea un adevărat act de credinţă — de credinţă religioasă şi patriotică — şi un spectator, chiar indiferent, se simţea mişcat printr-un lucru care, aiurea, i-ar fi părut ridicol... Mai puţin decît două săptămîni după săvîrşirea acestui fapt, generalul Duhamel se reîntorcea la Bucureşti în mijlocul armatei turceşti care semăna că-i slujeşte drept cortej. Prezenţa lui însemna restabilirea ordinei legale.

Nu voi reaminti întîmplările tristei zile de 13/25 septembrie : arestarea boierilor şi a notabililor în lagărul lui Fuad effendi, oraşul ocupat milităreşte de turci, uliţele însîngerate de omoruri, mînia năbuşită a poporului, ultimele momente ale Locotenenţei domneşti, care în mijlocul zgomotului tunurilor şi al împuşcăturilor urma a-şi ţine şedinţele în palatul devenit pustiu... Trei companii de artilerie şi o companie de pompieri iată tot ce rămînea la 25 dimineaţa, pentru paza unui oraş care număra aproape 100 000 de suflete. Guvernul crezuse de cuviinţă, pentru a-şi menţine programa pînă la sfîrşit şi pentru a înlătura un conflict de ale cărui urme se temea, de a depărta din Capitală micul număr de trupe, pe care-l concentrase cîteva zile înainte. Însă mai bine de patruzeci de mii de ţărani, veniţi din districtele vecine, de la Vlaşca, Ilfov, Ialomiţa şi Dîmboviţa tăbărau [îşi făcuseră tabăra] de două zile afară de zidurile oraşului. Ei erau grupaţi după sate şi întovărăşiţi de preoţii lor, care purtau crucea. Cînd îndoiala asupra intenţiilor duşmane ale turcilor nu mai fu posibilă, aceşti oameni simpli şi hotărîţi, merseră cu grămada la palatul guvernului cerînd cu strigăte mari să fie duşi în faţa duşmanului.

— Dar sînteţi fără arme! li se zise, şi noi n-avem de unde să vă dăm.

— Ce ne pasă? răspunseră ei, avem braţele noastre.

— Şefii noştri nu sînt aicea.

— Preoţii noştri vor merge cu noi şi ei ne vor binecuvînta, cînd o fi să murim!

Guvernul nu primi această jertfă eroică şi afară de incidentul cazarmei, turcii intrară în oraş fără nici o rezistenţă.

Incidentul cazarmei chiar a fost istorisit într-un mod incomplet. Am în mîinile mele copia procesului-verbal al anchetei, care s-a făcut a doua zi prin îngrijirea consulului general al Angliei şi care arată în chipul cel mai evident agresiunea brutală a turcilor. Se poate ca această agresiune să fi venit dintr-o neînţelegere, totul e că mica trupă română s-a mărginit întru a se apăra. Adevărul e că această apărare a fost eroică!

Era pe la trei după-amiază. Cazarma regimentului al doilea român căzuse în mîinile turcilor, după ce un detaşament slab de cîteva sute de oameni ţinuse piept timp de mai multe ore unei întregi divizii otomane, ajutată de o baterie de artilerie.

A doua zi ordinea domnea la Bucureşti. Prietenii mei toţi erau prizonieri sau fugiţi. Armata rusească, sub comanda generalului Lüders, nu era depărtată decît de cîteva zile de marş. Aflasem printr-o binevoitoare indiscreţie că domnul Duhamel îmi făcuse onoarea de a mă aşeza pe lista persoanelor pe care voia, îndată după sosirea ruşilor, să le trimită, cum zicea el într-un chip plăcut, „să viseze de libertate pe cîmpiile înflorite ale Siberiei". Crezui de prisos de a aştepta efectul ameninţării şi fiindcă domnul Colquhoun, consulul general al Angliei, îmi dăduse trăsura şi arnăuţii săi ca să mă păzească plecai la Galaţi. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **A.D. Xenopol — ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ, EDIŢIA IV, VOL. III.**

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1989, 580 pp., 80 lei: *volumul a apărut în cadrul operei de reeditare a primei mari sinteze de istorie a românilor; el cuprinde evenimentele între domniile lui Petru Rareş şi începutul celor ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupu.*

● **Ştefan Pascu — THE MAKING OF THE ROMANIAN UNITARY NATIONAL STATE. 1918.**

Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1988, 277 pp., 25 lei: *versiunea engleză a lucrării* **Făurirea statului naţional unitar român. 1918**, *apărută în anul 1983, la aceeaşi editură.*

● **Alexandru Rosetti — FILOSOFIA CUVÎNTULUI.**

Editura Minerva, Bucureşti, 1989, 96 pp., 4,50 lei: *o nouă ediţie, revăzută şi completată, a studiului de mare originalitate al savantului român, consacrat corelaţiei dintre gîndire şi vorbire.*

● **Crăciun Ionescu — ZILE FIERBINŢI ÎN ORIENT.**

Editura politică, Bucureşti, 1988, 447 pp., 27 lei: *competiţia pentru sfere de influenţă în Orientul Mijlociu şi lupta popoarelor din regiune pentru apărarea şi consolidarea independenţei naţionale.*

● **Nicolas Platon — CIVILIZAŢIA EGEEANĂ. VOL. I-IV** (*traducere de* **Zoe Petre, Calagiu Anca şi Alexandru Niculescu;** *cuvînt înainte şi mic dicţionar de termeni de artă veche şi arheologie de* **Zoe Petre**).

Editura Meridiane, Bucureşti, 1988, vol. I — 335 pp. şi II — 220 pp., 27 lei; vol. III — 262 pp. şi IV — 324 pp., 31 lei: *una dintre cele mai vechi civilizaţii ale antichităţii, prezentată de un reputat specialist (vezi şi* Magazin istoric, *nr. 12/1987).*

● **ANUARUL MUZEULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE PRAHOVA. VOL. III.**

Ploieşti, 1986: *studii şi cercetări de arheologie, istorie modernă şi contemporană, muzeografie, istorie literară şi a artelor în judeţul Prahova.*

ŞTEFAN CEL MARE

adînca iubire a pămîntului strămoşesc

RADU R. ROSETTI

Cititorii revistei noastre au făcut cunoştinţă — în numerele 7-8/1979, 10/1982, 11,12/1986 şi 1-3/1987 — cu însemnările memorialistice inedite ale unui reprezentant de seamă al vieţii ştiinţifice şi culturale dintre cele două războaie mondiale — generalul Radu R. Rosetti.

Avem prilejul să prezentăm acum, în paginile care urmează, o imagine a unei alte laturi a preocupărilor sale — aceea care, de fapt, i-a fost definitorie — anume a operei istorice, prin care generalul Radu R. Rosetti s-a afirmat ca unul dintre cei mai de seamă cercetători din perioada interbelică ai istoriei militare a poporului român. Scrierile sale — cu o tematică vastă — îmbrăţişează momente şi probleme variate din trecutul românesc, din lupta poporului nostru pentru apărarea fiinţei şi patriei străbune. În ansamblul lucrărilor istoricului, ce însumează numeroase studii apărute în presa vremii, comunicări la Academia Română, conferinţe la radio sau în diferite reuniuni şi întruniri publice se remarcă volumele Essais sur l'art militaire des Roumains **(1935) şi** Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVIII-lea **(1947).**

Unul dintre momentele cele mai semnificative din trecutul de luptă al românilor întru apărarea

Vitejii apărători ai cetăţii

Documentele scrise ce ne-au rămas din vremurile trecute cuprind numai puţine informaţiuni asupra cetăţilor noastre şi mai ales asupra vieţii din interiorul lor. Din fericire, săpăturile ce s-au făcut, ce se fac ne îngăduiesc a întregi aceste cunoştinţe şi a ridica vălul de uitare ce acoperă şi zidurile şi viaţa din cuprinsul acelor cetăţi.

Lucrul cel dintîi ce ne interesează este, desigur, aspectul lor exterior.

Aşezate de obicei pe un tăpşan ce îngăduie a se avea vederi întinse (Suceava, Cetatea Albă) sau a se stăpîni un vad (Tetina, Soroca), ele se prezentau vederii celui ce se apropia de dînsele sub aspectul unei mase cenuşiu-roşietic drept-unghiulară.

Apropierea de dînsa îngăduie a deosebi la partea de sus o linie de zimţuri încoronînd pereţii drepţi, linie de zimţuri alcătuită din crenelurile prin care puteau trage apărătorii. Dar apropierea mai arată că masa de zidărie nu era uniformă, fiind de obicei compusă din două rînduri de ziduri concentrice, alcătuind două cetăţi. Una interioară, cu ziduri mai înalte de formă obişnuit pătrată (Cetatea Albă, Suceava), avînd turnuri puternice la colţuri şi la intrare, care cetate era cuprinsă într-o a doua, exterioară, ale cărei ziduri erau mai joase, mai groase şi urmau formele terenului. Şi acest al doilea rînd exterior de ziduri, care s-a adăugat la Suceava şi la Cetatea Albă de către Ştefan cel Mare, avea turnuri din distanţă în distanţă. Ceea ce a făcut pe Ştefan cel Mare să adauge acest al doilea rînd de ziduri a fost izbînda turcilor în 1453 prin luarea Constantinopolului: vechiul sistem de fortificaţie dovedindu-se incapabil a rezista noii arme, artileria. De altfel, la aceeaşi soluţie, la care au ajuns moldovenii sub Ştefan cel Mare, a adăugirii unei a doua incinte cu zidurile mai groase şi mai joase, s-a ajuns în aceeaşi vreme şi în apusul Europei.

De jur-împrejurul cetăţii un şanţ adînc, adeseori umplut cu apă, împiedica apropierea de ziduri.

Înainte de a ajunge la acest şanţ, drumul pe care venea călătorul trecea de obicei prin localitatea aşezată în apropiere, dar nu lipită de cetate şi se înţelege de ce. Pentru că, dacă cetatea ar fi fost lipită de localitate, apărătorii ei nu ar mai fi avut cîmp de tragere îndestulător şi surprinderile ar fi fost mai uşoare. Oricum ar fi fost localitatea, capitala ţării (Suceava) sau la marginea ţării, ea era de obicei un însemnat centru comercial şi era totdeauna înconjurată de o „palancă", adică de un val de pămînt şi lemn, cu un şanţ care-i îngăduia să se apere.

Paza oraşului se făcea de locui-

libertății și independenței țării, cărula, în cercetările sale, Radu R. Rosetti i-a acordat o atenție deosebită l-a constituit domnia lui Ștefan cel Mare. A studiat și prezentat atît ansamblul artei militare a voievodului care, după cum subliniia istoricul, „a putut înscrie în istoria noastră una din paginile ei cele mai frumoase", cît și unele elemente particulare, precum: organizarea cetăților, armamentul, ecourile faptelor sale în lumea vremii etc.

În arhiva R.R. Rosetti, de la cabinetul de manuscrise al Academiei R.S. România, se păstrează mai multe comunicări, note sau conferințe inedite, avînd drept subiect faptele și personalitatea viteazului domnitor. Cîteva din acestea le prezentăm acum cititorilor revistei noastre. Este vorba de conferințele Asemănări între problemele apărării României de astăzi cu aceea a apărării Moldovei sub Ștefan cel Mare (datată 22 martie 1928), Nevoia ce a fost pentru Ștefan cel Mare de a se opune turcilor. Învățăminte ce se pot deduce din această atitudine și din rezistența opusă pentru prezent și viitor (14 martie 1928), Cum se lupta pe vremea lui Ștefan cel Mare (nedatată) și O cetate moldovenească sub Ștefan cel Mare. Aspect și viață interioară (prezentată la radio la 29 noiembrie 1930).

Intrucît primele trei conferințe se aseamănă în multe privințe atît prin problematica abordată, cît și prin redactarea unor pasaje, le-am transcris selectiv, sub forma unui text unitar. Nu am mai marcat, pentru cursivitatea lecturii, întreruperile din text. Sub titlul Vitejii apărători ai cetăților, am transcris conferința din 29 noiembrie 1930.

Ca și în alte prilejuri, transcrierea am făcut-o conform principiilor ortografice actuale, păstrînd însă unele particularități de exprimare ale autorului. Titlurile și notele de subsol ne aparțin.

Ioan LĂCUSTĂ

Venirea la tron a lui Ștefan a coincidat [coincis] cu două evenimente de mare importanță: instalarea turcilor în Constantinopol, prin care se confirmă așezarea lor temeinică în Peninsula Balcanică, și moartea lui Ioan vodă de la Indioara [Hunedoara], cei mai de seamă dintre căpeteniile creștine care duseseră lupta contra puterii musulmane, în prima jumătate a secolului XV.

torii lui și era independentă de garnizoana cetății. Dacă „palanca", din jurul orașului, îi îngăduia acestuia apărarea contra bandelor de hoți și a drîmbelor [cetelor] de tătari, ea nu putea rezista unui atac mai serios. În acest caz, populația din oraș sau cel puțin o parte din ea se adăpostea în cetate și dușmanul ocupa, jefuia și dădea foc tîrgului, cu atît mai multă ciudă cu cît aproape totdeauna trebuia să se întoarcă mofluz din fața zidurilor cetății.

Dar să urmărim drumul spre cetate. Cu cît se apropia călătorul de cetate, cu atît zidurile îi păreau mai mari, mai înalte și mai greu de luat. Apropierea îngăduia să se vadă că unele din ziduri nu aveau un aspect uniform și că în construirea lor se folosisă și piatra și cărămizile, alcătuind desemne, plăcute la vedere, ca la Hotin.

Sus, pe ziduri, păzitorii pășeau tăcuți, cercetînd și zarea depărtată și apropierile imediate ale cetății.

Pentru a se putea intra în cetate, aceasta era legată cu terenul dimprejur printr-un pod mișcător, ce de obicei sta ridicat și al cărui loc se vede și azi bine, la Cetatea Albă, la Hotin, la Suceava. Podeaua podului, atunci cînd era ridicat, slujea și ca întărituri ale porților legate în fier, care erau la turnul de intrare.

Sub bolta acestuia, stătea o bună parte din straja cetății. Trecînd de această boltă, se dădea de prima curte, cuprinsă între cele două rînduri de ziduri.

Aici, ziua se puteau vedea oamenii din garnizoană exercitîndu-se sau plimbîndu-se; aci aveau loc întrecerile între soldați și serbările. Străbătînd curtea, se dădea de o a doua cetate, la a cărei intrare era adesea un nou pod mișcător (Suceava). Trecînd peste dînsul, se ajungea iarăși sub o boltă, păzită și aceasta de o strajă și se intra apoi în curtea interioară, unde era mult zvon și sbucium, căci acolo se concentra toată viața cetății. Curtea era mică, cam 400 la 500 metri pătrați și părea și mai mică, din cauza înălțimii zidurilor (7-10 metri). În ea se vedeau soldați din garnizoană, oameni de serviciu, femei și copii, unii repauzîndu-se, alții lucrînd sau cărînd lucruri, iar copiii jucîndu-se.

Un miros de bucătărie, de rufe ude și de grajd te izbea de la început. De jur-împrejur, în catul de jos, erau dormitoriile și încăperile de serviciu ale garnizoanei, luminate numai prin mici ferestruici dinspre curte și alcătuite din camere boltite, așezate de-a curmezișul zidurilor (Cetatea Albă, Soroca).

Sub aceste camere erau beciurile în care se țineau provizii, iar în mijlocul curții era un puț. Larma din curte era mare.

Ostașii din garnizoană și slugile — dintre care mulți erau robi țigani, care, într-un cotlon în curte făceau mult zgomot cu ciocanele cu care dregeau și fabricau arme, proiectile și alte lucruri trebuincioase — nu erau însă singurii locuitori ai cetății. Mai erau și diferiții dregători, care locuiau într-anumite încăperi din etajele de sus ale turnurilor. Pe cît erau de modeste încăperile trupei care dormea pe jos, pe un așternut de paie sau de rogojini, pe atît erau — în comparație — de confortabile locuințele dregătorilor și ceea ce ne

Prin desăvîrşirea aşezării stăpînirii turceşti la sud de Dunăre, două civilizaţiuni cu totul deosebite veneau în conflict, atît în valea acestui rîu, cît şi în bazinul răsăritean al Mării Mediterane. Pe de o parte, civilizaţiunea mahomedană, o putere nouă, avînd toată vigoarea şi toată rîvna de glorie a unui organism tînăr, omogen, puternic şi fanatizat printr-o credinţă care răspundea nevoilor sufleteşti ale credincioşilor săi primitivi, iar pe de alta aceea a bătrînei Europe, în care nu exista o putere politică centralizatoare, iar puterea sufletească, reprezentată prin papi, era slăbită.

Primejdia ce o constituia puterea musulmană era însă nu numai de natură religioasă, ci era şi politică, din cauza dorinţei sale de expansiune.

Pe de altă parte, dacă prin dispariţia lui Iancu vodă se pierduse căpetenia încercată a avangardei creştineşti, rămăsese, în urma lui, şi mai ales în urma strălucitei apărări a Belgradului, credinţa că creştinii se pot opune cu succes înaintării musulmanilor.

Printre ţările care erau atunci în contact direct cu turcii şi care se aflau îndeosebi primejduite de înaintarea acestora era şi Moldova. Problema atitudinii acesteia faţă de acea primejdie fusese examinată, cu cîţiva ani mai înainte, de sfatul boierilor moldoveni, care hotărîse, în deplină înţelegere cu domnul, Petru Aron, a îndepărta primejdia printr-o plată în bani.

Venit la tron, într-o asemenea situaţie, Ştefan, după ce-şi consolidează puterea [timp de 14 ani el continuă să plătească tributul], ia faţă de puterea otomană o atitudine cu totul contrarie celei a predecesorului său, hotărîre care face, precum o observă un istoric englez de azi (R.W.Seton-Watson), ca avangarda Europei, în lupta contra turcilor să fie alcătuită de către români.

Ştefan nu putea lua altă hotărîre, atît din cauza firii sale, cît şi din aceea că conflictul dintre două concepţii atît de diferite asupra vieţii nu se putea rezolva decît prin arme, cum nu se putea rezolva decît tot prin arme conflictul politic dintre ţintele deosebite spre care tindeau cei doi protagonişti, supunerea tuturor popoarelor şi exploatarea lor în folosul otomanismului, de o parte, iar cealaltă, a moldovenilor, fiind apărarea fiinţării statului lor. Atît faptele cît şi tot ce a fost scris atunci şi ceea ce se ştie despre caracterul său bine cumpănit arată că Ştefan nu a umblat după visure deşerte şi că nu a avut, în adevăr, altă ţintă decît apărarea moşiei sale.

Timp de aproape o jumătate de veac, Ştefan a reuşit a nu se lăsa înfrînt. Căror factori, în afară de acel al genialei sale

dovedeşte aceasta sînt resturile de picturi de pe zidurile încăperilor, cărămizile smălţuite ce ornau zidurile sau din care erau făcute sobele, dulapii de la duşumele, ce se găsesc cu ocazia săpăturilor, cum tot cu ocazia săpăturilor s-au găsit: degetare, foarfece, străchini şi oale smălţuite, sticlărie, sfeşnice de lut, simple şi smălţuite, şi, la Cetatea Albă, bucăţi de mătasă şi de covoare, multe cioburi de olărie şi de faianţă şi de porcelan persan şi chinezesc, de ceea mai frumoasă fabricaţie.

Voi fi întrebat poate: că de unde ştiu că acestea sînt din epoca care ne interesează şi nu din alta. Vîrsta lor se poate fixa şi după modelul lor, dar şi după stratul de pămînt în care s-au găsit împreună cu alte obiecte uşor databile. Bijuterii, monede din vremea voievozilor celor mai vechi găsite tot acolo arată, de asemenea, ce oameni ocupau aceste încăperi, al căror mobilier însă nu s-a păstrat. Şi nu s-a păstrat pentru că era puţin şi fiind de lemn acoperit cu pînză sau postav, acestea au ars sau s-au distrus cu vremea.

Ceea ce explică îngrijirea mai deosebită a unor încăperi este şi faptul că comandanţii acestor cetăţi — pîrcălabii, şi erau doi de fiecare cetate — erau dregători însemnaţi, a căror autoritate se întindea mult dincolo de ziduri, asupra întregii regiuni care era sub ascultarea cetăţii, adică ai cărei locuitori trebuiau să concure la apărarea ei, la întreţinerea ei în bună stare, la procurarea lemnelor şi la căratul proviziilor. Tot această populaţie concura la zidirea cetăţilor. Aşa, cronica nou descoperită de domnul Górka[1] ne arată că Ştefan cel Mare a zidit cetatea Chilia Nouă în cîteva săptămîni, întrebuinţînd 800 zidari şi 17 000 salahori. Pentru toată această populaţie, pîrcălabii erau şi administratori şi judecători şi comandanţi. Şi toate aceste meniri nu le dădeau puţin de lucru şi necesitau şi prezenţa în cetate de dregători subalterni, care locuiau în alte încăperi şi îşi aveau familiile cu ei. În caz de primejdie, populaţia feminină se înmulţea mult, şi în special la Suceava şi la Hotin, pentru că acolo, ne arată cronicile şi documentele vremii, se adăposteau şi doamna ţării şi familiile boierilor. Şi poate că una dintre slujbele cele nu tocmai uşoare ale pîrcălabilor era aceea de a împăca toată această populaţie feminină care stătea cam claie peste grămadă, căci încăperile erau puţin numeroase şi mici.

O încăpere care nu lipsea din nici una din cetăţi şi care se distinge şi azi bine la Cetatea Albă, Hotin, Soroca şi Suceava era capela ale cărei ziduri erau acoperite cu pictură la fel cu aceea din bisericile vremii. Dacă pentru acea capelă era un duhovnic permanent sau dacă se chema numai un

[1] Este vorba de *Cronica moldo-germană*, descoperită în 1911 de istoricul polon Olgierd Górka în fondurile Bibliotecii de Stat din München; *Magazin istoric*, nr. 10/1985.

personalităţi, se datorează aceasta? Cercetarea amănunţită a faptelor dovedeşte, cred, că următorii sînt factorii care au contribuit mai cu seamă la împiedicarea înfrîngerii:

1) Organizarea social-politică a Moldovei care lăsa în stăpînirea marii mase a ţărănimii tot pămîntul de cultură de care avea nevoie (dacă nu ca proprietari, dar ca uzufructuari de drept) şi care garanta aceluiaşi ţăran libertatea personală şi libera dispunere a averii sale mobilă şi imobilă.

Ţărănimea şi cu atît mai mult clasa conducătoare care dispunea de bunuri mai mari, fiind mulţumită, erau deci interesate să apere statul care le asigura atare bunuri şi, în adevăr, l-au apărat cu însuşi preţul vieţii lor, în repetate rînduri, dovedind, mai cu seamă în tragicele împrejurări din iulie şi august 1476, credinţa lor către alcătuirea politică din care făceau parte.

2) Organizarea militară a Moldovei, care deriva din faptul posesiunii sau folosinţii solului arătată mai sus, căci era bazată pe principiul că oricine poseda sau se folosea de pămîntul roditor trebuia să ia parte la apărarea acestei glii.

Întreg poporul, în alcătuirea sa obişnuită în timp de pace, se strîngea la oaste, cînd o cerea nevoia, alcătuind şi o oaste proporţional mai mare ca orice altă oştire şi o oaste perfect omogenă foarte mobilă şi interesată a apăra glia strămoşească şi viitorul fiilor şi nepoţilor.

3) Sănătoase principii de politică externă, puse în aplicare cu o deosebită destoinicie. În lunga sa domnie, deşi duşmănit de toţi vecinii săi, Ştefan a ştiut, totdeauna, să împiedice formarea unei coaliţii în contra sa, aliindu-se cînd cu unii, cînd cu alţii, după cum o cerea nevoia momentană, micşorînd astfel numărul duşmanilor, dacă nu reuşea totdeauna a-şi mări efectivul propriu.

4) Unei strategii şi unei tactice potrivite, izvorînd din planul politic al apărării fiinţei statului şi proprii geniului românesc.

Toţi aceşti factori folosiţi cu genială măiestrie de un dominitor priceput au făcut ca un popor mic, ajuns, pentru o concepţie diferită a vieţii, în conflict cu un vecin puternic să-şi poată apăra propria fiinţă. ■

(Va urma)

preot de la o biserică din localitatea vecină nu putem şti.

Cetăţile mai aveau încăperi mai ales în părţile de jos ale turnurilor care serveau de magazii, unele pentru hrană — în turnul de nord-est de la Cetatea Albă s-a găsit o mare cantitate de mei zăcînd acolo de sute de ani, altele pentru armament — atît din cel necesar sol-datului, ca chiurase (Cetatea Albă), săbii, arme de foc, pumnale, vîrfuri de lănci şi de săgeţi, cît şi mari cantităţi de arici-ţepi în patru muchii ce se aruncau în jurul cetăţii şi mai ales la vaduri, pentru ca să se înţepe şi oamenii şi caii; altele, în fine, pentru pulbere.

Nici documentele şi nici clădirile nu ne arată să fi fost vreo încăpere rezervată bolnavilor şi răniţilor — sau să se fi avut vreun medic. Îngrijirea acestora se făcea mai ales de femeile ce se găseau acolo şi, la Cetatea Albă, Hotin şi Suceava, probabil de vreun bărbier sau vraci din oraşul vecin.

Cu ce se îndeletnicea populaţia acestor cetăţi în timp de pace?

Paza pe rînd pe ziduri şi la porţi, exerciţii cu armele, corvezi în interiorul şi exteriorul cetăţii ocupau pe oşteni a căror distracţie de seamă, în afară de cîte a vînătoare şi de întreceri între dînşii — halce[1], cum le numeşte cronicarul — trebuie să fi fost petreceri în localitatea vecină, de unde se întorceau adesea cu punga goală şi nu tocmai siguri pe mersul lor. Şerbii, servitorii, aveau lucru deajuns în tot timpul anului.

Drumeţii erau adesea pe drumuri, cei mari cu treburi la scaunul domniei, cei mici trimişi cu ştiri sau pentru afaceri.

Ei mai schimbau şi mai vedeau şi altele, femeile însă rămîneau locului. Evident că acele din Suceava, de la Ţeţina, Hotin, Soroca şi Cetatea Albă mai vedeau trecători, mai auzeau ce se petrecea aiurea, dar şi acolo ocupaţia lor de seamă era lucrul casei. Este permis a crede că, mai ales în lungile nopţi ale iernii, ţiganii lăutari sau povestitori mai aleşi înveseleau cu cîntări sau făceau să tresară de spaimă sau de emoţie, în sălile luminate cu slabe opaiţe, şi bărbaţii şi femeile, prin povestiri culese din tezaurul basmelor populare, sau din Biblie sau, în fine, din povestirile orientale ce circulau şi la noi.

Oricare era viaţa care o duceau cei din cuprinsul zidurilor cetăţii în vremuri poşnice, ea îi găsea totdeauna gata în ziua cînd duşmanul se prezenta la porţile cetăţii. La proiectilele duşmanului răspunzînd cu alte proiectile, respingînd cu armele şi cu trupurile încercările de escaladare, reparînd noaptea ceea ce duşmanul strica ziua, viteze, pricepute şi credincioase, garnizoanele lui Ştefan cel Mare au ştiut aproape totdeauna să-i păstreze cetăţile în stăpînire. Şi cînd, în 1484, Chilia şi Cetatea Albă au fost atacate cu puteri covîrşitoare de Baiazid, ele nu au căzut în mîinile duşmanului decît după ce garnizoanele au pierit pînă la unul la postul de onoare împreună cu pîrcălabii lor, al căror nume dispare din istorie după căderea cetăţilor.

Cinste lor!

---

[1] Întrecere cavalerească, constînd în introducerea, din goana calului, a unei suliţe, printr-un inel atîrnat de un copac.

VICTOR SLĂVESCU:

Note zilnice

La 18 septembrie 1940, nici două săptămîni după ce I. Antonescu îl silise pe Carol II să părăsească ţara, şi la doar patru zile de cînd un decret regal semnat de Mihai I îl proclamase pe general „conducătorul statului legionar şi şeful regimului legionar", corespondentul ziarului Chicago Daily News, **Leland Stowe, transmitea din Bucureşti, via Berna, redacţiei sale: „Doi generali germani, îmbrăcaţi ca scoşi din cutie în uniforme gri-verzui, s-au instalat noaptea trecută în hotelul nostru [«Athené Palace»]". Fiind primii generali germani în uniformă pe care îi vedea în Bucureşti de la sosirea sa în luna mai, ziaristul american simţise nevoia să precizeze: „Este adevărat însă că ofiţeri germani pot fi văzuţi probabil în cele mai multe din marile oraşe şi localităţi ale României. Conform unor relatări de încredere, cîteva mii de soldaţi nazişti urmează, de asemenea, să fie dispersaţi în diferite părţi ale ţării, deşi nimeni nu ştie cîţi au venit pînă acum". Din întreaga relatare transmisă din capitala României, cenzura a şters doar cuvintele „se relatează din sursă de încredere că germanii au început acolo [la Galaţi] să lărgească aeroportul" (Arhivele Statului Bucureşti [A.S.B.], Fond Ministerul propagandei naţionale/informaţii, Dosar 77, f. 133). Printr-o coincidenţă, a doua zi, V. Slăvescu îşi nota:** „Vine să mă vadă Gr. Carp, care îmi dă următoarele informaţiuni: Un război germanorus ar fi în perspectivă... Ar fi venit mulţi ofiţeri germani la Braşov, Breaza, Galaţi. De o săptămînă se găseşte în Bucureşti, şi lucrează la M. St. M., un general german, care se ocupă de reorganizarea armatei, după care să vie o comisiune mai numeroasă, după modelul celei franceze din 1917".

Însemnările lui V. Slăvescu pe care le publicăm în acest număr acoperă intervalul dintre momentele mai sus evocate şi cel al plecării generalului I. Antonescu la Berlin (21 noiembrie), în vederea aderării la Pactul Tripartit (semnat de Germania, Italia şi Japonia la 27 septembrie 1940), perioadă în care războiul s-a extins în Europa de sud-est prin agresiunea Italiei împotriva Greciei (28 octombrie).

Tragismul acelor zile era amplificat de urmările şocului traumatic provocat de sfîrtecarea teritoriului naţional din vara anului 1940, chiar prima parte a lunii septembrie fiind marcată de succesiunea de „evacuări" fixate de puterile fasciste în calendarul înde-

plinirii dictatului de la Viena, cu a cărui impunere poporul român nu s-a împăcat nici un moment.

Odată cu intrarea oficială a unităţilor germane în România (vezi Magazin istoric, **nr. 11 şi 12/1985), autorul** Notelor zilnice **era tot mai îngrijorat de** „primejdia penetraţiei economice germane în România" **(însemnare din 7 noiembrie). În ziua precedentă scrisese:** „Îl duc acasă pe **[N.G.]** Caranfil **[numit administrator delegat la Creditul Industrial de la începutul lunii],** care îmi povesteşte unele lucruri pentru mine necunoscute. Germanii încarcă în avioanele lor multe alimente, trecînd peste consemnele vamale. Nu vor să ştie de funcţionarii vamali români. Vor veni în curînd experţi germani în chestiunile economice, care vor lucra direct în ministerele noastre sub conducerea lui Neubacher. Relaţiile între general şi Gardă **[de fier]** nu sînt prea bune. Generalul de-abia îi potoleşte. Socoteşte că **[Antonescu]** n-a făcut bine să se îmbrace în cămaşă verde" **la 6 octombrie la Bucureşti. A doua zi a avut o lungă convorbire cu Al. Romalo, rechemat de noul regim din funcţia de ministru al României la Berlin şi la data convorbirii deţinînd funcţia de director general al Societăţii de asigurări „Dacia Română" care părea** „îngrijorat **[de]** situaţia internă. Dacă continuă lucrurile aşa ajungem protectorat german. Neubacher are o mare misiune de la Führer şi Goering aci. Şi în Germania sînt mai multe curente pe care le armonizează Führerul. Crede că germanii nu au prea multă încredere în legionari. Nu ştie exact situaţia lui Antonescu. Vor fi în curînd schimbări în guvern. Vine ing. **[Al.]** Ştefănescu **[de la]** Românofir **[mare întreprindere de textile],** care îmi povesteşte ultima conversaţie cu gl. Antonescu. Nu mai are nici o încredere în legionari. Îi tratează de «haimanale». Nu ştie cum să procedeze: să-i strîngă, ajunge la război civil; să-i lase în pace, pune ţara în primejdie; venirea nemţilor în ţară constituie o garanţie personală pentru el şi pentru ţară. Va face schimbări. Ar dori să vadă «cealaltă lume», care nu se încadrează în mişcarea legionară, organizîndu-se, chiar fără a avea o acţiune. **[Inginerul]** Ştefănescu ar dori să se întîlnească cu unii oameni politici pentru a-i informa. Mă derobez **[sustrag]** de la invitaţia lui de a face eu acest oficiu. Îi recomand contactul cu N. Caranfil".

În actualul stadiu al investigării surselor conexe, de arhivă ori memorialistice inedite, se poate doar emite ipoteza că această poziție de a nu fi mijlocitor al intențiilor generalului I. Antonescu și-a avut rolul său în scoaterea lui V. Slăvescu din funcția de director general al Creditului Industrial, de care a aflat din presă exact după două săptămîni. În aceeași zi de 21 noiembrie afirma: „Mă aștept să fiu dat afară și de la catedra mea". Actul l-a jignit și îngrijorat profund pe V. Slăvescu, deși la 26 septembrie declarase: „optez pentru catedră în dauna postului de director general la Creditul Industrial". Dar exasperarea era provocată de dezmățul legionar la care era martor și de răfuiala ce căpăta amploare în fiecare zi. Ceva mai tîrziu, într-o însemnare din 7 noiembrie, preciza: „Am înțeles odată mai mult cît sînt [legionarii] de haini la suflet, răzbunători și exclusiviști și cîtă ură au pentru toți cei care au avut un rol în țara aceasta". Încă la 6 septembrie, într-o discuție la Academia Română, căuta să-i liniștească pe Andrei Rădulescu, care-i destăinuise că îi trebuie un mare efort spre a nu se sinucide. Cum se știe, au existat și astfel de gesturi disperate. La 4 octombrie, la Iași, profesorul Petre Andrei s-a sinucis luînd cianură de potasiu, cînd poliția legionară a venit pentru o descindere[1]. Imediat, aceeași echipă s-a prezentat la profesorul Iorgu Iordan, care, după ce i s-a percheziționat casa două ore și jumătate, a fost dus de doi agenți la Direcția Generală a Siguranței din București, unde, sub stare de arest, a fost interogat opt zile (I. Iordan, Memorii, vol. II. București, 1977, pp. 304-305, 307). Un decret, semnat la 9 octombrie, punea „în retragere din oficiu" pe „dl. Nicolae Iorga, profesor titular la catedra de Istorie universală la Facultatea de filosofie și litere din București și profesor titular la catedra de Istoria comerțului și industriei de la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București". Decretul enumera, în continuare, pe următorii profesori: P.P. Negulescu și C. Rădulescu-Motru (Facultatea de filosofie și litere — București), D. Pompeiu (Facultatea de științe și Școala politehnică—București), I. Simionescu (Facultatea de științe— București), C.I. Parhon (Facultatea de medicină— București), E. Racoviță (Facultatea de științe— Cluj), P. Bogdan (Facultatea de științe—Iași), N. Vasilescu-Karpen (Școala politehnică— București).

La 15 octombrie, V. Slăvescu nota: „La 9 dimineață, Comitet de Consiliu Bancar. Aflu de punerea în disponibilitate a prof[esorilor] univ[ersitari] [Istrate] Micescu, [Mihai] Ralea, [Florian] Ștefănescu-Goangă, [Gheorghe] Alexianu". La 28 octombrie, secretarul general al Ministerului educației naționale era de părere „să se acorde concediu din oficiu d-lui prof. Iordan", ceea ce a și aprobat, după două zile, titularul departamentului, în comunicarea făcută Facultății de litere și filosofie din Iași, indicîndu-se că termenul era „pînă la clarificarea situației d-sale în învățămînt".

La 31 octombrie s-a semnat Decretul-lege (nr. 3 670) „pentru adaptarea învățămîntului superior la structura statului național-legionar", prin care „Ministerul educației naționale, cultelor și artelor este autorizat să revizuiască situația tuturor membrilor corpului didactic și ajutător din învățămîntul superior", termenul încheierii operației fiind 20 decembrie. A doua zi, 1 noiembrie, V. Slăvescu reținea: „După-amiază, la Academia Română. Atmosferă încărcată. Ședință intimă. Toată lumea preocupată, îngrijorată, comentînd fapte și evenimente în șoaptă și în mici grupuri. Plec și de acolo cu inima strînsă". La 5 noiembrie, a doua zi după reluarea cursurilor la Academia de Înalte Studii Comerciale și industriale, o mărturie despre starea de spirit din cancelarie: „Conversație silită. Fiecare se ferește să-și spună gîndurile". O mare jale, pe fundalul suitei de isterice demonstrații legionare care se succedau aproape zilnic, a produs catastrofalul cutremur de pămînt din 9/10 noiembrie 1940, care a provocat întreruperea cursurilor la Academia de Înalte Studii Comerciale și industriale. La 19 noiembrie, rectoratul acesteia a înaintat Ministerului educației naționale 42 fișe ale unor membri ai corpului didactic, printre care și a profesorului V. Slăvescu (Magazin istoric, nr. 10/1988, p. 40).

Ceea ce nu a aflat la 25 noiembrie 1940 autorul Notelor zilnice[2] a fost că în aceeași zi, „Comisia de revizuiri", instituită pe baza Decretului din 31 octombrie 1940, propunea, iar ministrul educației naționale, cultelor și artelor aproba: „Pensionarea lui Victor Slăvescu[3], conform punctului de lege, motivată de faptul că a făcut parte din guvernele sub care au fost asasinați legionari".

Eugen PREDA

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1967.

[2] Precizăm că întreruperile de text din fragmentele pe care le vom reproduce în continuare au fost marcate prin trei puncte; notele care nu poartă altă mențiune și cuvintele între paranteze drepte ne aparțin. Ortografia a fost adusă în concordanță cu normele actuale.

[3] În ceea ce privește Academia Comercială, comisia a mai propus scoaterea profesorilor Andrei Rădulescu (3 decembrie), Ion Răducanu (17 decembrie) și a altora. În multe cazuri, în formularc exista indicația că s-a ținut seama de reclamațiile din 24 noiembrie și 3 decembrie ale Centrului studențesc legionar — Grupul Academia Comercială, al cărui președinte trimitea denunțuri ministerului împotriva profesorilor G. Mladenatz, Z. Ghețu, V. Stancovici, S. Stănescu, și a altora.

1940

Miercuri, 4 septembrie. Aflu din jurnalele de dimineaţă că în noaptea de 3/4 septembrie au fost dezordini în Capitală, Braşov şi Constanţa, repede reprimate[1].

La 9 dimineaţa, prezidez Consiliul Bancar. Se comentează evenimentele din cursul nopţii cu profundă îngrijorare...

[D]Kastris [subaltern la Creditul Industrial] îmi dă textul telegramei de protest, dată de Maniu lui Hitler şi Mussolini[2].

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1968. Criza politică din septembrie 1940 în România este amplu tratată în istoriografia noastră, vezi, îndeosebi, A. Simion, *Regimul politic din România în perioada sept. 1940 - ian. 1941*, Cluj-Napoca, 1976, pp. 22-47 şi M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea II-a, Bucureşti, 1988, pp. 1212-1338. În însemnările zilnice ale lui Carol II, la sfîrşitul zilei de 3 septembrie 1940, e consemnat: „După cît se pot desluşi din aceste incidente este o încercare de puci din partea Gărzii de fier, care vrea să-şi realizeze dorinţele prin forţă. De la Palat se aud focuri de pistol — arme venite din Germania —, pocnituri caracteristice mausserului... Propunerea de a face apel la [Ion] Antonescu [ca şef al guvernului] la corp, mai ales la Urdăreanu, care este totdeauna gata de a proceda la schimbări... Înainte de a face un pas definitiv am pus pe Urdăreanu să-i întrebe pe generalul Mihail [din 23 august 1940 şeful Marelui Stat Major] ce părere are asupra acestei eventualităţi. Răspunsul lui a fost clar şi anume că nu-l iubeşte, dar că consideră că este un soldat şi nu poate trăda. Această părere a fost ultima picătură care a făcut să iau o hotărîre. Acum, alt bucluc: persoana în chestiune trebuie găsită. Din cauza tulburărilor, el rămîne ascuns. Cu multă greutate, cu concursul lui Valer Pop, [Antonescu] a fost găsit. A avut întîi o conversaţie cu Urdăreanu, în care a făcut rezerve şi mai ales a spus că nu poate lua o aşa răspundere dacă n-are coatele libere. L-am văzut şi eu, l-am rugat să primească a forma guvernul. După oarecare discuţii şi-a rezervat răspunsul. I-am spus că acest răspuns este urgent căci ordinea trebuie restabilită".

Primul preţ plătit lui I. Antonescu a constat în „acceptarea" demisiei lui E. Urdăreanu din funcţia de ministru al Casei Regale, devenită publică a doua zi, dar, practic, acesta din urmă a rămas cu acelaşi rol în anturajul regelui.

[2] Vezi şi *23 August 1944, Documente*, vol. I, doc. 73. O notă din acest volum precizează: „Protestul a fost trimis şi generalului Ion Antonescu, după venirea la putere" (p. 104).

„Către conducătorul şi cancelarul imperiului, Adolf Hitler, Berlin,

În numele poporului românesc din Transilvania şi în calitatea mea de fost preşedinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Consiliu ales de istorica Adunare Naţională din Alba Iulia, ţinută la 1 decembrie 1918, îndată după hotărîrea de unire a Ardealului şi a Banatului cu România, protestez cu toată puterea sufletului meu contra sentinţei arbitrare, care atribuie Ungariei o majoritate de români din Ardeal, pentru a îngloba ţării lor o minoritate de maghiari.

Această sentinţă nesocoteşte principiul naţionalităţilor şi concepţiile cele mai elementare de dreptate, creînd în Europa Orientală un focar de nelinişte care va fi un izvor de permanentă tulburare a păcii.

Solicit Excelenţei Voastre să binevoiască a anula această sentinţă şi îmi voi permite să vă supun în curînd un memoriu pentru motivarea acestei cereri[3]. Transilvania, Banatul şi poporul românesc nu va accepta niciodată această hotărîre, care s-a adus fără consultarea sa.

Cu distinsă stimă,
Iuliu Maniu".

Cînd deschid la ora 2 radio, aflu demisia guvernului Gigurtu şi însărcinarea gl. Antonescu cu formarea guvernului... Guvernul Gigurtu a durat exact două luni — 4 iulie-4 septembrie 1940.

Joi, 5 septembrie. Cînd deschid radioul la 5.45 aflu că în noaptea precedentă se petrecuseră mari şi profunde schimbări.

Gl. Antonescu numit şeful statului, suspendarea Constituţiei, restrîngerea prerogativelor Coroanei.

Mă duc la 8/1/2, la Academia Română, unde întîlnesc pe Al. Lapedatu şi gl. [Radu R.] Rosetti. Lapedatu era furios contra regelui, „care a prădat ţara de 10 ani", şi nu admite numai restrîngerea prerogativelor regale, ci pur şi simplu abdicarea. Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu, vizitaţi de gl. Antonescu, nu înţeleg să mai intre într-un guvern sub regele Carol II; gl. Antonescu a dat asigurări lui Fabricius şi lui Ghigi că va îndeplini loial hotărîrea de la Viena. Curentul antiregal, în special în Ardeal, este enorm: să plece, să plece, aceasta este lozinca.

Gl. Rosetti, care numai prieten al regelui nu este, crede că nu este bine să se forţeze la abdicare. Doreşte reuşita lui Antonescu, numai să nu se dedea la acte de răzbunare. Ar fi scris d-nei Antonescu o scrisoare în acest sens...

După-masă, vine la mine N. Malaxa. Se plînge de nerecunoştinţa oamenilor pentru rege; nu mai este nimeni la casa lui. Mă întreabă dacă eventual aş primi Consilii de administrare. Refuz categoric...

La telefon, mulţumesc lui Macnab, pentru frumoasa scrisoare ce mi-a făcut, în legătură cu dureroasele evenimente ce străbatem. Vine mîine la mine.

La 8 1/2 mă duc, pentru prima oară, după o pauză de aproape un an, la Clubul Marii Finanţe. Nu mi-a plăcut lumea de acolo. În timpul mesei, gl. [Ştefan] Cătoiu [1881-1949, inspector general al geniului, în 1937], dir. gl. al P.T.T. [de la 1 octombrie 1938] ne comunică că se trage cu armele şi mitralierele pe Calea Victoriei, în faţa Palatului regal, la Poştă etc. Destul de profundă impresie. Ar fi manifestări legionare, care cer cu orice chip abdicarea regelui.

Plecăm la 10 1/2 acasă, fiecare sub povara gîndurilor ce ne stăpînesc. Nu îmi pot găsi liniştea. Caut să citesc. Gîndurile îmi fug în toate părţile. Adorm cu greu şi am un somn agitat.

Vineri, 6 septembrie. Mă scol de la 5 1/2, cu o teribilă migrenă. La radioul de 6.30 nimic deosebit.

La 8 dimineaţa, cînd mă pregăteam să plec la birou, îmi telefonează Al. Grigoriu [director general al U.G.I.R., prieten]:

Regele a abdicat acum, de dimineaţă, în favoarea voievodului Mihai.

Rămîn trăsnit. În 48 de ore o astfel de fundamentală răsturnare de situaţie.

---

[3] Pentru memoriul datat 28 decembrie 1940, vezi *23 August 1944, Documente*, vol. I, doc. 140.

Mă duc la birou, unde dir. Lipăneanu îmi confirmă ştirea.

La Consiliul Bancar, la ora 9, aflu că s-a anunţat la radio ca toată lumea să stea cu aparatele deschise, căci se va face o comunicare foarte importantă.

Prin peretele vecin, din sala de Consiliu Bancar, aud textul abdicării Regelui Carol II[1]...

Îmi adun gîndurile şi caut să despic ce ne poate rezerva ziua de mîine. Informaţii, zvonuri, patimi, răutate, cruzime, din toate părţile...

La 4 1/2 la Academie, mică consfătuire de comentariu a evenimentelor.

Cînd l-am văzut pe Andrei Rădulescu m-am speriat. Era cu figura descompusă: „M-au pus la pensie, m-au desărcinat [din funcţia de prim-preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie, fiind înlocuit cu Dimitrie G. Lupu, 1882-1945]. Nu ştiu nimic, de ce, şi cum. Eram la ţară. Cînd, m-am întors, am aflat această veste".

Apoi, într-un colţ, adresîndu-se către mine mă imploră să-l ajut, să se apere, că nu se ştie vinovat cu nimic. „Mi se atribuie că aş fi autorul Constituţiei [din 20 februarie 1938] sau poate conferinţele de la radio, pentru Constituţie. Dacă nu m-aş stăpîni, mi-aş trage un glonte în cap".

Caut să-l liniştesc. Era descompus...

La 6, vine la mine col. Macnab, at. mil. englez. Socoteşte debarcarea regelui ca o acţiune germană.

În noiembrie, pleacă „să împuşte italieni sau germani", simte de datoria sa să-şi facă acest gest de soldat.

Mă roagă să-i dau o fotografie de a mea, în amintirea colaborării noastre.

Pînă la 7 1/2 nu se formase guvernul.

Regele Carol ar pleca astă seară spre Elveţia.

Sîmbătă, 7 septembrie. La birou. Nu vine nimeni. Ni se anunţă să stăm cu radio deschis pentru comunicări. Aşteptăm zadarnic. Nu se comunică nimic.

Vine Georgel Gheorghiu pentru operaţiuni financiare curente. Este înmărmurit de plecarea regelui. Fiind intim colaborator al lui Malaxa, se teme, desigur, pentru pielea lui.

Rămîne vechiul guvern, ca interimar-gestionar[2] pînă se evacuează [partea de nord din] Transilvania [începută la 5 şi urmînd a fi încheiată la 13 septembrie], şi abia săptămîna viitoare se va face noul guvern[3].

Duminică, 8 septembrie. Aflu la radio, la 6.45 [la Coteşti, unde sosise în seara precedentă], decretele pentru cercetarea averii foştilor miniştri[4]. Mă simt profund jignit să fiu măcar bănuit în cinstea mea. Este răsplata de a fi servit ţara cu cinste şi demnitate. Mă voi supune legii, cu adîncă amărăciune... La 1 1/2 plec din Focşani spre Bucureşti. Ajuns la 6 acasă. La 7, primesc vizita gl. Paul Teodorescu, care îmi confirmă că a fost ţinut două zile acasă sub paza a 6 jandarmi şi un plutonier. Ca protestare şi-a dat demisia din armată.

Îmi povesteşte cum a abdicat regele. Joi noaptea, la ora 4 a fost chemat la Palatul

---

[1] În text, cuvîntul *abdicare* nu figura, ci *trec* „fiului meu... grelele sarcini ale domniei". Carol însemna la 5 septembrie: „Am scris o proclamaţie prin care trec persoana lui Mihăiţă, cerînd ţării să-i dea sprijinul spre a trece acest hop. N-am făcut decît o delegaţie, fără a abdica în mod formal. Această formulă a fost indicată de Ernest [Urdăreanu]. El, cu drept cuvînt, s-a opus la vorba abdicare". Recurgerea la acest „chiţibuş avocăţesc" s-a făcut şi în ideea folosirii lui în cazul unei restauraţii.

[2] Primele numiri, începînd cu 8 septembrie, I. Antonescu le-a făcut din rîndul unor foşti colaboratori care îi erau bine cunoscuţi: generalul de divizie C. Pantazi (subsecretar de stat la Ministerul apărării naţionale) şi lt. col. Al. Rioşanu (subsecretar de stat la Ministerul de interne). Au mai fost numiţi general Gh. Dobre (subsecretar de stat la Ministerul înzestrării armatei) şi comandor-aviator Gh. Jienescu (subsecretar de stat la Ministerul aerului şi marinei). La 8 septembrie a fost înfiinţat şi Serviciul Special de Informaţii (S.S.I.), direct subordonat lui I. Antonescu. Un alt decret al lui I. Antonescu, semnat la 9 septembrie, decidea scoaterea din cadrele armatei a zece generali şi a unui amiral, printre care: C. Ilasievici, Gh. Argeşeanu, F. Ţenescu, I. Ilcuş, Gh. Mihail. Printr-un decret-lege dat la 1 septembrie şi publicat în *Monitorul oficial* din 6 septembrie 1944 au fost reintegraţi în drepturi începînd cu data trecerii lor în retragere (9 septembrie 1940) generalii: C. Ilasievici, Gh. Argeşanu, F. Ţenescu, I. Ilcuş, Gh. Mihail, C. Corniciolu, I. Bengliu, G. Liteanu, V. Dombrowschi, C. Atanasescu, contraamiral P. Bărbuneanu; printr-un alt decret-lege, din aceeaşi dată, s-a anulat primirea demisiei din cadrele active ale armatei (30 noiembrie 1940) a medicului general de brigadă N. Marinescu.

[3] La 7 septembrie 1940 a fost semnat Tratatul de la Cralova „prin care partea de sud a Dobrogei (Cadrilaterul), formată din judeţele Durostor şi Caliacra revin Bulgariei" (*Dicţionar cronologic...*, p. 238). Conform datelor oficiale, la 1 ianuarie 1941, cifra populaţiei României, după pierderile teritoriale suferite era de 13 311 968 (M. Muşat, I. Ardeleanu, *Op. cit.*, p. 1 311).

[4] Decretul-lege a fost difuzat concomitent cu publicarea în *Monitorul oficial*. Prevederile privind controlul averilor foştilor demnitari ai statului au fost completate a doua zi cu precizarea, cuprinsă într-un alt decret-lege, că toţi cei care au ocupat funcţia de prim-ministru, ministru secretar de stat, subsecretar de stat, secretar general, în ultimii zece ani, sînt obligaţi să facă o declaraţie a averilor.

La îngrijorările şi stările de încordare prin care trecea ţara, s-au adăugat şi suferinţele provocate de cutremurul din 9/10 noiembrie 1940

regal de rege. Aşteptau în camera de aghiotanţi — A.C. Cuza, Manoilescu, gl. Mihail, gl. Baliff. Acesta din urmă spune că se cere regelui abdicarea de către gl. Antonescu sub motiv că se produc mari dezordini pe care nu le poate înneca în sînge, iar armata refuză să ia apărarea regelui. Teodorescu şi Mihail contestă acest lucru şi declară că armata a primit ordin [de la rege] să nu tragă în mulţime, chiar dacă se va trage în ea [de către legionari]. Manoilescu, întrebat de Teodorescu, ce crede asupra abdicării regelui, ar fi dat un răspuns evaziv: situaţie gravă etc. A.C. Cuza spunea că el nu ştie ce să spună, că el nu are nici o putere etc. Între timp, Teodorescu este chemat de rege, pe care l-a găsit la birou, destul de calm, cu ochii roşii de plîns, cu figura trasă. I-a spus că l-a chemat ca să-l întrebe ce părere are, dacă trebuie să abdice, căci armata l-a părăsit. Teodorescu ar fi răspuns că nu este adevărat că armata l-a părăsit, că nu este cazul de abdicare, dar că armata a primit ordin să nu tragă chiar dacă va fi atacată. La părerea lui Teodorescu că nu este cazul de abdicare, să rămînă că armata îl va apăra, regele l-a apucat de mînecă, cu o crispaţie nervoasă, pe care nu o poate uita, şi i-a spus: „Îţi mulţumesc, eşti un cavaler". Apoi s-au despărţit. Impresia lui Teodorescu era că decizia de abdicare era deja luată, după impresia sa. Între timp, sosise scrisoarea dl. gl. Antonescu [prin care cerea abdicarea]. Gl. Teodorescu vorbeşte în termeni aspri de gl. Antonescu, care nu va putea domina situaţia şi urmarea va fi ocupaţia germană. Gl. Teodorescu era calm, dar adînc mişcat.

Vineri, 13 septembrie... După-amiază la ora 4 la Academia Română, unde colegii adunaţi în şedinţă intimă comentează evenimentele...

Fac, pe la 5, o plimbare la Băneasa, cu gl. Rosetti, comentînd evenimente. Foarte pentru gl. Antonescu, după cum a fost un duşman ireconciliabil al regelui Carol II.

Luni, 16 septembrie. Noul guvern este viu comentat[1]. Îngrijorarea pentru ziua de mîine. Prezenţa unor oameni cunoscuţi la departamentele economice linişteşte[2].

Cred că partidele politice au pierdut definitiv partida, prin mentalitatea lor învechită...

După-amiază, mă duc la Andrei Rădulescu, pe care l-am găsit abătut şi descurajat; spune că nu i se poate aduce nici o imputare şi că i-a venit o mare năpastă. Grijă la starea materială. Grijă că îi ia catedra. Un om moralmente distrus.

Aflu că astăzi de dimineaţă Mitiţă C-tinescu a demisionat [de fapt, scos din funcţia de guvernator al B.N.R.], fiind înlocuit cu Al. Ottulescu [în vîrstă de 59 ani, avocat, fost consilier juridic al ministerelor finanţelor şi de externe, al Băncii Comerciale Române şi a numeroase societăţi], care a şi luat postul în primire...

Miercuri, 20 noiembrie... Vine Gigurtu, care îmi povesteşte multe din ultimele evenimente la care a asistat, fie ca actor, fie ca spectator.

Ca prim-ministru, nu era informat de adevărata situaţie din însuşi ordinul regelui. [Nicolae] Nicky Ştefănescu [directorul general al Siguranţei cînd Gigurtu era prim-ministru] i-a spus acest lucru. Moruzov avea legături cu Sima şi cu Germania şi Italia[3].

(Continuare în p. 32)

---

[1] Anunţat la 15 septembrie, guvernul cuprindea, după calculul făcut de dr. Gh. Zaharia, nouă legionari, un fost naţional-creştin, un fost conservator junimist, un membru al P.N.T. (secretar general la justiţie) *(File din istoria militară...*, vol. 8, p. 178). H. Sima era vicepreşedinte al guvernului şi tot legionari erau titulari la Ministerul de interne (Al. Rioşanu, rămînea însă subsecretar de stat pentru poliţie şi siguranţă, răspunzînd şi de Inspectoratul General al Jandarmeriei şi de Prefectura Poliţiei Capitalei); externe; lucrări publice şi comunicaţii; educaţie naţională, culte şi arte; muncă, sănătate şi ocrotiri sociale. Tot legionarii ocupau funcţii de subsecretari de stat la ministerele economiei naţionale şi finanţelor, la presă şi propagandă. Preşedinte al Consiliului de administraţie al Societăţii de radiodifuziune a fost numit Nichifor Crainic. Un decret regal din 16 septembrie, contrasemnat şi de I. Antonescu, în calitate de conducător al statului, anula trecerea în rezervă, prin demisie (din 19 iunie 1940), a generalului de divizie I. Antonescu şi îl înălţa la gradul de general de corp de armată, cu vechimea de 1 iunie 1940. El cumula şi funcţia de ministru al apărării naţionale.

[2] Corespondenţa revistei *Newsweek* la Bucureşti, în perioada respectivă, avea să scrie ulterior: „Singurul supravieţuitor al cabinetului Gigurtu a fost [Gh.] Leon, ministrul economiei, o concesie pentru doctorul Neubacher, care a făcut clar că nu poate suporta să explice încă o dată teoria economică germană". Subsecretar de stat pentru mine şi petrol a fost numit Victor Dimitriuc (fost secretar general al Ministerului economiei naţionale, răspunzător pentru aceleaşi domenii). Titular la Ministerul de finanţe a devenit George Cretzeanu. După propriile afirmaţii ale lui Dinu Brătianu acesta recomandase directorului Băncii Româneşti să intre în guvern şi a „îngăduit ca dl. Gheorghe Brătianu să ia conducerea Ministerului afacerilor străine" (apud A. Simion, *Op. cit.*, p. 37). Motivul pentru care M. Sturdza, legionar, a venit ministru de externe, conform datelor reţinute de V. Slăvescu, ar fi: *„Simbătă, 21 septembrie 1940. Dan Brătianu se prezintă din concentrare, la serviciu* [la Creditul Industrial] *. Îmi spune că Georges Brătianu i-a primit să intre în guvern, căci i s-au pus următoarele condiţii: să numească pe Lucă Sturdza ca ministrul ţării la Berlin, ca numirile în diplomaţie să se facă de către dl. gl. Antonescu. El ar fi cerut mînă liberă în conducerea politicii externe"*.

[3] Luni, 2 septembrie 1940, Carol II îşi însemnase: „S-au făcut schimbări la poliţie, unde s-a constatat că Moruzov [directorul Serviciului Secret de Informaţii] şi Niki Ştefănescu susţineau pe legionari, şi în special pe Horia Sima. Au fost ambii retrimişi la M.St.M.". Unii cercetători semnalează că între 3 şi 5 septembrie, M. Moruzov, trimis de rege, s-a aflat la Veneţia, unde a avut convorbiri cu şeful Abwehrului, amiralul W. Canaris, de la care a căutat să afle cît de „implicaţi sînt germanii" în pregătirea de către H. Sima a unei lovituri de stat, despre care Secţia II-a a Marelui Stat Major raportase la 1 septembrie (C. Neagu, D. Marinescu, *Fapte din umbră*, vol. 3, pp. 176-177). Un vast studiu relevă că „lipsa lui Moruzov din ţară, schimbarea lui Niki Ştefănescu şi a generalului [Ion] Bengliu [comandantul jandarmeriei, înlocuit la sfîrşitul lunii august] au dezorganizat serviciile de informaţii şi contrainformaţii" şi opinează că schimbările au fost făcute, „se pare, la insistenţele lui E. Urdăreanu" (M. Muşat, I. Ardeleanu, *Op. cit.*, pp. 1 312-1 313). Oricum, revenit la 5 septembrie la Bucureşti, M. Moruzov a fost arestat la aeroport din ordinul lui Antonescu. În aceeaşi zi, un comunicat al Ministerului apărării naţionale făcea public: „Din ordinul domnului preşedinte al Consiliului de Miniştri, d. Mihail Moruzov, şeful Serviciului secret al armatei, şi d. Nicolae Ştefănescu, director la Serviciul secret al armatei sînt destituiţi din funcţiunile ce ocupă pe data de 5 septembrie 1940". Ambii, împreună cu generalul I. Bengliu, s-au numărat printre cei asasinaţi de legionari în noaptea de 26/27 noiembrie, la închisoarea Jilava.

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

„Nici o picătură de forță morală nu se pierde în zadar"

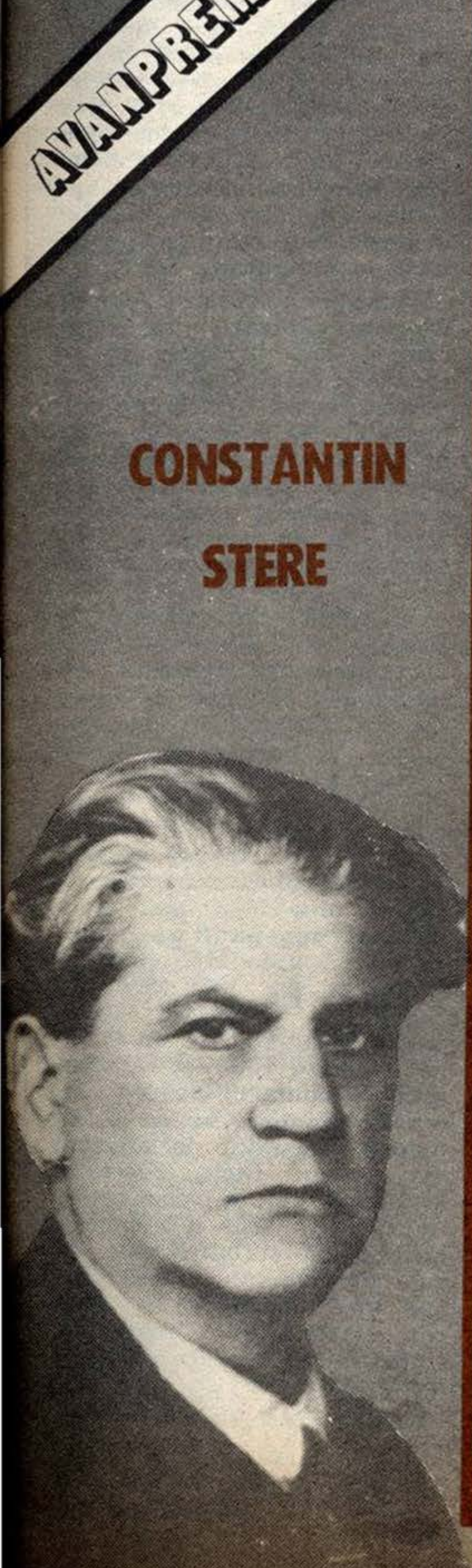

CONSTANTIN STERE

Mihai Ralea semna în 1937 această apreciere impresionantă despre C. Stere: „În toată istoria contemporană a României, puține personalități (poate Kogălniceanu, Hasdeu, Maiorescu și Iorga) pot prezenta o bogăție sufletească mai mare... Timp de treizeci de ani, toate partidele au trăit din programul său". Și adăuga: „A avut cea mai legendară existență — ea singură o operă de tălmăcit și comentat — din istoria intelectualității noastre".

Născut în mai 1865 în comuna Cerăpcău (Soroca), ca un copil nedorit de mama sa, C. Stere a intrat, pe la 14-17 ani, în mișcarea narodnică[1], suferind o osîndă de aproape un deceniu de exil siberian. În 1892 se stabilește în România; în 1897 absolvă Facultatea de drept din Iași; în acest timp se remarcă în publicațiile democratice și socialiste, ca și în cercurile militanților P.S.D.M.R., iar în 1899 devine membru al Partidului Național-Liberal. În 1901 e profesor de drept constituțional și administrativ (titularizat în 1903) și se impune ca unul dintre principalii luptători, din stînga liberală, pentru reformarea structurilor românești în sens modern (reforma agrară și votul universal). Este fondatorul, împreună cu Garabet Ibrăileanu, în 1906, al revistei Viața românească, devenită repede cea mai importantă publicație literar-culturală pînă tîrziu spre 1940, creînd, între 1906-1916, doctrina numită a poporanismului[2]. În anii neutralității a fost, din rațiuni politice, personal justificate, împotriva alianței României cu puterile Antantei. Rămînînd în Bucureștiul ocupat, în timpul războiului a editat, din septembrie 1917, ziarul Lumina. Aceste erori ale orientărilor sale în politica externă au fost folosite, abil, de adversarii săi puternici, pentru a-l elimina din spiritul public. A fost acesta un pretext pentru a anihila o personalitate radical-democratică extraordinară (deci incomodă) care, după război, elaborase programul Partidului Țărănesc și, apoi, doctrina Partidului Național-Țărănesc. În 1930, C. Stere e silit să părăsească P.N.Ț. al cărui membru era din 1926, făcînd parte din conducerea partidului. Se va consacra publicisticii și elaborării, într-un ritm contracronometru, a impunătorului roman, în opt volume, În preajma revoluției (1931-1936), rămas neterminat. La 26 iunie 1936 moartea a pus capăt zbuciumului existențial al luptătorului.

Începînd cu acest număr, publicăm în avanpremieră cîteva fragmente din cartea semnată de Z. Ornea și aflată în pregătire la Editura „Cartea Românească". Precizăm că titlurile, ca și notele de subsol, aparțin redacției Magazin istoric.

---

[1] Mișcare social-politică în Rusia celei de a doua jumătăți a secolului trecut, care nega rolul hotărîtor al clasei muncitoare în lupta revoluționară, socotind țărănimea și intelectualitatea ca forțe sociale capabile să răstoarne țarismul și să instaureze socialismul prin dezvoltarea obștilor țărănești; ca linie tactică preconiza teroarea personală.

[2] Curent social-politic de orientare democratică, cu implicații literare, exprimînd aspirațiile micii burghezii orășenești și rurale, ostilă atît proprietății moșierești, cît și celei capitaliste. Poporanismul considera că principalele forțe motrice ale țării ar fi fost burghezia sătească și intelectualitatea democratică, iar orînduirea politică viitoare aceea a democrației rurale, bazată pe obștea sătească.

În țara mea, între frați

Despre condițiile și momentul stabilirii lui Stere la Iași au circulat și mai circulă cele mai năstrușnice legende. S-a spus că a evadat din Siberia și a fugit în România. Această versiune o acredita Savin Bratu în 1959. „Acesta [Stere] fugise din Siberia, unde fusese deportat, pentru activitatea narodnică și trecuse clandestin Prutul, în România, înțeles dinainte cu socialiștii ieșeni și cu grupul refugiaților ruși de aici". Nu evadase din Siberia (de altfel, ar fi putut, de ar fi evadat, să traverseze toată Rusia pentru a trece, clandestin, granița tocmai pe la Prut?). și, vom vedea, nici nu a venit ilegal în România. Dar Savin Bratu nu a inventat ipoteza sa. Într-un fel o acreditase, mai aproape însă de adevăr, cu aproape patru decenii mai înainte, G. Ibrăileanu. Într-un interviu acordat lui T. Teodorescu-Branițte, în 1932, criticul ieșean, bun prieten, cum se știe, cu Stere, declarase: „Stere sosise din Rusia. Fusese eliberat din Siberia, dar cu îndatorirea de a rămîne pe teritoriul rus. El evadase. Vine la Iași". Din versiunea lui Ibrăileanu, mai puțin excentrică, reiese, așadar, că Stere a fugit, fără acte în regulă, din Chișinău (sau Cerăpcău) spre Iași. Cunoaștem și o versiune de familie a acestui episod. Are un caracter oarecum intermediar, dar face parte din arhiva sentimentală (nescrisă) a familiei. Ne-a relatat-o, la 1 iulie 1983, doamna Leonie Stere, nora scriitorului. Potrivit acestei versiuni, Stere, odată revenit acasă din Siberia, ar fi reintrat în activitatea revoluționară. Ohrana[1], la curent cu ceea ce făcea fostul deportat, ar fi emis un ordin de arestare împotriva lui Stere și a soției sale. Autoritatea polițienească din Chișinău a divulgat secretul unei rude a familiei Stere. Datorită unei mari sume de bani (în aur), s-a obținut o amînare cu o zi a arestării. Tatăl lui Stere a fost convins să-și ajute fiul să fugă în România. Tinerii soți Stere, împreună cu fiul lor Roman (nou născutul Gheorghe a fost lăsat la Chișinău, ca odinioară Roman), înzestrați cu o mare sumă de bani, au trecut, noaptea, în două căruțe (aveau multe bagaje) granița, mituindu-i și pe grăniceri. E probabil că și această versiune e fantezistă. Versiunea oficială, acreditată public de Stere, e că a venit în România cu pașaport legal eliberat de guvernatorul Basarabiei[2]. În 1894, devenit (se putea altfel?) țința unor atacuri violente, în presă, din partea unei gazete adverse, a dat o dezmințire publică tuturor acuzațiilor ce i se aduceau. Rudolf Suțu, figură pitorească a ziariștilor ieșeni de odinioară, a relatat despre aceasta într-o carte apărută în 1923 și constituită, în mare parte, din articolele și însemnările sale publicate în presa vremii. Acolo, Suțu menționează: „D. C. Stere, printr-o scrisoare adresată ziarelor, afirmă că nu e refugiat din Basarabia, ci a venit în România cu un pașaport legal, eliberat de guvernatorul Basarabiei în 15 noiembrie 1892, mai afirmă că se numește Constantin Stere nu Șărcăleanu (un pseudonim sub care ar fi scris în *Evenimentul literar*). D.C. Stere a mai declarat că e «supus rus», deși de origină română din Basarabia. Pe atunci supusul străin C. Stere era student". (Rudolf Suțu s-a folosit, în această știre, de o notiță și o scrisoare a lui Stere, inserată în gazeta locală *Evenimentul* din 12 mai 1894; Stere ar fi produs, cu acest prilej, documentul pașaportului, cu numărul 2 097, la data menționată mai sus și semnat de un Constantinov, guvernatorul Basarabiei). Să adăugăm și cele relatate, despre asta, de M. Sevastos: „După nouă ani de deportare în Siberia, pe cale administrativă, lui Stere i s-a ridicat domiciliul obligator, i s-a dat pașaport și el a trecut granița cu trenul la Ungheni, avînd emoții pînă în ultimul moment la frontieră din pricina temerii de a nu fi dat jos din tren de către ohranicii și jandarmii țariști. Nu i-a venit sufletul la loc decît atunci cînd roțile vagonului său începură să huruie pe tăbliile de fier ale podului de peste Prut, cum ne-a povestit în redacție însuși Stere..."

Din toate aceste versiuni care se contrazic, să încercăm — sub beneficiu de inventar al fatalei relativități — reconstituirea adevărului. E probabil că Stere a sosit în România cu legiuitul pașaport, și nu clandestin. (Aceasta e versiunea acreditată, de altfel, și în roman[3]). Dar, deși avea pașaport legal, continua să-i fie teamă că oricînd, pînă nu ajunge la Ungheni, un emisar al Ohranei putea să-l oprească, întorcîndu-l de unde pornise. De aici tremurul interior de-a lungul drumului pînă a ajuns la punctul românesc de graniță. De nu ar fi venit în România cu pașaport în regulă și de ar fi existat un mandat de arestare emis împotriva lui, eludat prin fuga peste graniță, lui Stere i-ar fi fost teamă să revină vreodată, cum s-a întîmplat în 1905-1906, în Rusia, cu toate că, acum, era cetățean român. Cu Ohrana — știau toți cei ce veniseră „în contact" cu ea — nu era de glumit. Oricînd putea invoca un ordin de arestare mai vechi. Încît, repetăm, faptul că Stere a plecat totuși în Rusia în 1906 e o dovadă credibilă a stabilirii sale legale în România. Stere spunea deci adevărul, în 1894, cînd declara că a venit în România în condiții de perfectă legalitate, cu pașaport. Apoi, în 1895, cînd a obținut

---

[1] Poliția secretă țaristă.

[2] Teritoriul dintre Prut și Nistru desprins din Moldova și încorporat Imperiului țarist în 1812, în urma războiului ruso-turc din 1806-1812 (*Magazin istoric*, nr. 2/1976; *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, pp. 196-197).

[3] Este vorba de romanul lui C. Stere intitulat *În preajma revoluției*.

cetățenia română, a depus și un act, legal, eliberat de guvernămîntul Basarabiei, care certifica renunțarea la cetățenia rusă. De nu ar fi venit în țară cu pașaport în regulă, nu putea obține actul de renunțare eliberat la Chișinău.

Nevenind în țară pe nepusă masă, repede și pe ascuns, Stere se va fi îngrijit din vreme de pregătirea condițiilor deplasării și stabilirii în România. E probabil că a luat informații de la cei în cunoștință de cauză. E posibil că, prin mai vechile sale cunoștințe, a intrat în corespondență secretă cu refugiații basarabeni în România și chiar cu socialiștii de aici. În roman se face referire la un schimb de epistole cu Ioan Nădejde. Se poate admite, cred, fără a greși, că decizia de a se stabili la Iași și nu, de pildă, la București se datorește asigurărilor primite că aici, în capitala Moldovei, va avea toate condițiile prielnice de studiu și de locuit. Apoi, el, ca moldovean ce era și se voia, era mai aproape de locurile natale, putînd primi și transmite, mai lesne, știri. Aceste preparative isprăvite, în a doua jumătate a lui noiembrie 1892 a ajuns la Iași, împreună cu soția și fiul său Roman. Nu venea aici, asemenea altor refugiați, sărac și „cu cît era pe el". Dispunea de mijloace bune de trai. Doamna Leonie Stere, în relatarea la care ne-am mai referit, precizase că în familie se știa că Stere trecuse granița cu o sumă de bani care era atît de substanțială încît abia ar fi încăput într-o mare față de pernă, umplută literalmente cu galbeni. Putea deci trăi la Iași nu ca un nevoiaș, ci ca un om cuprins. Mihai Carp, cumnatul lui Ibrăileanu și bun prieten cu Stere încă din primul an de studenție, știa că atunci „cînd a venit de s-a stabilit la Iași, Stere aducea o moștenire destul de frumoasă ca să-și poată cumpăra un imobil și să ducă un trai abundent".

Abia stabilit la Iași, Constantin Stere a legat durabile prietenii. În imagini, cîțiva dintre apropiații săi (de sus în jos): Ioan Nădejde, Sofia Nădejde și Garabet Ibrăileanu

De fapt (să corectăm, parțial, amintirile lui M. Carp), casele din străzile Română și Sărărie le-a cumpărat mult mai tîrziu, la început locuind în case închiriate (întîi pe strada Săulescu, apoi în strada Română). Dar mijloace financiare, îndestulătoare, avea. Ca de obicei, tatăl său nu se zgîrcise, oferindu-i o sumă apreciabilă la plecare spre Iași. Ba, chiar, pe lîngă banii pe care i-a acordat tatăl său în noiembrie 1892, Stere a primit regulat, lunar sau trimestrial, sume de bani venite legal cu poșta, de la Cerăpcău. Așa a declarat el în presă în 1894 și în 1908 și e puțin probabil să nu fi spus adevărul, lesne verificabil de puternicii și agresivii săi dușmani, care îl acuzau, fals, că deși cu venituri foarte modeste, ar trăi ca un salarizat sau nabab. Așadar, revoluționarul a fost deportat în Siberia, a trăit acolo, ca și în primii ani, cam un deceniu și mai bine, la Iași — unde tot răzvrătit era considerat — în condiții care erau cu totul depărtate de cele ale unui proletar intelectual. Lupta, deci, și pentru ridicarea condiției de viață a celor mulți și umiliți, ducînd însă acasă un trai comod și îmbelșugat, asigurat nu din munca lui, ci din drepturile de moștenire trimise, de la Cerăpcău, de marele moșier (de fapt un latifundiar) care era tatăl său. Dar se obișnuise — de mult — cu această aparentă antinomie. Nu trăise la fel, din aceleași stipendii, la Chișinău, în perioada insurgenței elevilor cerchiști[1], și, apoi, în tot timpul deportării siberiene? De ce ar fi renunțat la această condiție acum, cînd își reluase studiile universitare și se comporta, în continuare, ca un militant pentru drepturile celor de jos și exploatați? El era — o credea dintotdeauna și a spus-o deschis în 1930 — un cugetător, un intelectual care lupta, din convingere, împotriva clasei din care provenea. Iar exemplele pe care le avea oricînd la îndemînă pentru a fi invocate îi liniștea conștiința, legitimîndu-i traiul asigurat din sursele amintite. Avea întru totul dreptate.

[1] Membrii cercului narodnic din care făcea parte și C. Stere.

Decizia lui Stere de a se stabili în România şi, dintre oraşele ţării, la Iaşi, a fost o opţiune la care s-a gîndit mult. Toate argumentele — şi cu deosebire cel numit conştiinţă naţională — pledau pentru această decizie. Nu a fost deci o întîmplare, cum s-a crezut, poposirea în capitala Moldovei. Mai tîrziu, cînd norii s-au adunat împotriva lui Stere şi „cazul Stere" devenise o problemă de mare interes care nu-l privea numai pe împricinat, destui partizani ai urgisitului i-au reproşat decizia din noiembrie 1892.

Cu stipendiile promise de părintele său putea foarte bine să plece în Occident, pentru a-şi face studiile, apoi doctoratul, oriunde în Franţa, Germania sau Anglia. Sînt convins, că de ar fi procedat astfel, ar fi făcut o frumoasă carieră ştiinţifică internaţională în sociologie, economie, drept sau politologie. Avea pentru aceasta toate condiţiile, cu extraordinara sa înzestrare intelectuală şi cultura ieşită din comun. Faptul că era prea bătrîn pentru studenţie nu e un argument de luat în seamă, pe care — sînt încredinţat — nici Stere nu l-a considerat cu seriozitate. La urma urmei, în România nu şi-a început studiile universitare la aceeaşi vîrstă ? Ceea ce a făcut aici putea face, tot atît de bine, şi aiurea. Dar stabilirea în Occident, pentru o carieră ştiinţifică, însemna renunţarea la militantism politic. Ceea ce Stere, dăruit luptei pentru cauza sa, nu putea admite. Mai putea să se stabilească în Occident, eventual să şi studieze, continuîndu-şi militantismul alături de revoluţionarii refugiaţi ruşi. Se întîmplă că nici această alternativă nu i se părea valabilă pentru că se depărtase total de idealurile pentru care militau foştii săi colegi şi tovarăşi. Aşadar, nu avea — de fapt — alternative. Singura care corespundea credoului său ideologic şi politic era stabilirea la Iaşi. Pentru că, de fapt, Stere nu renunţase deloc la militantism. Era — prin educaţie, convingere şi temperament — un luptător în toate ale sale alcătuiri profunde şi nu putea, chiar de ar fi voit, să renunţe.

Deocamdată, urmîndu-şi destinul, descinsese la Iaşi. Nu cunoştea pe nimeni aici. Dar nu era deloc debusolat. Pentru că — ciudăţenie a sorţii lui sau adaptare interesată ? — s-a adresat de îndată cercului de socialişti ieşeni. Cum spuneam, corespondase, probabil, mai dinainte cu Ioan Nădejde, încît sosirea lui era chiar aşteptată cu curiozitate şi mare speranţă. Se ştie că mişcarea socialistă românească avea la Iaşi al doilea ei centru foarte important, ba o vreme, prin 1881-1885, ocupase, ca însemnătate, locul întîi. Aici editase Nădejde *Contemporanul*, din 1881 pînă în 1891, concomitent *Revista socială* şi în jurul acestor publicaţii (mai ales *Contemporanul*) se formase un puternic nucleu de militanţi socialişti. Am evocat, într-o carte din 1977 (*Curentul cultural de la „Contemporanul"*) această extraordinară atmosferă de confrerie a socialiştilor ieşeni care avea drept centru iradiant pe „hahamul" său, „Sfinxul din Sărărie", cum era numit Ioan Nădejde. Şi mai toţi entuziaştii care frecventau clubul socialist sau casa din Sărărie erau tineri intelectuali, de o puritate cristalină, care se dăruiseră, fără preget, idealului socialist. Unii, cei mai mulţi, erau încă elevi, alţii studenţi şi unii, puţini, absolvenţi în căutare de catedre sau alte slujbe. Aici activau Ibrăileanu, Ionescu Raicu-Rion, Gheorghe Kernbach (Gheorghe din Moldova), Izabela Andrei (Sadoveanu), cei trei Botez (Gheorghe, Ion şi Constantin), Spiridon Popescu, Panait Zosîn, Mihai Pastia, Mihai Carp, A. Steuerman, George Vasiliu, Emil D. Fagure, Lascăr Veniamin, Eugen Herovanu, Nicolae Chinezu, Artur Gorovei, Marta Trancu (viitoarea soţie a lui Fr. Rainer), Nicolae Lupu, C. Chirică, D. D. Pătrăşcanu, N. Savin, plus cei trei Nădejde (Ioan, Gheorghe, Sofia), poetul N. Beldiceanu şi încă mulţi alţii. Stere nimerise aşadar, într-un mediu cunoscut, într-o ambianţă intelectuală familiară. Şi era considerat, de toţi, drept un martir al idealurilor pe care şi ei le împărtăşeau. Dr. N. Lupu îşi amintea, peste ani, de acest efectiv mare eveniment pentru cercul tinerilor socialişti: „Eram în clasa a şasea de liceu, prin 1893. Vestea venirii lui la Iaşi se răspîndise şi între noi, elevii de atunci. Sosirea lui, persoana lui erau înconjurate de nimb şi de legendă, chiar de la început. Într-o dimineaţă mohorîtă de toamnă, mergînd doi cîte doi în lung şirag de la internatul nostru de atunci la liceu, ne-am întîlnit cu un om nou pe uliţe, în dreptul spitalului Sf. Spiridon, pe strada de sus. Scurt, spătos, cu o barbă mare, castanie, ce-i acoperea tot pieptul, cu o pălărie neagră, rotundă, cu boruri mici, cu un demi-palton bleu-marin, cufundat în gînduri şi cu privirea departe, îl întîlneam de atunci în fiecare zi. — Aista-i Stere, măi, — ne şopteam noi între noi fără să ştim mare lucru despre el, decît că e moldovean din Basarabia şi că a fost nouă ani în Siberia pentru ideile lui nihiliste".

Stere a fost mult impresionat de această primire nu călduroasă, ci efectiv entuziast admirativă de care a avut parte la Iaşi. A ţinut, în 1897, să mărturisească public recunoştinţa pentru buna, cordial-frăţească primire de care a avut parte la venirea sa în ţară, la Iaşi. Mărturisirea a exprimat-o în prefaţa tezei sale de licenţă şi merită, sincer emoţionată cum este — în ciuda volutelor şi a zorzoanelor stilistice —, să fie reprodusă: „Am intrat în ţară ca un naufragiat care, după ce şi-a încercat puterile într-o luptă îndrăzneaţă şi inegală cu furtunile groaznice ale oceanului zbuciumat al vieţii, învins, părăsindu-şi barca zdrobită, vine înot la un ţărm necunoscut şi, rupt de oboseală şi de răni sufleteşti, caută un adăpost la odihnă, fără nădejde că va mai putea lua o dată parte activă în luptele

vieţei şi să mai fie de un folos fraţilor săi de suferinţi şi lupte. Deşi român de origine şi cu multe legături de înrudire prin toată ţara, n-am cunoscut-o deloc, n-am fost niciodată în ea; şi după atîtea lovituri crude ale soartei şi deziluzii mă temeam că voi fi primit cu răceală şi neîncredere. Dar la cei dintîi paşi făcuţi pe pămîntul românesc, după primirea călduroasă şi frăţească pe care mi-au făcut-o cu toţii, m-am convins că m-am înşelat; după îmbrăţişarea de frate, dată mie de unul dintre viitorii mei profesori — cel dintîi cu care am avut ocazia să fac cunoştinţă — am simţit cu toată firea mea că *sunt în ţara mea, între fraţi*. Nu-i voi numi aci pe toţi aceia cari au întins mîna lor de simpatie unui pribeag. Nu-i poate măgulí tipărirea numelui lor într-o prefaţă la o teză de licenţă. Dar să ştie cu toţii că în inima mea recunoscătoare sunt adînc întipărite imaginile lor. Şi nu voi dezminţi această încredere şi simpatie".

S-a înscris de îndată la Universitate, devenind student al Facultăţii de drept. Sigur că începuseră, de aproape două luni, cursurile. Dar, cum fusese prevenit, aceasta nu constituia o problemă de neînvins. În *Anuarul Universităţii din Iaşi*, în tabloul studenţilor în anul 1892/93, l-am găsit pe „Const. Stere" menţionat ca student în anul I al Facultăţii de drept în dreptul nr. 961. Nu putuse depune, la înscriere, diploma de bacalaureat. Nici această lacună nu constituia o dificultate, deşi regulamentele interziceau procedeul. Un regulament de funcţionare a Facultăţii de drept, fără specificarea anului de promulgare, dar inclus în *Anuarul Universităţii din Iaşi* pe 1896-1897, menţionează că sînt „două specii de şcolari", „studenţi şi audienţi", iar art.8 precizează că „nu vor fi primiţi ca studenţi regulaţi decît cei ce vor produce, conform art. 264 al legei de instrucţiune, certificatul de terminarea cursurilor liceale şi trecerea examenului general de maturitate". Dar cap. V „Dispoziţiuni finale" lasă poarta deschisă pentru că, menţionează articolul 42, „tinerii înscrişi pînă acuma vor rămîne bine înscrişi fără a li se mai cere să mai fi trecut examenele generale de studii liceale". E posibil ca Stere să fi beneficiat de această prevedere. Am mai găsit studenţi înscrişi la Facultatea de drept fără a putea depune toate actele necesare. Chiar cei ce absolviseră liceul în oraşele din ţară. Cu atît mai scuzabilă era deci lacuna în cazul lui Stere, care absolvise liceul la Chişinău. De fapt, Stere a fost înscris la facultate sub rezerva unei viitoare aprobări a situaţiei sale. De-abia la 22 decembrie 1893 consiliul facultăţii se întruneşte pentru a discuta, printre altele, situaţia cîtorva studenţi care nu putuseră depune certificatele de bacalaureat la înscriere. Printre aceştia era menţionat şi Stere. În legătură cu Stere procesul verbal al acestui consiliu perofesoral menţionează: „În privirea d-lui Constantin C. Sterea, român din Basarabia, care prezintă certificatul de absolvirea cursurilor secundare de 8 ani la gimnaziul rusesc din Chişinău şi că a trecut examenul de maturitate fiindcă a fost deportat, pe cale administrativă, în Siberia, unde a petrecut 9 ani, Consiliul decide a-i da echivalenţa de bacalaureat şi a-l admite la facultatea noastră în calitate de student regulat în anul întîi de drept." C. Stere a avut plăcuta surpriză de a constata, cum spuneam, că, foarte repede, a devenit idolul tinerimii intelectuale de stînga. Erau mai toţi socialişti sau socializanţi. Nădejde şi, mai ales, Gherea contribuiseră enorm la educarea lor ideologică şi politică. Fuseseră colaboratori ai *Contemporanului*, unii, mai puţini, la *Revista socială* şi, din 1890, masiv la *Munca*, organul central al mişcării socialiste. Pentru că, într-adevăr, din 1890, mişcarea socialistă românească, reorganizată şi în avînt, se bucura de mare ecou şi popularitate în spiritul public. ■

Z. ORNEA

OPERAŢIE CAMUFLATĂ

Existenţa unui lagăr de concentrare la Varşovia, în timpul ocupaţiei hitleriste, era şi pînă acum cunoscută, dar abia descoperirea, în decembrie 1987, a urmelor unor camere de gazare gigantice, în zona Gării de apus, a adus date şi probe complete. Specialişti ai comisiei principale poloneze pentru cercetarea crimelor hitleriste în Polonia au anunţat în luna mai 1989, în cadrul unei conferinţe de presă, că, în anii 1943-1944, pe teritoriul Varşoviei a funcţionat un lagăr de concentrare cu caracter ultrasecret, denumit „Warschau". Experţii comisiei — relatează A. Perşin, corespondent al agenţiei TASS în Polonia — au făcut apel la memoria locuitorilor mai în vîrstă ai capitalei poloneze şi astfel, pe baza relatărilor martorilor oculari, coroborate cu noi documente şi investigaţii de arhivă, s-a reuşit să se contureze tabloul crimelor comise de hitlerişti împotriva întregului oraş de pe Vistula.

„Konzentrationslager Warschau" a fost creat din ordinul lui Himmler, cu scopul „îmblînzirii" nesupusei Varşovii. „Fabrica morţii" a început să funcţioneze la 16 martie 1943, pe locul fostului ghetou, unde hitleriştii înăbuşiseră sălbatic insurecţia. Materialele documentare au permis specialiştilor să afirme că, în cele 510 zile de existenţă a lagărului, au fost împuşcaţi cca. 30 000 polonezi şi evrei şi un grup de peste 100 prizonieri de război italieni. Se poate presupune însă că — susţine comisia, pornind de la existenţa crematoriilor şi a celor patru camere de gazare, ce depăşeau ca suprafaţă pe cele de la Treblinka — în lagărul de concentrare de la Varşovia au fost ucise cca. 200 000 persoane. Ceea ce schimbă radical imaginea istoricilor despre tragediile din oraşul de pe Vistula în perioada ocupaţiei hitleriste. Crimele săvîrşite de S.S.-işti aici sînt comparabile ca amploare cu înăbuşirea insurecţiilor din ghettoul evreiesc şi a celei din Varşovia.

Printre măsurile de păstrare a secretului, prizonierii nu purtau cămăşi vărgate de deţinuţi, ci hainele lor personale sau chiar mantale nemţeşti uzate; cenuşa morţilor era răspîndită în cimitire sau aruncată în canale.

F. D.

NOTE ZILNICE

(Urmare din p. 26)

Fabricius nu ne-a iubit şi nu ne-a spus adevărul. A păcălit regulat pe rege, care de altfel nu avea încredere în el. Socoteşte situaţia serioasă. Îmi vorbeşte de demisia lui Cancicov [numit ministrul economiei naţionale la 10 noiembrie], repetată, trimisă generalului chiar la Roma[1]. Generalul trebuie ajutat, dacă cere a fi ajutat. Crede că regele Mihai bine face mergînd prin ţară şi luînd contact cu populaţia şi căpeteniile armatei. Regina mamă Elena [care sosise din exil la 15 septembrie] ar vrea să plece din ţară, în Italia, nefiind mulţumită cu situaţia de aici. Afacerile merg prost. Este posibilă o colaborare la Nitrogen[2] a lui I.G. Farben. Nervos, plictisit, îngrijorat, Gigurtu mi-a făcut impresia unui om care stă rău în scaun...

Seara, lucrez acasă la lucrarea mea N. Şuţu.

Joi, 21 noiembrie. Cînd deschid jurnalul de dimineaţă, aflu de reorganizarea „Creditului Industrial", care se va numi în viitor „Creditul Naţional. Industrial". Tot Consiliul schimbat[3] Eu sînt înlocuit [ca director general] cu Dimitrie Pascu [născut în 1889, doctor în ştiinţe economice şi financiare, senator 1931-1932], fostul meu elev.

La 10 ¼ mă duc cu N. Simionescu-Bîrlad [fost cenzor la B.N.R. şi Creditul Industrial, colaborator apropiat al lui V. Slăvescu] la înmormîntarea lui Ion Inculeţ, la Biserica Amzei...

Mă reîntorc la Credit şi îmi iau rămas bun de la toţi şefii de serviciu şi directori. Unii din ei păreau destul de mişcaţi. Eu eram calm, dar destul de cutremurat de emoţia despărţirii. Mă despart în fapt, de o instituţie creată şi organizată de mine în 16 ani şi asvîrlit în forma aceasta, ca un servitor, pe stradă. Nu pot vedea pe Kiriacescu şi evit a vorbi la telefon cu Pascu.

Mă întorc acasă la 12, destul de scuturat în adîncul sufletului meu. Totuşi, faţă de familie trebuia să mă arăt calm şi senin spre a nu o impresiona. ■

(Continuare în numărul 9/1989)

[1] În prima sa vizită în străinătate, după preluarea puterii, generalul I. Antonescu plecase cu trenul spre Roma, în seara de 12 noiembrie şi a revenit în Bucureşti la 18 noiembrie. În timpul absenţei, interimatul preşedinţiei Consiliului de Miniştri i-a asigurat H. Sima.

[2] Aparţinînd „grupului Gigurtu", Nitrogen — Societate anonimă pentru îngrăşăminte şi produse chimice (Dicio-Şnmărtin), furniza şi amoniac întreprinderii „Nitramonia" (Făgăraş), care livra acid azotic primei fabrici de explozivi (Făgăraş).

[3] Încă la 30 septembrie se prezentase la Creditul Industrial un „comisar special", avînd sarcina să ţină „legătura între guvern şi mişcarea legionară, pe de-o parte, şi Creditul Industrial, pe de altă parte". În aceeaşi zi se înfiinţase Ministerul coordonării şi Statul major economic la care respectivul figura ca referent titular cl. I-a (director cl. I), acţionînd în vederea transformării Creditului Industrial în „Creditul industrial legionar". Decretul-lege pentru transformarea Societăţii Naţionale de Credit Industrial în Societatea Anonimă cu denumirea „Creditul Naţional Industrial" S.A., datat 20 noiembrie, era semnat de I. Antonescu, H. Sima, miniştrii economiei naţionale (M. Cancicov) şi finanţelor (G. Cretzianu).

PLANSELE NOASTRE

①②③ Evocînd trecutul poporului român ce şi-a apărat cu dîrzenie independenţa şi libertatea, artiştii plastici din diverse ţări, care au străbătut pămîntul românesc în decursul timpului, ne-au lăsat valoroase lucrări de artă. În imagini, gravuri, desene şi litografii aparţinînd unor artişti plastici francezi, redînd aspecte de viaţă românească de-a lungul sec. XIX: **Hanul lui Manuc,** gravură de Auguste Lancelot; **Zi de tîrg în Bucureşti,** desen de Michel Bouquet (planşa 1); **Tismana,** de Lancelot; **Turnul Colţei,** gravură în lemn de Charles Doussault (planşa 2); **Cortul domnului Moldovei,** litografie de Louis Dupré; **Cazarmă la Babadag,** desen de Hector de Béarn (planşa 3) **(Ţările române şi Revoluţia franceză,** p. 39)

④ Istoria regelui Pontului şi al Bosporului, Mitridate VI Eupator (122/121-63 î.e.n.), a impresionat puternic lumea istorică şi literară, prin hotărîrea cu care el s-a opus expansiunii Imperiului roman, ca şi prin tragismul vieţii familiale. Între numeroasele opere ce i-au fost dedicate în diferite epoci, un loc important îl ocupă tragedia **Mitridate,** de cunoscutul scriitor francez Jean Racine (1639-1699), piesă tradusă în numeroase ţări ale lumii, între care şi România. În imagine, de sus în jos: frontispiciul revistei **România literară** de sub direcţia lui Cezar Petrescu (an I, nr. 9/1939) unde au apărut fragmente din această lucrare, foaia de titlu a versiunii româneşti şi o scenă inspirată dintr-unul din actele piesei **(Pe urmele strămoşilor,** p. 33)

ALBUM ISTORIC

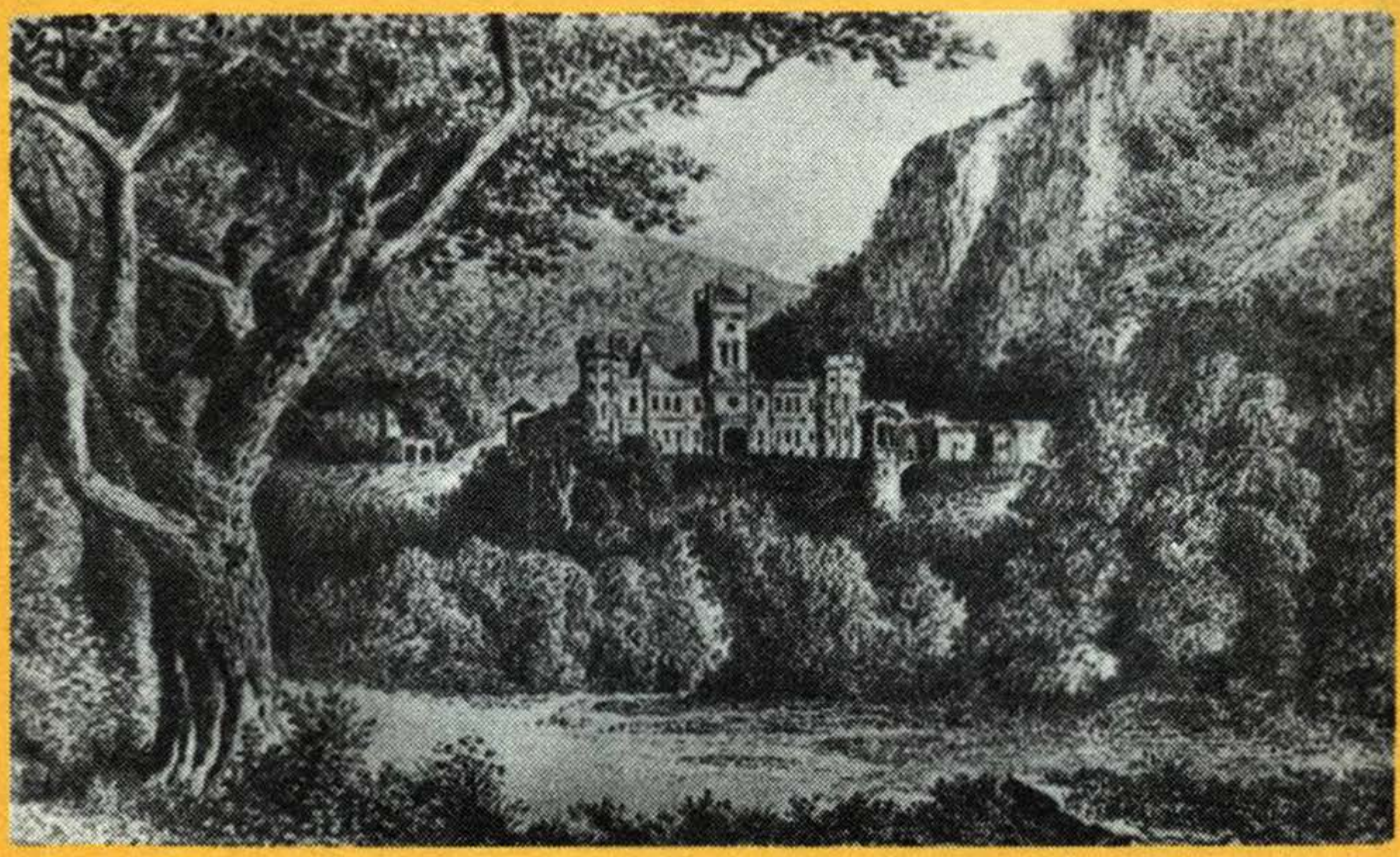

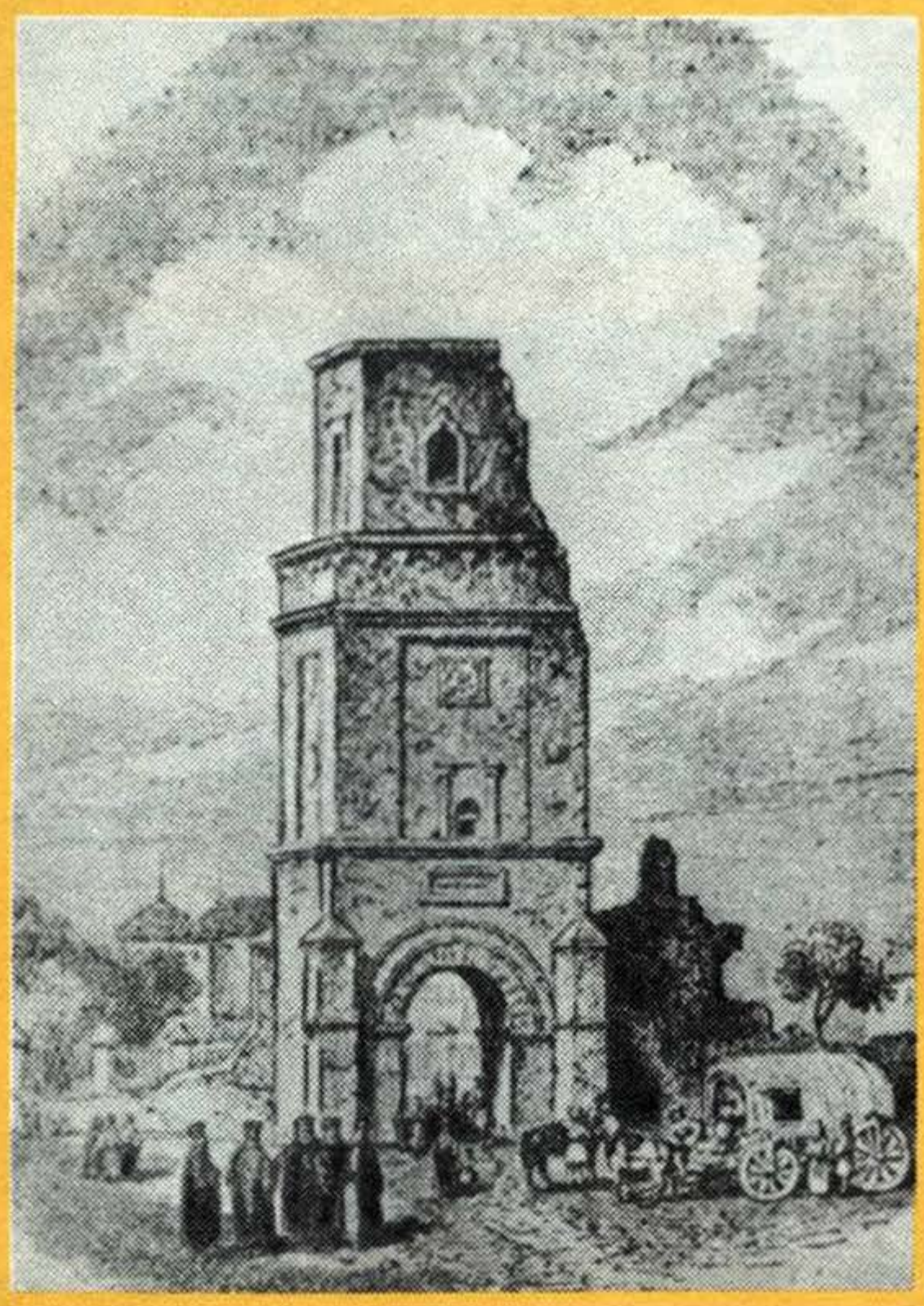

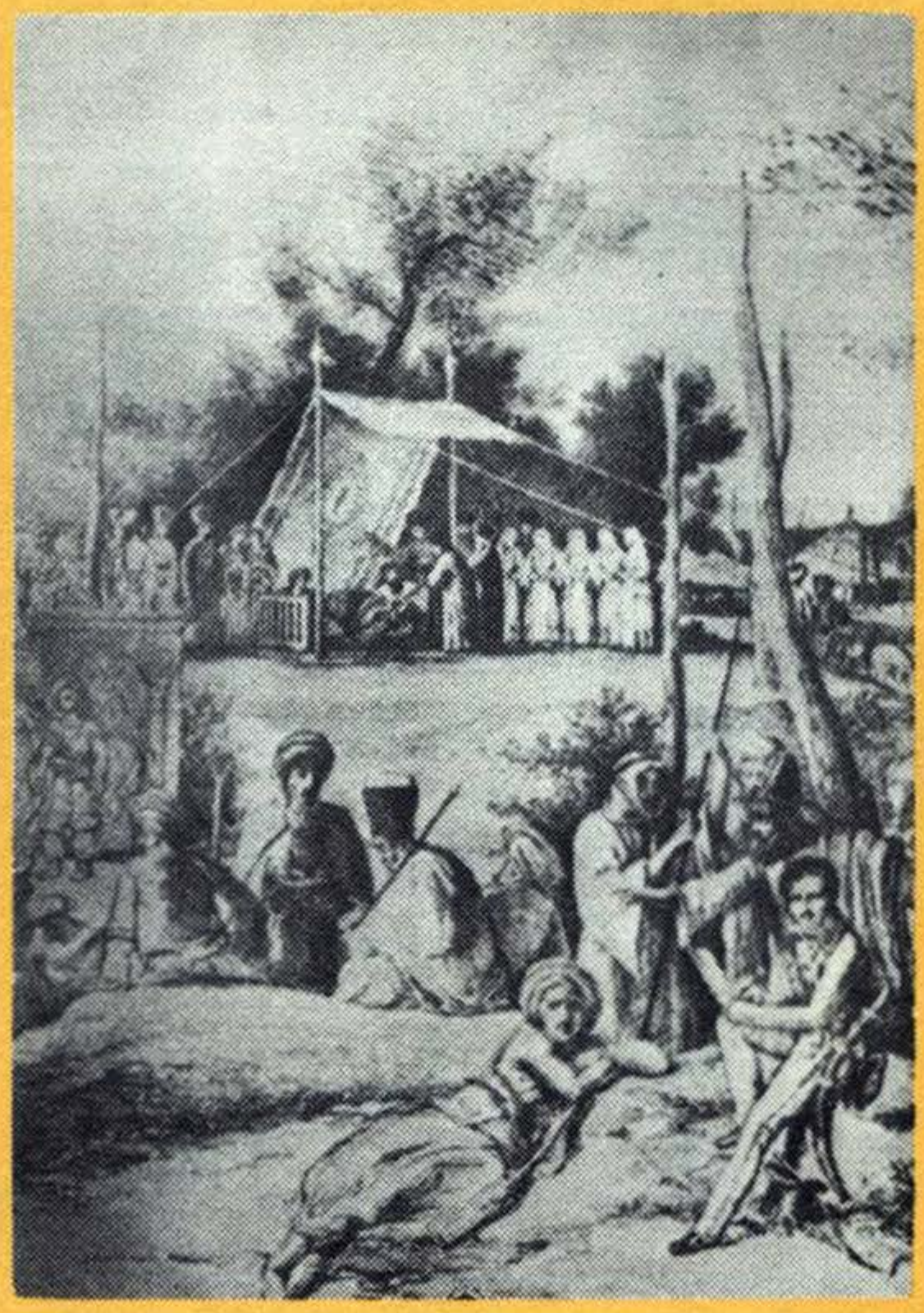

ROMÂNIA LITERARĂ

ANUL I

No. 9

JEAN RACINE:

„MITRIDATE“

— Fragment —

PE URMELE STRĂMOŞILOR (XXXIV)

ION POPESCU-PUŢURI

Consemnînd, în capitolul Paralipomena, adăugat de el la Faptele geţilor sau goţilor, evenimente petrecute în anul 63 î.e.n., istoricul italian Carlo Troya nota „plecarea spre Scandinavia [pentru a răzbuna moartea lui Mitridate din acel an] a fiului său, Fridulf... numit şi Sigges, care [ajuns în peninsula scandinavă] a lăsat să se creadă despre el că este Odin, apărut pentru a doua oară". În continuare, reproducea părerea autorului german Bayer, care considera că acest „al doilea Odin" ar fi fost însuşi Deceneu, Troya precizînd însă că o atare părere trebuia luată doar ca o expresie a pătrunderii în această parte a Europei a „civilizaţiei şi nollor ritualuri religioase".

Fără îndoială, menţionarea lui Mitridate într-un context referitor la istoria nordică a Europei ar putea să surprindă. Mitridate VI Eupator (122/121-63 î.e.n.) a fost, cum se ştie, regele Pontului, regat ce se întindea în partea de sud-est a Mării Negre, în Asia Mică. Sub acest rege, Pontul cuprindea sub stăpînirea sa o importantă parte a Asiei Mici şi a devenit regatul în jurul căruia s-au coalizat celelalte state din zonă în lupta împotriva cuceririi romane; de asemenea, tot sub Mitridate, regatul Pontului şi-a extins autoritatea şi asupra regatului Bosporului, ce se afla în nordul Mării Negre. Rolul politic jucat în istoria antichităţii de acest suveran, despre a cărui domnie ne-au lăsat mărturii numeroşi cărturari ai timpului, începînd cu Titus Livius, Seneca şi continuînd cu Plutarh, Trogus Pompeius, Apian, Annaeus Florus, Memnon, Eutropius, Orosius a avut ecou în teritorii îndepărtate ale Europei, cum va fi fost şi acea plecare a lui Sigges (zis şi Fridulf) din meleagurile nordpontice în cele scandinave menţionată de Troya. Întrucît evenimentele prezentate de el în Paralipomena au un caracter sintetic, de indice cronologic de persoane, locuri şi fapte şi, ca atare, nu ne pot furniza detaliile necesare înţelegerii acestui episod, să apelăm la informaţiile pe care ni le-a transmis un alt istoric, atent la desfăşurările istorice din această parte a lumii antice, anume Jean Foy Vaillant, autor — cum am arătat de-a lungul a mai multor episoade ale serialului Pe urmele strămoşilor[1] — a două lucrări (cunoscute îndeobşte sub numele lor prescurtate Historia arsacidarum şi Historia achemenidarum), în cadrul cărora făcea o amplă prezentare a strînselor legături statornicite între diferite popoare din orientul antic.

[1] *Magazin istoric*, nr. 4,5,8,9/1987.

Istoria lui Mitridate a impresionat puternic lumea istorică şi literară. Încă înainte ca J.F. Vaillant să-i consacre capitolul din lucrarea la care ne referim, marele dramaturg Jean Racine (1639-1699), socotit — alături de Pierre Corneille — unul dintre întemeietorii dramaturgiei clasice franceze, i-a închinat o piesă de teatru. Jucată în faţa Regelui Soare (cum era supranumit Ludovic XIV; 1643-1715), piesa a plăcut atît de mult suveranului Franţei, încît i-a răsplătit pe autor acordîndu-i titlul de membru al Academiei Franceze. În 1939, cu prilejul tricentenarului naşterii marelui scriitor, piesa a fost tradusă în româneşte de Petre Manoliu, fragmente din ea, împreună cu unele reproduceri de epocă, fiind publicate în România literară (an I, nr. 9/1939), revistă condusă de scriitorul Cezar Petrescu.

Înainte de a prezenta cîteva fragmente din capitolul rezervat de J.F. Vaillant regelui Mitridate VI Eupator, în cea de-a doua lucrare menţionată mai sus, este necesară o evocare succintă a principalelor momente care au marcat domnia acestui personaj de seamă al antichităţii, precum şi a împrejurărilor istorice ce au determinat îndelungatul său conflict cu Roma.

Mitridate s-a urcat pe tron în 122-121 î.e.n. şi a domnit asupra Pontului pînă în anul 63 î.e.n., deci vreme de aproape şaizeci de ani. Domnia sa a coincis cu o perioadă de intensificare a tentativelor de pătrundere a romanilor în Asia Mică. Aceste tentative urmau toate căile: lupta armată, diplomaţia, intrigile politice. Unul dintre cele mai iscusite acte de diplomaţie ale romanilor a fost, de pildă, acela de a-l determina pe Attalos III (138-133 î.e.n.), regele Pergamului, de a-şi lăsa, după moarte, regatul „moştenire" Romei. Evenimentul s-a produs, într-adevăr, în anul 133 î.e.n., ceea ce a declanşat ample mişcări de rezistenţă în regatul amintit. Sub conducerea lui Aristonikos, populaţia Pergamului s-a răsculat împotriva noilor stăpînitori, răscoala luînd proporţii şi desfăşurîndu-se de-a lungul a aproape patru ani. În anul 129 î.e.n., romanii au înfrînt forţele răsculaţilor, întemeind provincia Asia, dar focarele unor revolte nu au încetat, practic, nici în perioada următoare.

După urcarea pe tronul Pontului, Mitridate a preluat treptat iniţiativa creării unei coaliţii pentru înlăturarea dominaţiei romane din Asia Mică şi în anul 89 î.e.n. a declanşat primul război mitridatic (cum sînt numite războaiele purtate de acest suveran împotriva Romei). La început, pe fondul luptelor civile de la Roma,

dintre Sylla şi Caius Marius, Mitridate şi aliaţii săi au reuşit să elibereze întreaga Asie Mică şi să debarce în Grecia. Partizanii lui Marius i-au oferit ajutor, cu condiţia ca să debarce în Italia.

Obţinînd victoria împotriva partizanilor lui Marius, Sylla a revenit la conducerea armatei, provocînd două grele înfrîngeri — la Cheroneea şi Orchomenos — oştilor lui Mitridate şi obligîndu-i să încheie pacea de la Dardanos (anul 85 î.e.n.), prin care regele Pontului se angaja la plata unei mari sume de bani; romanii îşi recapătă, de asemenea, autoritatea asupra provinciei Asia.

Al doilea război mitridatic — izbucnit ca urmare a acţiunilor de jaf iniţiate de locţiitorul lui Sylla, Murena — a restabilit, în bună măsură, influenţa lui Mitridate asupra celorlalte state şi stătuleţe din Asia Mică.

În anul 74 î.e.n. însă diplomaţia romană a obţinut un nou succes. Aidoma lui Attalos, regele Pergamului, şi Nicomedes IV, regele Bithyniei, şi-a lăsat prin testament, regatul moştenire romanilor. Această nouă încercare de impunere a dominaţiei romane în Orient a provocat riposta lui Mitridate, care se erija în protector al statelor şi formaţiunilor statale din această zonă.

Bătălia din portul Calcedon a însemnat o mare izbîndă pentru Mitridate, dar el nu şi-a putut fructifica victoria. În locul lui Lucullus, comandantul roman al trupelor din Orient, conducerea operaţiilor militare ale romanilor a fost încredinţată lui Cnaeus Pompeius (Pompei), care a reorganizat întreaga ofensivă romană. Să urmărim, prin intermediul unor fragmente din cartea lui J.F. Vaillant — Achemenidarum imperium sive Regum Ponti, Bosphori et Bithyniae historia — **desfăşurarea războaielor mitridatice pînă în această fază a lor.**

„Trădătorii de origine italică [e vorba de partizanii lui Marius] au trimis lui Mitridate vorbă să-şi aducă trupele în Italia, spre a declanşa un război împotriva romanilor, susţinînd că trupele lor reunite cu cele ale lui Mitridate pot alunga forţele romanilor. Celor care i-au făcut această propunere, el le-a dat următorul răspuns, şi anume că el îşi va duce trupele în Italia, după ce va supune dominaţiei sale Asia.

În vreme ce Mitridate făcea aceste lucruri, romanii, după ce au aflat de prima sa năvală în Asia, au hotărît să pornească o expediţie împotriva lui, în ciuda faptului că erau ocupaţi cu răscoalele care izbucniseră în ţară şi trebuiau să facă faţă războiului civil; pe lîngă acestea, aproape toţi italienii, unii după alţii, s-au dezis de cauza romană (Apian, Cap. 18).

Trăgîndu-se la sorţi provinciile[1], provincia Asia i-a revenit lui Cornelius Sylla şi împreună cu aceasta şi datoria de a purta războiul cu Mitridate...

Şi, în acest fel, Sylla a plecat de la Cypselum, iar Mitridate de la Pergam şi s-au întîlnit în Cetatea Dardanos din Troada. Acolo Mitridate avea două sute de corăbii înzestrate cu vîsle şi douăzeci de mii de pedestraşi, trupe de uscat, şase mii de călăreţi şi un mare număr de care cu roţi prevăzute cu seceri. Sylla conducea patru cohorte de pedestraşi şi un număr de două sute de călăreţi. Prin urmare, în acest oraş a avut loc întîlnirea; atît unul, cît şi celălalt au înaintat pe cîmp, inspectînd armata celuilalt. După ce Mitridate s-a întîlnit cu Sylla şi i-a întins mîna, Sylla l-a întrebat dacă primeşte pacea în condiţiile pe care le fixase mai înainte Archelaus. La început, regele Mitridate a tăcut, dar apoi a consimţit.

Iată condiţiile acestei păci: «Mitridate îi va lăsa pe romani în Asia să numească regi în fruntea neamurilor bitinienilor şi cappadocienilor. Întregul regat al Pontului rămînea sub stăpînirea lui Mitridate. În mod excepţional însă, acesta se obliga să-i trimită lui Sylla optzeci şi trei de trireme [corăbii cu trei rînduri de vîsle] şi o mie de talanţi[2] de aur la întoarcerea sa la Roma, atunci cînd va hotărî Sylla. Mitridate [se mai obliga] să nu aducă prejudicii cetăţilor din Asia Mică datorită faptului că l-au trădat sprijinindu-i pe romani. În acest fel, războiul cu Mitridate, început în urmă cu patru ani, a fost terminat (Memnon, Cap. 37).

Sylla s-a întors în Italia, iar Mitridate în ţara sa...».

În vreme ce solii purtau diverse tratative de pace, Murena [lăsat locţiitor de Sylla] a început să prade, jefuind chiar banii care se aflau în temple şi care, prin urmare, erau sacri; el şi-a aşezat tabăra de iarnă în Cappadocia [Apian, ibid.] şi a ridicat cetatea Ecinina în apropierea regatului lui Mitridate [Memnon, ibid.].

... [Mitridate] a transportat la mare două sute de mii de medimne [măsură grecească de capacitate, 52 de litri] de grîu [grîul fiind ţinut în vase de ceramică, cantitatea se exprima în măsuri de capacitate]. I-au dat ajutor pe dată, în afara vechilor trupe, chalybrii, armenii, sciţii, taurii, aheii, heniochii, leucosyrii, precum şi cei care locuiesc teritoriile din jurul fluviului Termodante [fluviu din regatul Pontului] şi care sînt numite ale amazoanelor: acestea avuseseră pe vremuri în Asia puterea. A primit, de asemenea, ajutor chiar şi de dincolo de mare [Marea Neagră], din Europa, de la neamurile sarmaţilor, de la basilii, de la iasigi, coralli, de asemenea de la cei care locuiesc în preajma fluviului trac Istru, precum şi cei care sălăşluiesc în munţii Rodopi şi Haemus [Balcani] şi, pe deasupra, i-au venit în ajutor şi bastarnii, cei mai puternici dintre toţi oamenii.

[1] Potrivit normelor romane, administrarea provinciilor era atribuită consulilor prin tragere la sorţi.

[2] Talantul desemna o măsură de greutate folosită de diverse popoare antice, măsură care diferea de la un stat la altul şi chiar de la un oraş la altul. În cazul de faţă pare a fi vorba de talantul attic, care cîntărea 26,100 kg.

Primăvara, după ce s-au executat manevre militare cu flota, Mitridate a făcut sacrificii în cinstea lui Jupiter-cel-puternic-în-războaie, conform datinei; şi a scufundat în adîncuri nişte cvadrige cu cai albi, în cinstea zeului Neptun. Şi în acest fel s-a îndreptat în grabă spre Paphlagonia, comandanţi ai armatei fiind Tyxilles şi Hermocrates.

Se aflau orînduiţi după ordinea de luptă a romanilor o sută douăzeci de mii de pedestraşi (după Plutarh) sau o sută patruzeci de mii (după Apian); şaisprezece mii de călăreţi; în afară de aceştia [se mai găseau şi] o sută de care, ale căror roţi erau dotate cu seceri. Urma o numeroasă mulţime a acelora care fortificau căile de acces sau purtau poveri, ba chiar şi negustători.

După ce au ajuns în Paphlagonia, Mitridate a ţinut în faţa soldaţilor o cuvîntare, în care pomenea cînd despre strămoşii săi, cînd despre el însuşi, zicînd că sporise teritoriul dintre hotarele regatului, de la unul foarte mic pînă la unul imens şi că nu va fi învins vreodată de către romani, acuzîndu-i pentru îngrozitoarea lor lăcomie şi necumpătare. Apoi a trecut la glorificarea trupelor sale. După rostirea acestor cuvinte, armata a fost mobilizată şi a năvălit în Bithynia, care fusese lăsată de curînd prin testament poporului roman de către Nicomedes, care murise fără a lăsa copii în urma sa...

Mitridate, avînd sub arme un număr foarte mare de soldaţi, precum şi patru sute de trireme, l-a trimis pe Diophantes Nitharos în Cappadocia, împreună cu un corp de oaste, spre a organiza garnizoane în oraşe, dîndu-i ordin că dacă Lucullus va intra în Pont, să îi iasă în întîmpinare şi să-i stăvilească înaintarea. El [Mitridate] a reţinut lîngă sine două sute de mii de pedestraşi sub steaguri, împreună cu douăsprezece mii de călăreţi; aceştia erau urmaţi de care ale căror roţi sînt prevăzute cu seceri şi al căror număr era de o sută douăzeci, şi nu lipsea nici un fel de maşină de asediu...

Mitridate şi-a adus în aceeaşi zi flota în port [Calcedon]: după ce a sfărîmat lanţurile de fier care închideau intrarea în port, a dat foc la patru nave duşmane şi pe celelalte şaizeci le-a luat cu sine, fiind legate de pupele corăbiilor sale, nefiind împiedicat nici de către Nudus, nici de către Cotta [comandanţi ai armatelor romane] care stăteau în interiorul fortificaţiilor. Romanii au pierdut trei mii de oameni, printre aceştia aflîndu-se şi senatorul L. Manlius.

Mitridate VI Eupator (efigie după o monedă antică)

În afară de cele şaizeci de nave, împreună cu oamenii de pe ele, Cotta a mai pierdut pe uscat şi patru mii de pedestraşi.

Memnon povesteşte că pămîntul şi marea au fost acoperite de cadavrele romane, în urma măcelului. Au fost douăsprezece mii de morţi, ucişi în încleştarea care a avut loc pe mare, patru mii cinci sute de militari au fost luaţi prizonieri, iar dintre cei care făceau parte din trupele de pedestraşi, cinci mii trei sute au căzut, de asemenea, prizonieri. Din tabăra lui Mitridate au căzut aproximativ douăsprezece mii... În fragmentele cărţii a 4-a din *Istoriile* lui Sallustius s-a păstrat scrisoarea pe care Mitridate i-a trimis-o lui Arsaces. El vorbeşte de războiul lui Tigranes [regele Armeniei] împotriva lui Arsaces [regele parţilor] subliniind «lipsa de prevedere de care a dat dovadă Tigranes» şi de faptul că «tu, [Arsaces, adică] care ai în stăpînire Seleucia, cea mai mare dintre cetăţi şi posezi faimoasele bogăţii ale regatului persan, la ce te aştepţi altceva din partea aceluia [a lui Lucullus], decît la înşelăciune în momentul de faţă, iar după aceea la război? Romanii luptă împotriva tuturor, şi cu o şi mai mare îndîrjire împotriva celor de la care, o dată învinşi fiind, vor lua nişte prăzi uriaşe. Îndrăznind, şi nereuşind, făcînd să urmeze războaie după războaie, devenind măreţi, cu ajutorul acestui obicei îi nimicesc pe toţi, sau îi ucid... Ţie îţi merge faima că ai plecat în ajutorul regilor mari şi că i-ai strivit pe cei ce tîlhăresc noroadele. Pe îndemn şi te sfătuiesc să faci acest lucru, ca nu cumva din pricina relelor ce s-ar putea întîmpla, un imperiu [se referă la cel roman, bineînţeles] să se extindă spre primejdia noastră, pe care învingătorul o poate aduce dacă se bazează pe o alianţă cu tine...»

Astfel, Mitridate a reuşit să pună mîna aproape pe tot regatul care fusese [odinioară] în stăpînirea sa şi a pricinuit multe pagube pe teritoriul Cappadociei; acest lucru s-a întîmplat din două motive: în primul rînd pentru că Lucullus nu avea posibilitatea de a i se opune şi de a-l opri de la aceste acţiuni, iar, în al doilea rînd, pentru că Acilius Glabro, consulul, nu era nici el în stare să apere acest teritoriu de atacurile întreprinse de regele Mitridate..." ■

1939–1945: DIN CRONICA LUPTEI ANTIHITLERISTE

În zorii zilei de 1 septembrie 1939, de pe uscat, din văzduh şi de pe mare Germania hitleristă a atacat prin surprindere Polonia. Deasupra Varşoviei au apărut primele vîlvătăi de foc şi perdele de fum ale incendiilor provocate de Stukasurile inamice. Alături de ostaşi şi de întregul popor polonez, varşovienii s-au aflat în primele rînduri ale apărării ţării şi a multiseculareI lor capitale. În faţa superiorităţii zdrobitoare a forţelor inamice, armatele poloneze au fost nevoite să se retragă, prin luptă, spre interiorul ţării.

Situaţia a devenit extrem de periculoasă cînd unităţile blindate germane s-au îndreptat spre Varşovia, unde din primele zile ale agresiunii începuse organizarea provizorie a apărării oraşului. S-a hotărît, totodată, pregătirea organelor centrale ale administraţiei pentru evacuare peste Vistula, spre teritoriile sud-estice ale Poloniei, hotărîre pusă în aplicare în zilele de 4 şi 5 septembrie. În seara zilei de 6 septembrie au părăsit Capitala guvernul şi comandamentul suprem, îndreptîndu-se în aceeaşi direcţie, cu intenţia organizării unei noi linii de apărare.

Două zile mai tîrziu, unităţile Wehrmachtului au ajuns la periferiile vestice ale Varşoviei. Au început dîrzele lupte pentru apărarea oraşului. La 27 septembrie, cînd rezervele de alimente au fost epuizate, iar reţelele de electricitate, apă şi canalizare distruse, apărătorii Varşoviei au capitulat, după ce, în seara zilei de 17 septembrie, guvernul polonez, surprins de evenimentele din dimineaţa aceleiaşi zile, luase hotărîrea definitivă de trecere în România.

Poporul polonez intra în anii grei ai ocupaţiei hitleriste, fără a se lăsa însă îngenuncheat. În ţara ocupată s-a organizat cu timpul una dintre cele mai puternice mişcări de rezistenţă din Europa (Magazin istoric, **nr. 2/1970, 1/1971, 7, 9/1979, 2/1984). Încununarea acesteia a constituit-o crearea pe prima palmă de pămînt polonez eliberat a Comitetului Polonez de Eliberare Naţională care, în** Manifestul către poporul polonez din ziua de 22 iulie 1944, **devenită ziua naţională a Renaşterii Poloniei, a proclamat instaurarea puterii populare şi a definit liniile directoare ale dezvoltării postbelice a ţării. La 17 ianuarie 1945, după patru ani şi jumătate de captivitate şi distrugeri, Varşovia a fost eliberată de armatele sovietice şi poloneze.**

Textul de mai jos — reprodus din revista poloneză Mówia Wieki **(Vorbesc veacurile), nr. 6/1987, într-o formă prescurtată şi cu titlul şi subtitlurile redacţiei** Magazin istoric **— prezintă proiectele lui Hitler de a şterge de pe faţa pămîntului capitala de pe Vistula şi crîncena rezistenţă cu care i s-au opus patrioţii polonezi.**

In 1939, avioanele Luftwaffei nu au cruţat nici spitalele, nici locuinţele, nici monumentele Varşoviei

Nici timp, nici mijloace

În ciuda succeselor ei strategice în faza ei inițială, campania armatelor naziste în Polonia nu a adus Germaniei izbînzi spectaculoase. Wehrmachtul nu a reușit să ocupe marile orașe — cu excepția celor din Silezia —, iar pe litoral polonezii au opus o rezistență acerbă. Armata 10 germană, care acționa în sectorul Varșoviei, părea a fi urmărită însă de o șansă deosebită. Conform planului de invazie, ea trebuia să ajungă pe Vistula mijlocie.

În după-amiaza zilei de 8 septembrie 1939, blindatele hitleriste se aflau în împrejurimile capitalei poloneze. Generalul Walther Reichenau[1], sosit în urma lor, a transmis imediat lui Hitler un raport, în care îi anunța pătrunderea Wehrmaohtului în Varșovia. Era 8 septembrie, ora 17.15. Postul de radio Berlin a difuzat rapid știrea, iar posturile de radio străine s-au grăbit să o preia.

Dar Varșovia a opus în continuare o rezistență la care inamicul nu se așteptase: în situația neclară creată în jurul orașului, atacul german a fost respins. Au sosit noi și noi unități poloneze, sporind forțele garnizoanei asediate. Inelul încercuirii germane a fost închis dinspre suburbiile Pragăi (partea de est a Varșoviei, aflată pe malul drept al Vistulei) abia în noaptea de 14 spre 15 septembrie. În ziua de 15 septembrie, Hitler, venit la fața locului, a urmărit desfășurarea luptelor din turnul bisericii din Glinka. Două zile mai tîrziu, artileria și bombardamentele aeriene au provocat mari incendii la centrala electrică și la catedrala Sf. Ioan.

La 19 septembrie, într-o cuvîntare ținută la Gdansk (Danzig), Führerul a declarat că Germania folosește mijloace umanitare în acest război și că el personal a dat ordin ca, în măsura posibilului, să fie cruțate orașul și populația civilă. „Nu vom sparge nici un geam, a promis Hitler, dacă nu ni se opune rezistență". În Craçovia — a adăugat el — nu a căzut nici o bombă, în afara celor din zona gării, în timp ce în Varșovia, unde la război participă și civili, conflictul armat se extinde asupra întregului oraș. Parcă pentru a confirma aceste cuvinte, unul dintre cele mai devastatoare raiduri aeriene din luna septembrie s-au abătut asupra cartierelor de nord ale Varșoviei: Powiśle, împrejurimile Primăriei și str. Warecki. Au fost distruse rețeaua de alimentare cu apă și alte instalații, pentru ca, înrăutățindu-se situația populației civile, să se poată face presiuni asupra apărătorilor.

Pe 23 septembrie a fost din nou bombardată centrala electrică, iar pe 24 — rețeaua de apă și de canalizare. În aceeași zi, generalul Erich von Manstein raporta: „Un puternic val de fugari în direcție vest. Am dat ordin ca noaptea să fie împușcați. Dacă le dăm drumul, nu mai putem înfometa Varșovia, în plus, creăm posibilitate garnizoanei varșoviene să lupte în interiorul orașului și să-și folosească astfel toate mijloacele".

La 25 septembrie, în urma deciziei personale a lui Hitler care, în ziua aceea, s-a aflat la Grodzisk, pe direcția de operații a Corpului XIII, comandamentul german a trecut la distrugerea integrală a orașului. Artileria și aviația nu au cruțat nici spitale, nici biserici, nici monumente. Avioanele au coborît la joasă înălțime, pentru a mitralia chiar și oamenii care încercau să stingă incendiile. Apărarea Varșoviei, singura capitală europeană, alături de Moscova, care a opus rezistență invadatorilor germani, s-a soldat cu ruina a numeroase clădiri.

Dar acestea nu au fost cele din urmă distrugeri ale anului 1939 pentru Varșovia. În octombrie, din ordinul personal al lui Hitler, geniștii germani au început pregătirile de aruncare în aer a Castelului regal, simbol al statului polonez. Pînă în decembrie 1944, hotărîrea nu s-a îndeplinit, dar în interiorul edificiului au început operații de demontare, urmate de jefuirea obiectelor prețioase, transportate în Germania sau la Cracovia, unde se stabilise capitala Guvernămîntului General. Orașul ducea lipsă de alimente, starea precară a rețelei de apă amenința sănătatea locuitorilor, cărora li se adăugaseră și cei veniți din provincie, pentru a se adăposti în Capitală. Afluența masivă de populație a provocat în rîndul ocupanților teama că, deși condamnată la moarte lentă, capitala poloneză va renaște.

La 4 noiembrie 1939, guvernatorul general Hans Frank a avut la Berlin o consfătuire cu Hitler, la care cel din urmă a aprobat decizia de dărîmare a Castelului regal, precum și hotărîrea ca orașul să nu fie reconstruit. La 8 iulie 1940, într-o convorbire cu Frank, Hitler sublinia încă o dată că reconstrucția Varșoviei, „ca metropolă poloneză", este absolut exclusă și își exprima dorința ca „odată cu dezvoltarea generală a Guvernămîntului General, Varșovia să intre în rîndul orașelor de provincie".

Totuși, în prima fază a războiului, au fost elaborate cîteva planuri de refacere și germanizare a capitalei poloneze. Toate prevedeau distrugerea celei mai mari părți a ei, îndeosebi a monumentelor, și ridicarea din temelie a unui oraș german de 100-200 mii locuitori. El urma a fi izolat de periferiile „primitive", locuite de „subоameni" slavi. O soartă asemănătoare gîndise Führerul și pentru multe alte orașe din Europa răsăriteană. Încă din iulie 1941, el hotărîse ca Leningradul să dispară de pe suprafața pămîntului, iar rîul Neva să devină granița dintre Reichul „milenar" și Finlanda.

Pentru realizarea acestor plăsmuiri, Führerul nu a avut timp și nici mijloace suficiente. În Varșovia, de pildă nu s-a construit cartierul elegant de vile pentru ofițerii și funcționarii germani, pe care îl proiectase imaginația lui. Pe Vis-

---

[1] Walther von Reichenau (1884-1942) a fost șef al Statului major nazist între anii 1930 și 1933. După aceea, i s-a încredințat comanda unui district militar. A avut responsabilități în campaniile împotriva Poloniei și Franței. Foarte ambițios, susținător al ralierii armatei la regimul nazist, a întreținut excelente raporturi cu Hitler. În iulie 1940, a fost avansat feldmareșal. A comandat o armată pe Frontul de est pînă în decembrie 1941, cînd l-a înlocuit pe von Rundstedt în fruntea Grupului de armate „Sud". A murit pe front, în urma unei crize cardiace.

tula, departe de raidurile aeriene ale aviației aliate, au început în schimb să fie mutate uzinele, îndeosebi cele de armament. „În forma sa ideală — afirma Frank la 19 iunie 1943 — orașul Varșovia trebuie să devină o singură mare uzină, o singură mare gară și un singur mare port".

Dar și acest plan, prin concentrarea unui mare număr de muncitori, într-un oraș ce ar fi devenit un important centru industrial, conținea elemente periculoase pentru germani. De aceea, la aceeași conferință, Frank a propus înfometarea varșovienilor, pentru ca ei să nu mai aibă timpul și forța necesare activității politice. „Cel mai important lucru este ca Varșovia să nu devină o capitală politică și să nu joace un rol de seamă în lupta împotriva Germaniei", a subliniat guvernatorul general.

Încă de la Tannenberg

Din 1942 însă, securitatea germană în Varșovia s-a înrăutățit continuu. În cadrul rezistenței se impuneau în mod vizibil comuniștii. Tot mai des s-au înregistrat atacuri împotriva ostașilor Wehrmachtului și a funcționarilor politici, tot mai precară și nesigură a devenit poziția conducătorilor întreprinderilor industriale germane. „În această țară — afirma Frank la 14 decembrie 1943 — se află un loc care constituie sorgintea tuturor nenorocirilor: este Varșovia. Dacă în Guvernămîntul General nu ar fi Varșovia, atunci greutățile cu care ne confruntăm s-ar reduce cu patru cincimi. Varșovia este și va fi focarul tuturor dezordinilor, punctul de unde tulburările se răspîndesc în întreaga țară". Aproape nu există zi în care la Berlin să nu sosească rapoarte despre acțiunile rezistenței din orașul de pe Vistula.

Frank a devenit atunci partizanul soluțiilor radicale. La 16 mai 1943, el a încheiat acțiunea de reprimare a insurecției din ghettoul varșovian[1]. Din ordinul lui Himmler, s-au dărîmat sistematic părțile cartierului evreiesc ce nu fuseseră distruse în timpul luptei.

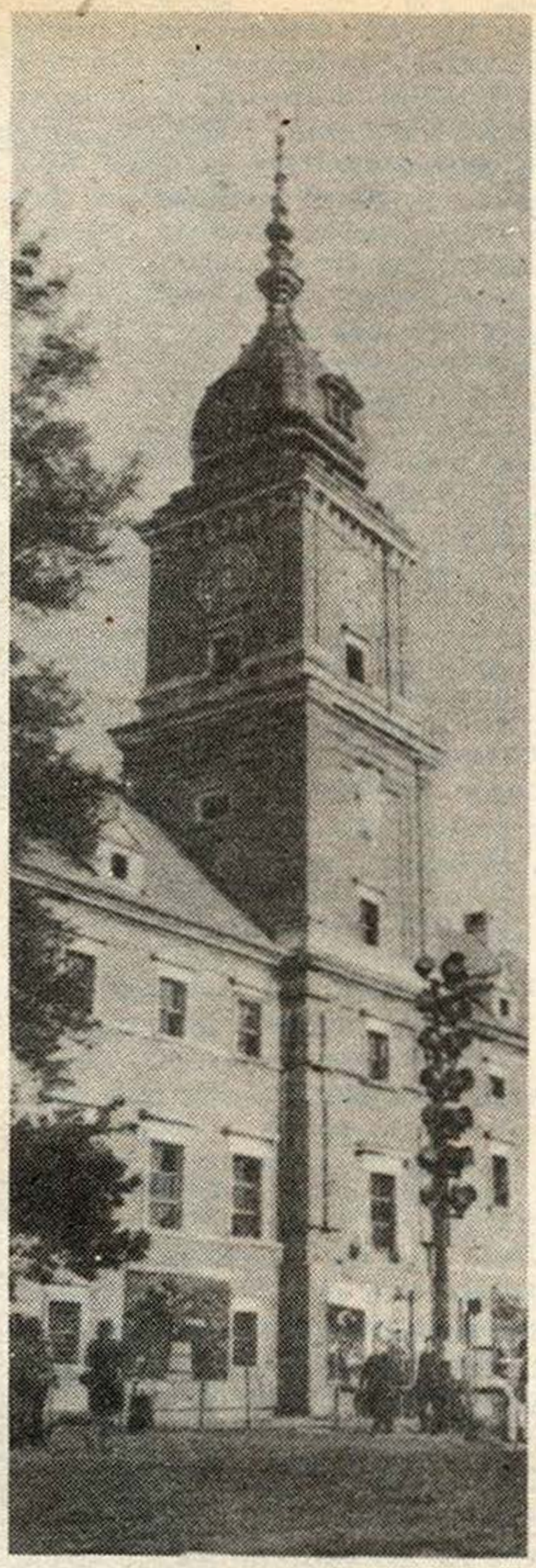

Castelul regal, simbolul statului polonez, într-o imagine actuală

În primăvara anului 1944, ocupantul fascist și-a dat seama că scopul final al rezistenței este declanșarea insurecției armate[2]. Naziștii au luat atunci măsuri de prevenire: în primul rînd, au limitat numărul populației orașului, supunîndu-i la controale serioase pe cei care vroiau să intre în el. Himmler a considerat o binefacere declanșarea luptelor, la 1 august 1944: „În 5-6 săptămîni trebuie să terminăm cu afacerea asta, a afirmat el. O să ștergem de pe fața pămîntului Varșovia, capitala, nucleul, floarea intelectualității poloneze, floarea acestui popor polonez, cîndva de 16-17 milioane, care de 700 de ani ne stă în față, barîndu-ne calea spre răsărit, încă de la bătălia de lîngă Tannenberg[3]. Abia atunci problema poloneză nu va mai fi o problemă din punct de vedere istoric..."

Aceste cuvinte au fost rostite la 21 septembrie 1944, în localitatea Jägerhöhe, unde Himmler a vorbit în fața comandanților de districte și de școli militare, cărora le-a transmis ordinul lui Hitler cu privire la distrugerea definitivă a Varșoviei. Incendierea și dărîmarea clădirilor era o măsură verificată: se dovedise arma cea mai eficientă în lupta cu insurgenții. Insurecția de la Varșovia a devenit cel mai bun pretext pentru finalizarea planurilor lui Hitler — niciodată realizate — de lichidare a capitalei poloneze. ■

Introducere și traducere de
Milică MOLDOVEANU

---

[1] În ghettoul varșovian au fost izolați peste 400 000 oameni, pe o suprafață de circa doi km pătrați. Între 22 iulie și 3 octombrie 1942, populația din ghettou a fost evacuată, peste 300 000 evrei fiind trimiși în lagărele de exterminare. Cînd hitleriștii au început lichidarea completă a ghettoului, a izbucnit insurecția.

Mii de ostași germani, sprijiniți de subunități de tancuri, artilerie, aruncătoare de flăcări și aviație, au fost trimiși împotriva insurgenților. Cinci zile mai tîrziu, generalul S.S. Jürgen Stroop raporta: 7 000 împușcați pe loc, 6 000 arși de vii în clădirile incendiate, iar supraviețuitorii expediați în lagăre de exterminare.

[2] Insurecția de la Varșovia, izbucnită într-un moment nefavorabil, la 1 august 1944, a durat 63 zile; la ea au luat parte cca. 50 000 ostași, membri ai diferitelor organizații militare. Împotriva lor germanii au folosit aproximativ 25 000 soldați, organizați într-un corp special. În timpul celor două luni de lupte purtate pe barricadele Varșoviei și-au pierdut viața peste 200 000 oameni din rîndul populației civile, iar 15 378 insurgenți au fost luați prizonieri. După înăbușirea insurecției, Hitler a ordonat categoric distrugerea imediată și definitivă a Varșoviei. De la 1 septembrie 1939, 80% din construcțiile orașului fuseseră transformate în ruine, iar populația se redusese la 162 000 locuitori.

[3] Este vorba despre bătălia din 1410 dintre polonezi și cavalerii teutoni (bătălia de la Grünwald, cum este cunoscută — *Magazin istoric*, nr. 1/1982).

Ţările române şi Revoluţia franceză

„STĂPÎNIREA NORODULUI PRIN LEGI AŞEZATE DE DÎNSUL"

Importanta funcţiune istorică a Revoluţiei din 1789 a fost sintetizată cu înţelepciune de Ion Ghica, unul dintre făuritorii statului modern român, în scrisoarea sa Egalitatea, redactată în vara anului 1881 la Ghergani: „...Acea Revoluţiune franceză a cărei acţiune s-a întins asupra Europei întregi, mai mult sau mai puţin, a garantat pe om în contra opresiunii, făcîndu-i egalul tuturor, a proclamat dreptul pentru toţi de a nu se supune decît legii, i-a recunoscut dreptul de a participa la facerea legilor, de a vota impozitele şi de a controla îmbunătăţirea banilor publici, lăsînd pe fiecare liber a-şi exprima ideile şi opiniunile prin scriere şi prin cuvînt; a recunoscut pe toţi egalii înaintea legilor şi a sarcinilor, a proclamat pe toţi admisibili la slujbele statului..."

Asemenea idei şi principii au fost răspîndite pretutindeni unde au ajuns armatele Republicii; instituţiile republicane au fost adoptate în multe din locurile intrate vremelnic sub stăpînire franceză. Ele au continuat a fi difuzate şi în timpul Imperiului napoleonean care, deşi a pus capăt procesului revoluţionar, a fost totuşi, în largă măsură, difuzorul principiilor anului crucial 1789. Multe dintre instituţii precum şi codurile de legi adoptate în timpul imperiului s-au întemeiat în bună măsură pe principiile Revoluţiei din 1789 şi de aceea ele s-au bucurat de o atît de largă receptare.

„În momentul în care a izbucnit Revoluţia din februarie [1848] — scria Engels în 1895 — ne găseam cu toţii în ce priveşte concepţiile noastre despre condiţiile şi desfăşurarea mişcărilor revoluţionare sub impresia experienţei istorice de pînă atunci, mai ales aceea a Franţei. Căci tocmai aceasta dominase întreaga istorie europeană de după 1789 şi tot de la ea pornise şi acum semnalul răsturnării generale".

Noul regim „avant la lettre"

Dar ideile şi influenţele revoluţionare franceze nu s-au resimţit numai în ţările şi de către popoarele ce au venit în contact direct, nemijlocit cu Franţa. Aceste idei au fost cunoscute şi au înrîurit evoluţia social-politică şi din alte zone; între acestea s-au numărat şi principatele române. De fapt, se poate spune, fără a greşi, că influenţa franceză în principate se exercita, pe plan cultural şi politic, cîteva decenii înainte de izbucnirea Revoluţiei. Încă de la jumătatea veacului XVIII, Poarta otomană acceptase ca domnii fanarioţi să aibă în preajma lor secretari francezi, vrînd astfel să diminueze influenţa marilor imperii creştine din zonă. „Din vechime — scria în 1795 Comitetului Salvării Publice de la Paris fostul secretar domnesc Constantin Stamate, cel care, stabilit ulterior în Franţa, avea să devină unul dintre diplomaţii de seamă ai acesteia — guvernul francez şi ambasadorii săi la Constantinopol aveau grijă să aşeze pe lîngă cei doi domni... secretari francezi care, cum a făcut-o timp de 17 ani d[omnul] de la Roche în preajma a trei hospodari, îndrumau şi spiritul miniştrilor turci şi corespondenţa [domnilor] în sensul intereselor şi vederilor cabinetului de la Versailles". Secretarilor li se adăugau preceptorii fiilor de domni şi ai fiilor marilor boieri, ceea ce a făcut ca mulţi voievozi şi boieri să se găsească sub influenţa culturală a Franţei. Firește, nu totdeauna francezii din anturajul curţii domneşti erau adepţi ai ideilor înnoitoare. Dimpotrivă, unii dintre ei, precum contele Gaspari-Belleval, ori marchizul Beaupoil de Saint-Aulaire s-au arătat, în primul deceniu al secolului XIX, adversarii înverşunaţi ai „noului regim". Cu toate acestea, chiar dacă n-au răspîndit direct ideile revoluţionare, erau purtătorii de cuvînt ai „ideilor franceze" ale secolului XVIII şi ca francezi simbolizau, fără voia lor, ţara Revoluţiei! Deşi adversari ai Revoluţiei, ei veneau din Franţa, vorbeau limba

O cronologie a Revoluției franceze

1789

iulie 14. În repetate rînduri[1], masele populare cer guvernatorului Bastiliei să predea miliției cetățenești armele și să retragă toate tunurile din turnurile fortăreței. Întrucît ultimii mesageri sînt primiți cu gloanțe, deși poartă drapelul alb al parlamentarilor, începe asediul Bastiliei, simbol al absolutismului monarhic și al arbitrariului lui Ludovic XVI. Mulțimea trece la represalii. Guvernatorul Bastiliei, marchizul de Launay, și starostele negustorilor, Flesselles, care au încercat să-i amăgească pe asediatori cu privire la existența unor depozite de arme, sînt asasinați în piața Grève, iar capetele lor sînt purtate în vîrful baionetelor. Prizonierii sînt eliberați. Momentul este considerat începutul revoluției burgheze din Franța.

iulie 15. Hotărît să cîștige timp și să aștepte un moment favorabil spre a-și redobîndi deplina putere de acțiune, regele, însoțit de frații săi, se deplasează la Adunarea Națională și anunță retragerea trupelor din jurul Parisului. Deputatul Jean Sylvain Bailly este ales de Adunare primar al Capitalei, iar La Fayette — comandant al miliției burgheze, ce va primi mai tîrziu denumirea de Gardă națională. Necker este rechemat la conducerea finanțelor, iar mareșalul de Broglie (Departamentul de război) și baronul de Breteuil sînt demiși. Indignați de ceea ce ei consideră slăbiciunea și lașitatea regelui în fața populației răzvrătite, fratele său, contele d'Artois, și prințul de Condé se retrag aproape de frontieră și se pregătesc să emigreze.

iulie 22. Tulburări populare la Paris, din cauza creșterii prețurilor la cereale, în timpul cărora mulțimea îi asasinează pe Foulon, fost administrator al forțelor armate, și pe Berthier de Sauvigny, intendent al Parisului. Sînt acuzați că „au hrănit" cu proviziile poporului regimentele străine chemate de Curte.

iulie-august. Puternică mișcare țărănească în întreaga Franță („Marea teamă"). Știrile care sosesc din țară, de la începutul lunii iulie, la Paris și la Versailles, unele denaturate și mult exagerate, capătă un răsunet nou, pe măsură ce trec din sat în sat. Revolta țăranilor, criza economică, teama de bandiți, toate acestea creează o atmosferă de panică. Oamenii răspîndesc tot felul de zvonuri. Începutul emigrării masive a marii nobilimi.

august 4-5. Adunarea Națională Constituantă votează, în urma unei moțiuni a vicontelui de Noailles (cumnatul lui La Fayette, și el participant la războiul de independență al coloniilor engleze din America), desființarea privilegiilor și servituților feudale și a privilegiilor ordinelor. Toți francezii au aceleași drepturi și aceleași îndatoriri, au acces la toate funcțiile, plătesc aceleași dări. Teritoriul Franței este unificat, numeroase vestigii de organizare a țării sînt desființate. Obiceiurile locale, privilegiile provinciilor și orașelor dispar.

august 12. La propunerea unui nobil, clerul acceptă să nu se mai perceapă dijma eclezlastică.

august 24. Decret privind libertatea nelimitată a presei.

august 26. Adunarea Națională Constituantă adoptă Declarația drep-

[1] Prima parte a acestei cronologii a fost publicată în nr. 6/1989.

franceză, se îmbrăcau „franțuzește", citeau și difuzau literatură franceză. Chiar și nobilii izgoniți de valurile revoluționare transmiteau învățăceilor lor, cum remarca cîndva Pompiliu Eliade, „acele lucruri care sugerează părinților lor evenimentele Revoluției", vrînd-nevrînd, erau „îmbibați de ideile democratice ale secolului al XVIII-lea".

Elementul care a jucat un rol cu totul deosebit în moder-

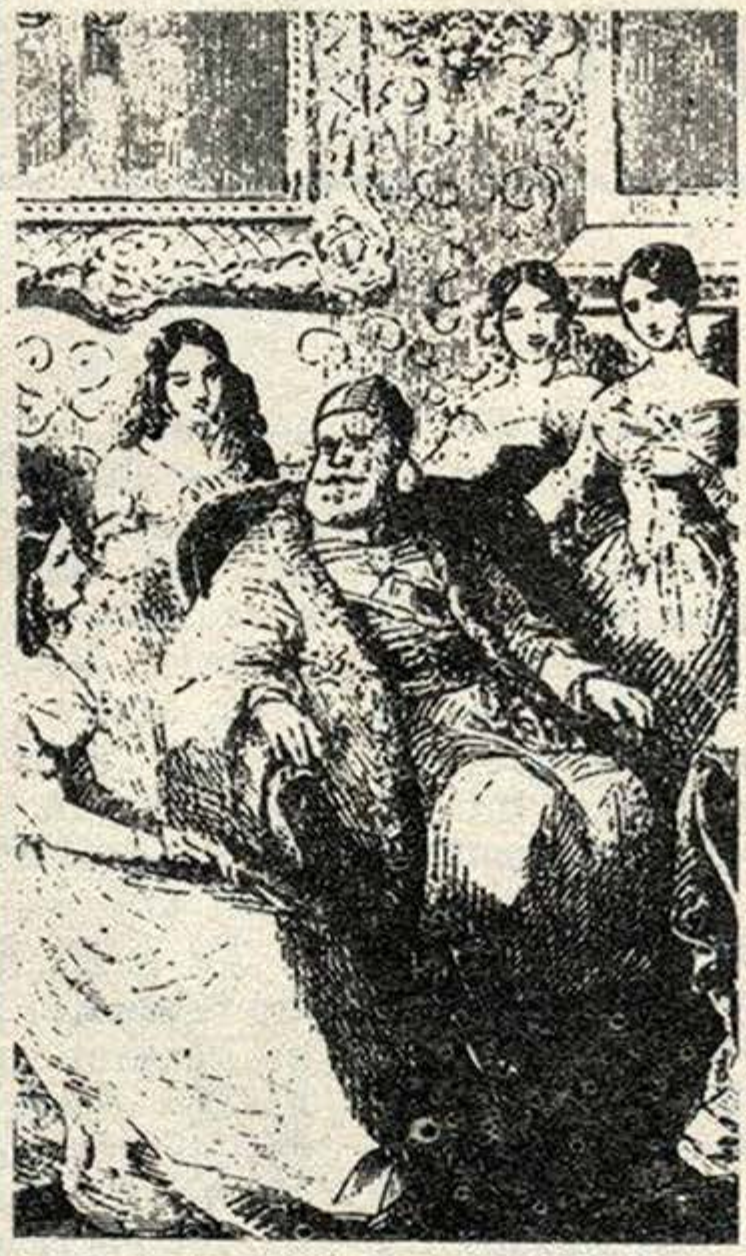

La răspîntia veacurilor, societatea românească dădea evidente semne de modernizare în toate domeniile vieții, inclusiv în cel vestimentar, cum ne indică și aceste imagini desprinse din stampe de la începutul sec. XIX

nizarea mentalității clasei dominante și a păturilor mijlocii românești l-a constituit însă cartea, literatura. Exemplele sînt dintre cele mai sugestive. Se citea „cu aviditate" — cum consemna un contemporan — Voltaire, romanele lui Florian, istoria veche a lui Rollin, ca și scrierile lui Fénelon, Marmontel, Montesquieu și Mably. Prin 1781-1782, istoricul german Sulzer, preceptor al fiilor lui Alexandru Ipsilanti, semnala lecturile franceze ale boierilor. Nu lipseau nici cărțile care au agitat lumea în veacul XVIII, deschizînd drum Revoluției. Încă din 1762, un secretar domnesc cerea pentru domnul său *Enciclopedia*, iar în 1778 episcopul Chesarie al Rîmnicului comanda să i se trimită de la Sibiu ori de la Viena „o carte care poartă în franceză titlul de *Dictionnaire Encyclopédique*"; un exemplar al *Enciclopediei* a fost expediat de la Paris secretarului domnesc Codrica, iar în 1802 o cumpărase și Constantin Ipsilanti.

Ziarele și revistele de limbă franceză pătrundeau de asemenea și exercitau o influență certă. Chiar și romanele își aveau rolul lor. Dar mai însemnată era prezența în țările române a unor cărți ori tipărituri de-a dreptul revoluționare ca *Manualul cetățeanului* — publicat la Paris în 1791 — sau raportul lui Saint-Just asupra „facțiunilor din străinătate", *Cuvîntul de deșteptare* al lui Carnot din 1796, ultimele circulînd sub formă de manuscris, traduse în limba română. Chiar și reacțiile împotriva acestor lucrări sugerează cît de puternică era influența lor. Patriarhul de la Constantinopol se arăta îngrijorat față de „toți cei care ar citi cărți romano-catolice și mai ales cele ale D. de Voltaire"; o cronică bucureșteană condamna învățarea de limbi străine și în primul rînd a limbii franceze, considerîndu-le ca putînd duce la a-și însuși „învățătura lui Voltaire cel urît de Dumnezeu".

Receptarea ideilor Revoluției franceze a avut o certă însemnătate în formarea ideologiei politice românești moderne. Un viu interes se manifesta față de evenimentele din Franța, atît de către reprezentanții păturilor mijlocii, cît și de o parte a boierimii. Despre cei dintîi, agitatorul iacobin Hortolan a scris din București reprezentantului Franței la Constantinopol, Descorches, la 15 octombrie 1793: „Cu tot numărul de supuși protejați ruși care sînt în oraș, nu există decît un glas pentru Republica franceză"... Același raport sublinia în continuare că s-au făcut traduceri după *Drepturile omului* și că „toți le știu pe de rost". În cafenelele bucureștene se cînta cîntecul revoluționar *La Carmagnole*.

Aprobare şi admiraţie

Simpatia cu care erau urmărite evenimentele din Franţa rezultă şi din felul în care a fost primit în cercurile bucureştene cel dintîi trimis al Republicii franceze, Emile Gaudin, ceea ce a provocat iritarea reprezentantului austriac Merkelius; acesta raporta la 19/31 decembrie 1795: „Emisarul Gaudin are multă trecere la domn şi multe întîlniri cu cei mai de seamă boieri constantinopolitani [adică fanarioţi] ai curţii". Trei ani mai tîrziu, consulul general Charles Flûry era invitat „la vînătoare la o moşie a celebrului principe Brîncoveanu" şi primea, la rîndul său, pe boieri la o recepţie împreună cu soţiile lor, ceea ce era departe de a încînta pe reprezentanţii consulari ai Rusiei şi Austriei, care, pînă atunci, nu reuşiseră să atragă la recepţiile lor vreo soţie de boier muntean.

La Iaşi, vice-consulul Parrant a fost primit în chip asemănător: „Este chiar de remarcat — putea să raporteze vice-consulul — că principiile [Revoluţiei] franceze vor exercita aici ca şi aiurea dulcea şi binefăcătoarea lor înrîurire".

Mai ales tinerilor, cultura „franceză" nu le era aşadar străină. Alexandru Calfoglu, unul din boierii cu vederi conservatoare, se arăta iritat în acea vreme de tinerii boieri „care se credeau elevii filosofilor" şi care „citeau cu pasiune romanele franţuzeşti". El le mai reproşa acestora că „învăţau de la francezi dogmele ateismului" şi că „aveau idei franceze". „Ei se laudă — mai arăta Calfoglu, cu evidentă supărare — că sînt elevii lui Mirabeau, ai lui Rousseau şi ai lui Voltaire". Nu întîmplător în primăvara anului 1788 boierii moldoveni s-au înfăţişat ocupanţilor austrieci intitulîndu-se „stările Moldovei" *(États de Moldavie)*, iar cîţiva ani mai tîrziu, în timpul negocierilor de pace dintre otomani şi ţarişti de la Şiştov, boierii munteni au pretins să fie consideraţi *ca naţiune*. „Înainte de Revoluţia franceză — scria N. Iorga — nu exista o concepţie netă a Naţiunii... Or, după 1789 se găseşte atît în Moldova cît şi în Ţara Românească ceea ce lipsea pînă atunci [în această privinţă]".

Desigur, multe din evenimente nu erau înţelese pe deplin, cel mai elocvent exemplu fiind acela al lui Dionisie Eclesiarhul care în relatarea sa face o adevărată „românizare" a evenimentelor din îndepărtata Franţă. Potrivit cronicii sale, „boierii" (considerîndu-i pe revoluţionari boieri) ar fi decis execuţia regelui, deoarece acesta „au căutat să strice obiceiurile şi stăpînirile Franţei!" Zilot Românul (Ştefan Fănuţă) era impresionat de „groaznica putere a Franţei, care cuttemura atunci lumea toată".

Ca în vremurile lui Horea

Cel mai important document dezvăluitor al receptării „ideilor franceze", inclusiv al celor revoluţionare, îl reprezintă proiectul de republică „aristo-dimocraticească" pe care un recent studiu al lui Iuliu C. Ciubotaru şi N.A. Ursu l-a deplasat în timp, din

turilor omului şi cetăţeanului[1], **document de seamă al revoluţiei burgheze. El constituie o condamnare a societăţii aristocratice şi a abuzurilor monarhiei, reprezentînd, totodată, „certificatul de deces" al Vechiului regim, denumire dată perioadei din istoria Franţei cuprinsă între începutul sec. XVI şi 1789.**

octombrie 1-2. **În timpul unui banchet în cinstea ofiţerilor regimentului din Flandra, la palatul de la Versailles, cocarda tricoloră, simbolul Revoluţiei, este călcată în picioare, în prezenţa Mariei-Antoaneta, şi înlocuită cu cea neagră a reginei. La aflarea veştii populaţia Capitalei îşi manifestă indignarea.**

octombrie 4-6. **Vastă mişcare populară, ce culminează cu marşul parizienilor la Versailles, care va sili Adunarea Naţională Constituantă şi pe Ludovic XVI, cu familia sa, să se mute la Paris, fapt apreciat ca o nouă izbîndă a insurecţiei populare. Regele şi Adunarea sînt de acum înainte sub controlul nemijlocit al poporului din Paris.**

octombrie 6. **Formarea la Paris a Clubului „Prietenii Constituţiei", care se va numi mai tîrziu Clubul iacobinilor.**

noiembrie 2. **Decret — adoptat în Adunarea Naţională Constituantă, la propunerea episcopului d'Autun, Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (568 voturi pentru, 346 contra şi 40 abţineri) — prin care se pun la dispoziţia naţiunii toate proprietăţile şi veniturile bisericii.**

decembrie 22. **Lege cu privire la organizarea teritorială a Franţei în 83 departamente, care, la rîndu-le, se împart în districte, cantoane, municipalităţi şi comune.**

1790

aprilie 1. **Este publicată Cartea Roşie, registrul cheltuielilor secrete ale regalităţii sub domniile lui Ludovic XV şi Ludovic XVI (1774-1789): aproape 228 milioane livre.**

mai 22. **Decret al Adunării Naţionale Constituante care stabileşte că numai naţiunea are dreptul de a face pace sau de a purta război.**

iunie-noiembrie. **Insurecţii populare în insulele Martinica şi Ile-de-France din Marea Caraibilor.**

iulie 14. **Serbarea federaţiilor de pe Cîmpul lui Marte din Paris, pentru a marca unitatea politică a francezilor, în apărarea noii orînduiri. În prezenţa a 300 000 spectatori, Talleyrand oficiază pe altarul patriei o slujbă solemnă. La Fayette, în numele tuturor federaţiilor din diferitele departamente ale ţării, rosteşte jurămîntul „care uneşte pe toţi francezii între ei şi pe francezi cu regele lor, întru apărarea libertăţilor, a Constituţiei şi a legii". Ludovic XVI, „rege al francezilor", promite să respecte legile ţării.**

august 24. **Promulgarea Constituţiei civile a clerului. Ea prevedea constituirea unei biserici naţionale în Franţa, independentă de papă şi rege.**

noiembrie 29. **Decret al Adunării Naţionale Constituante, cerînd tuturor funcţionarilor statului să presteze jurămînt de credinţă pe Constituţia civilă a clerului.**

1791

martie 11. **Pastorală a Papei Pius VI, ce condamnă principiile revoluţiei burgheze. Este urmată de o alta**

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1973.

O cronologie a Revoluției franceze

(aprilie 13), care respinge Constituția civilă a clerului.

iunie 1. Regelui i se interzice prin decret să acorde grațierea, în cazul pedepsei capitale.

iunie 14. Adunarea Națională Constituantă adoptă „Legea Le Chapelier", prin care se interzic organizarea muncitorilor și meșterilor și dreptul la grevă.

iunie 20-21. Încercarea lui Ludovic XVI și a familiei sale de a fugi în străinătate eșuează la Varennes-en-Argonne. Readus la Paris (iunie 25), monarhul și familia sînt supuși unei stricte supravegheri în palatul Tuileries. Are loc dezvăluirea politicii contrarevoluționare a suveranului și ruptura dintre el și popor.

iulie 6. Scrisoare din Pavia a împăratului habsburg Leopold II către curțile europene, în care invită monarhii să ceară eliberarea lui Ludovic XVI.

iulie 17. Garda națională (compusă din burghezi) trage în adunarea convocată de clubul cordelierilor (întemeiat în 1790 și avînd în frunte pe Danton, Marat, Desmoulins, Hébert), pe Cîmpul lui Marte; sînt uciși 50 participanți („Masacrul de pe Cîmpul lui Marte"). Începe represiunea împotriva democraților („Teroarea tricoloră").

august 27. Leopold II și regele Prusiei, Frederich Wilhelm II, semnează la castelul Pillnitz din Saxonia o declarație prin care amenință Franța cu o intervenție europeană.

septembrie 3. Adunarea Națională Constituantă votează o Constituție cu profund caracter liberal burghez. Franța devine monarhie constituțională. Zece zile mai tîrziu, Ludovic XVI acceptă Constituția.

octombrie 1. Își începe lucrările Adunarea Legislativă, formată din 745 membri. Ea este supusă influenței cluburilor revoluționare ale feuillanților (elementele moderate ale iacobinilor), cordelierilor, iacobinilor, girondinilor[1].

noiembrie 9. Decret al Adunării Legislative cu privire la atribuirea calității de emigranți tuturor celor care nu se întorc în patrie pînă la 1 ianuarie 1792. În caz de nesupunere, erau socotiți suspecți de conspirație, iar veniturile lor sechestrate în favoarea națiunii. Regele refuză să sancționeze acest decret (noiembrie 12).

decembrie. Decret special emis de Adunarea Legislativă, prin care națiunea franceză renunță la războaiele de cucerire și „nu va folosi niciodată forța împotriva libertății vreunui alt popor".

1792

februarie 7. Tratat de alianță la Berlin între Prusia și Austria, îndreptat împotriva Franței revoluționare. Se naște astfel prima coaliție antifranceză, ce grupa Austria, Prusia, Anglia, Olanda, Spania.

aprilie 20. Franța declară război Austriei. Începe epoca războaielor revoluționare.

aprilie 26. Rouget de Lisle lansează la Strasbourg celebrul său Chant de guerre pour l'armée du Rhin, devenit La Marseillaise[2].

sfîrșitul lui aprilie. Insuccese ale trupelor franceze în luptele contra austriecilor. Armata este în plină descompunere. Din 9 000 ofițeri, cel puțin jumătate au emigrat.

mai 29. Se dizolvă garda regelui, formată în majoritate din aristocrați.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1979; 7/1967.

1802 — cum era pînă acum datat — în ultimele decenii ale secolului XVIII și, totodată, a atribuit paternitatea documentului lui Ioan Cantacuzino, boier muntean cu vederi înaintate, unul dintre „eroii" preferați ai lui Nicolae Bălcescu. Republica pentru care se pronunța documentul urma să fie aristocratică, domnul fiind înlocuit prin trei divanuri. Documentul scoate în evidență, totodată, ideea separării puterilor în stat, ca și cea a participării tuturor claselor la guvernare, deși cu o netă supremație a boierimii. În pofida limitelor sale, proiectul constituie prima concretizare a unor influențe ale „noului regim". Și nu lipsit de semnificație, la Iași, apărea în 1790 — deci tot în anii în care a fost întocmit proiectul sus-amintit! — *Courrier de Moldavie*, care, deși buletin al armatei ruse de ocupație, se adresa și unui public românesc, la nivelul păturilor dominante și în care, aproape paradoxal pentru un periodic editat sub auspiciile comandamentului țarist, s-a luat poziție de partea revoluționarilor moderați francezi.

Cu mare interes — motivat de statutul politic al românilor transilvăneni — au fost primite evenimentele revoluționare în principatul de peste Carpați. „...În Transilvania, toți locuitorii sînt în mod deschis pentru noi", scria plin de optimism, în 1793, Hortolan și în același an poetul maghiar de orientare „iacobină" Adam Barcsay nota și el: „Sînt români — și aceasta nu e poveste și nici numai vreo spaimă a mea — care știu Revoluția franceză fără carte și încă o explică și altora". „Aceasta — continua el, subliniind unitatea de gînd a transilvănenilor cu românii de peste munți — fără emisari de acolo, iar aceia în provinciile vecine... umblă cu tot curajul. Ceea ce se întinde ușor la un popor și așa apăsat sau nemulțumit, atît la noi cît și la turci". Spre sfîrșitul secolului XVIII, reîntoarcerea ostașilor transilvăneni din campaniile duse de Imperiul habsburgic împotriva francezilor, amenința, prin propaganda pe care aceștia o desfășurau, să provoace în Munții Apuseni o răscoală „mai primejdioasă decît cea din vremurile lui Horea". „Ostașii cari au venit din prinsoarea franțozului (sau frîncului) — se arătă în *Supplexul* din 1804[1] — multă descoperire au făcut fraților săi și neamurilor sale despre starea Țării Frînceștí, de unde să culege a crede că de nu să va face îndreptare și ușurare acestui neam asuprit, cu [a]nevoe să va ținea, fără pericol, îndelung supt jugul greutăților în care să află". În Transilvania, impactul Revoluției și al urmărilor ei erau mai puternice. Ioan Budai Deleanu, unul dintre marii oameni de cultură ai Școlii ardelene, avea să dea în poemul *Țiganiada* una din cele mai expresive definiții ale republicii, care, după opinia sa, „va să zică o stăpînire unde norodul prin legi așezate de dînsul și prin dregători din mijlocul lui, cu voia de obște aleși, să cîrmuiesc toate lucrurile țării". Mai tîrziu, un cîntec popular din Banat va plînge căderea lui Napoleon și ducerea lui „la Sent Elena... în robie".

Fiicele aceleiași mame

Reiese limpede, din această succintă înșiruire de exemple, că evenimentele din Franța, în ansamblul lor, au fost receptate de societatea românească. Chiar dacă uneori li s-au dat înțelesuri nu întru totul conforme realității, „experiența" franceză a jucat un rol de netăgăduit în evoluția procesului istoric de constituire a societății moderne românești.

Pentru lumea românească a vremii — ca și pentru alte popoare, de altfel — Revoluția și Imperiul s-au confundat la un moment dat într-o singură imagine de măreție, forță și progres. Franța constituia

[1] În 1804, românii transilvăneni au adresat împăratului o nouă cerere (*Supplex*) solicitînd ca și în 1791, drepturi egale cu celelalte „națiuni".

un model al „noului regim", care se exprima deosebit de convingător pe planul culturii universale și a generat o serie de acțiuni concrete. Astfel, sub neîndoielnicul impuls al „spiritului" nou revoluționar, un memoriu a fost adresat, în iulie 1796, mitropolitului Moldovei de o organizație secretă — unită „prin jurămintele cele mai teribile" — care lupta pentru drepturile poporului și care-i cerea chiriarhului să acționeze pentru a se pune capăt abuzurilor și samavolniciilor de care se făceau vinovați marii boieri în complicitate cu domnul și chiar cu el, mitropolitul. Trei ani mai tîrziu, reprezentanți ai răzeșilor moldoveni se adresau atît mitropolitului și marilor boieri, cît și Consulatului Rusiei pentru a denunța starea de decadență a țării imputată fanarioților și boierilor greci, dar prevenind și pe marii boieri moldoveni să nu se facă „una cu sugătorii sîngelui nostru". După alți cinci ani, Gheorghe Cuza[1] era învinuit — în martie 1804 — de a fi răspîndit un pamflet cu „răzvrătitoare cugetări", care reflecta „un cuget al nesupunerii franțuzești". Astfel de acțiuni nu pot fi desprinse de noul context social-politic creat în Europa și în lume odată cu anul 1789. Acestui context îi aparțin și copiile proiectului republican „aristodimocraticesc" făcute de logofătul moldovean Dimitrie Sturdza și nu trebuie uitat nici faptul că, în același deceniu întîi al secolului XIX, boierii au sugerat într-un memoriu lui Napoleon I necesitatea de a fi înzestrați cu o „constituție potrivită gustului nostru".

Răsturnarea Imperiului și Restaurația n-au dus la o diminuare a forței ideilor din 1789. Revoluția cea mare nu mai putea fi ștearsă din memoria oamenilor și n-a existat luptător pentru libertate care să nu se întoarcă cu gîndul la ea și să n-o invoce. Comentînd de pe poziții conservatoare și reacționare, dar exprimînd unele opinii generale privind corelări istorice, un publicist al vremii, contele Salaberry, așeza evenimentele revoluționare din 1821 din principate alături „de toate insurecțiile așa-zise liberale, toate fiicele aceleiași mame: Revoluția franceză".

Ideologia revoluționară din 1789 și-a exercitat influența asupra Revoluției din 1821, ca și asupra „constituției" cărvunarilor. Ionică Tăutu, cel mai de seamă dintre aceștia din urmă, era cititor al lui Montesquieu, al lui Voltaire, al lui Rousseau, al *Enciclopediei* și al lui Mirabeau, iar „constituția" din 1822, ca și alte documente politice ale deceniului al treilea din secolul XIX, dezvăluie că și în spațiile românești se păsise către o „lume nouă" pe planul gîndirii politice. Constantin Filipescu, tînăr român aflat la studii în același deceniu la Paris, dezvăluia „emulația" pe care i-o producea tineretul democratic al epocii, iar propunerile de reforme făcute cu îndrăzneală de Eufrosin Poteca dezvăluiau și ele impactul ideilor din 1789, cărora și el le fusese supus.

În forme și expresii specifice, informațiile despre evenimentele Revoluției franceze au avut un puternic ecou în spațiul românesc.

Un ecou ce s-a răsfrînt în timp și care, atunci cînd condițiile interne din țările române au îngăduit-o — factorul intern fiind, așa cum s-a spus de atîtea ori, determinant — a cunoscut forme concrete de manifestare: în Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, în procesul înnoitor în care s-au angajat principatele după restaurarea domniilor pămîntene și apoi în desfășurarea unitară a Revoluției de la 1848. ■

Dan BERINDEI

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1977.

O cronologie a Revoluției franceze

iunie 6. Decret privind formarea unei tabere compuse din 20 000 federați (gărzi naționale venite din toate departamentele pentru a celebra, la 14 iulie 1792, a doua sărbătoare a Federației) lîngă Paris. Ludovic XVI opune dreptul său de veto (iunie 19).

iunie 13. Regele înlătură guvernul girondin.

iunie 30. Insurecții în faubourgurile Saint-Antoine și Saint-Marceau ale Parisului. Palatul Tuileries este invadat de răsculați, care cer regelui să ridice veto-ul asupra decretelor și să le sancționeze.

iulie 11. Adunarea Legislativă proclamă „patria în primejdie". Începe constituirea batalioanelor de voluntari.

iulie 14. Manifestație populară pe Cîmpul lui Marte din Paris. Regele depune jurămînt de fidelitate față de Constituție.

iulie 25. Ducele de Braunschweig, comandantul trupelor austro-prusace, lansează, de la cartierul său general din Koblentz, un manifest jignitor la adresa Franței, în care îi amenință cu moartea pe membrii Gărzii naționale și Parisul cu pustirea dacă nu se supun regelui. Parizienii iau cunoștință cu indignare de acest act (august 1).

sfîrșitul lui iulie. Sosirea la Paris a voluntarilor din Marsilia, veniți să apere patria de primejdia străină.

august 3-9. Pétion, primarul Parisului, îl acuză în Adunarea Legislativă pe Ludovic XVI de „conspirație" contra poporului și cere abolirea regalității.

august 10. Insurecție națională în Franța: „a doua revoluție". Masele populare cuceresc palatul Tuileries din Paris și arestează familia regală internată sub pază severă în Turnul Templierilor (august 13). **Adunarea Legislativă proclamă suspendarea monarhiei și hotărăște convocarea Convenției Naționale.**

Începe ceea ce istoriografia numește faza democratică a Revoluției burgheze din Franța.

august 11. Constituirea unui Consiliu Executiv, format din miniștrii Roland (interne), Servan (război), Clavières (finanțe), Danton (justiție), Monge (marină), Lebrun (afaceri externe). Santerre devine comandantul Gărzii naționale din Paris.

august 17. Adunarea Legislativă votează crearea unui tribunal „criminal", înlocuit, în martie 1793, de tribunalul revoluționar.

august 19. Trupele prusiene invadează Lorena.

august 22. Izbucnirea primei mișcări armate contrarevoluționare în departamentul Vendeea, din vestul Franței.

august 26. Alegeri pentru Convenția Națională.

septembrie 2. Lege privind confiscarea și vînzarea bunurilor emigranților. Trupele prusiene cuceresc Verdunul și încep marșul spre Paris.

septembrie 20. Bătălia de la Valmy, în care trupele revoluționare conduse de generalul Dumouriez înfrîng forțele prusace. Mare victorie morală a revoluției, ceea ce l-a determinat pe Goethe să afirme că „se deschide o eră nouă în istoria lumii".

septembrie 21. Închiderea lucrărilor Adunării Legislative. Inaugurarea Convenției Naționale care, la propunerea lui Collot d'Herbois, proclamă abolirea monarhiei și instaurarea republicii. Laicizarea stării civile și primul pas către separarea bisericii de stat.

septembrie 21-iunie 2 (1793). Guvernarea Convenției girondine este

1789. DEPUTAŢII STĂRILOR GENERALE LA VERSAILLES

EDNA HINDIE LEMAY

În 1789, monarhia franceză, ajunsă în pragul falimentului, credea că poate găsi un mijloc de supravieţuire cu ajutorul Stărilor Generale, care se întruneau exclusiv la iniţiativa regală, fără a avea o periodicitate regulată. Monarhul apela la ele numai în momente critice, pentru a obţine subsidii excepţionale şi pentru a-şi asigura spatele prin unitatea supuşilor. Ultima oară ele fuseseră convocate în 1614 de Maria de Medici. Ludovic XIII, Ludovic XIV şi Ludovic XV nu mai apelaseră la ele.

Abia în 1788, în speranţa că va potoli opinia publică, Ludovic XVI anunţă convocarea lor pentru începutul lunii mai anul următor. Deputaţii — nobili, meşteşugari, burghezi — se îndreaptă în această lună spre Versailles, pentru a dezbate marile probleme ale naţiunii. Unii călătoresc spre Capitală prima oară în viaţa lor. Ajunşi la Paris, iau drumul Versaillesului, unde vor locui pentru o vreme.

Ei nu vor salva monarhia franceză din criza ce o cuprinsese, dar vor cunoaşte capitala Regelui Soare.

Edna Hindie Lemay, licenţiată a Universităţii Columbia (S.U.A.), conferenţiar la École des Hautes Études et Sciences Sociales din Paris, autoare a lucrării Viaţa cotidiană a deputaţilor în timpul Stărilor Generale, **apărută în Editura Hachette, publică un articol consacrat acestei teme în revista** Historia **nr. 495 (martie 1988), pe care îl reproducem în continuare, într-o formă prescurtată, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre.**

Străzi vătămătoare pentru sănătate

Există puţine documente care să descrie Versaillesul epocii, dar în 1777 *L'Almanach de Versailles* laudă „aerul sănătos şi curat" al străzilor foarte largi, ce contribuie la menţinerea îndelungată a prospeţimii şi tinereţii „sexului frumos". În faţa Grajdurilor mici şi mari, trotuare construite în 1766 oferă un drum sigur şi practicabil pe orice vreme, ocrotind drumeţii prin borne legate între ele cu bare de fier. Optsprezece fîntîni publice furnizează apă dife-

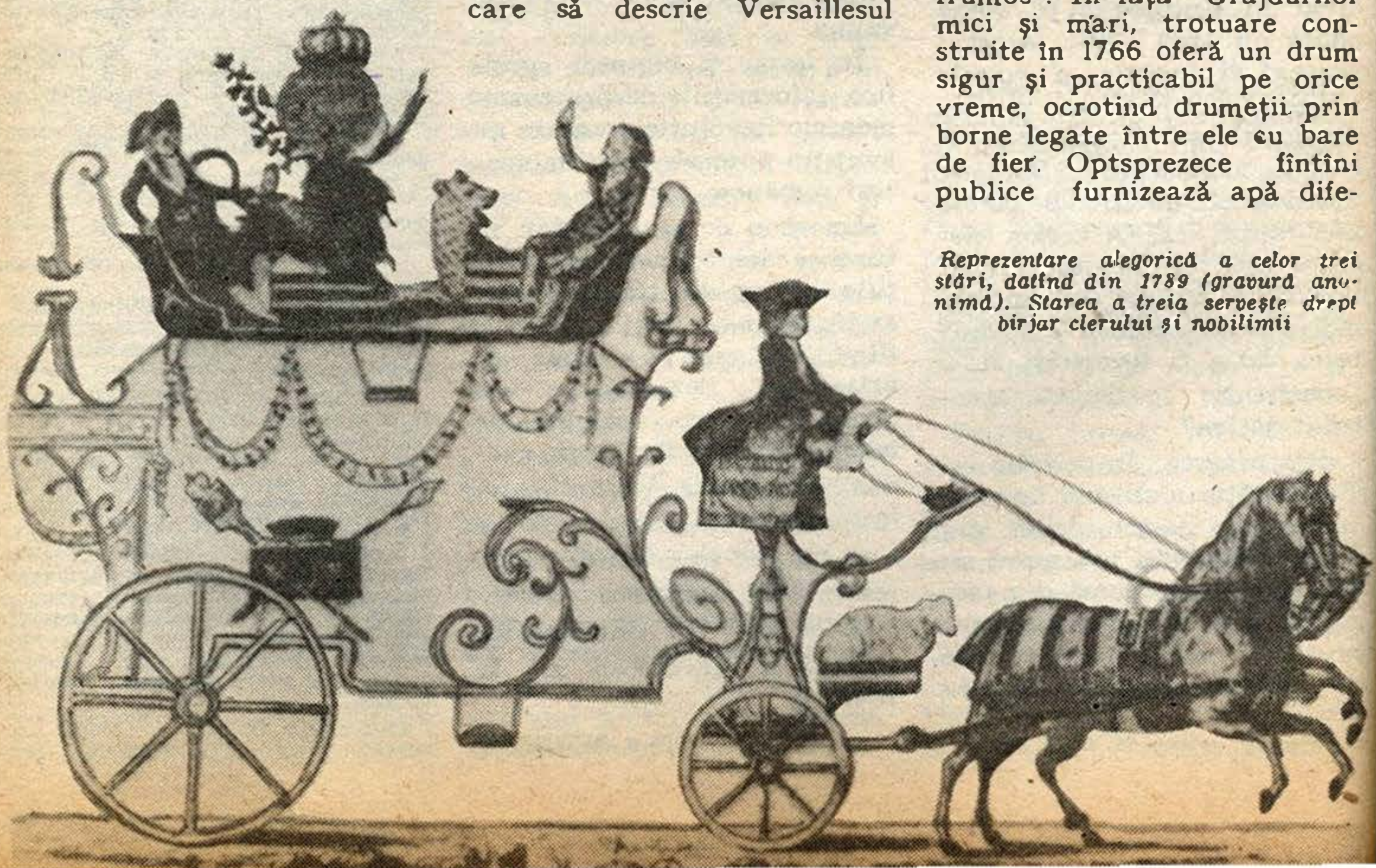

Reprezentare alegorică a celor trei stări, datînd din 1789 (gravură anonimă). Starea a treia serveşte drept birjar clerului şi nobilimii

ritelor cartiere ale Versaillesului.

Aici se termină imaginea agreabilă a acestui oraș de aproximativ 60 000-70 000 locuitori în 1789, o populație importantă pentru acea perioadă, dar care va scădea mult după plecarea regelui. În rest, străzile sînt pline de gunoaie. Șanțurile în care se aruncă murdăriile și resturile de la abatoare nu sînt curățate niciodată și, în 1791, locuitorii vor face o plîngere spre a obține astuparea lor. Blocate de trăsuri de închiriat, de hamali, de vînzătoare ce își expun mărfurile, străzile Versaillesului par să trăiască într-o dezordine permanentă.

În noul cartier din spatele bisericii Notre-Dame, pe strada Maurepas[1], băile publice sînt deschise zi și noapte, din mai 1778, după modelul băilor din Paris, dar sînt de două ori mai scumpe (2 livre și 8 soli). În epocă, baia nu este considerată nici o plăcere, nici o măsură de igienă, ci doar un mod de refacere a sănătății. De-a lungul întregii lui vieți — nu prea lungi —, Ludovic XVI notează în jurnalul personal 43 îmbăieri.

Anii 1741-1780 au fost martorii extinderii orașului. Acest perimetru este împărțit în locuri virane și construcții neterminate. Cartierele neiluminate de felinare și nesupravegheate de poliție contrastează cu cel din apropierea palatului, unde există o mare aglomerare de locuințe și multă poliție. În sfîrșit, fiind oraș deschis, Versaillesul atrage către el o mulțime de necunoscuți, veniți să-și caute norocul. Oameni cinstiți, precum familia tînărului Mozart în 1763[2], și mai puțin cinstiți, precum doamna de la Motte[3], care se va afla, vreo douăzeci de ani mai tîrziu, în centrul afacerii colierului.

[1] Jean-Frédéric Phélypeaux, conte de Maurepas, decedase cu opt ani în urmă, în 1781. Fusese mentor al lui Ludovic XVI, apoi ministru de stat și șef al Consiliului regal al finanțelor.

[2] [3] *Magazin istoric*, nr. 8/1970; 7/1987.

Vara căldurile sînt sufocante. În grajduri, rîndașii, băieții care țin șaua și pintenii, surugiii se culcă în hambarele de nutreț, făcînd să planeze asupra construcțiilor lui Mansart[4] o veșnică amenințare de incendiu.

Palme, picioare, ciomăgeli

Această îngrămădire de oameni în condiții de locuit deplorabile nu este prielnică ordinii. Mai întîi, chiar atunci cînd Curtea își are aici reședința, corpul de jandarmi nu dispune decît de șaizeci de guarzi staționați fie la primărie, pe Strada regală, fie pe strada Saint-Pierre. Moravuri primitive și violențe se dezvăluie în toate clasele sociale: ofițeri, paji, aprozi, negustori de mărunțișuri, muncitori și, bineînțeles, servitori mărunți, zilieri și indivizi nefericiți, care ajung să practice cerșetoria. Pentru pretexte, de multe ori neînsemnate, izbucnesc insulte, disputele degenerează în jigniri și palme, picioare, ciomăgeli. Se împart cu dărnicie lovituri cu latul sabiei.

Imoralitatea se manifestă în comportamentul cotidian al oamenilor de toate categoriile sociale: nimeni nu scapă neatins. Poliția, care nu are totdeauna ultimul cuvînt, folosește în intervențiile sale procedee la fel de brutale. La 2 mai 1789, în timpul prezentării la rege, domnului Lalande din Mans i se fură punga în

[4] Este vorba despre arhitectul francez François Mansart (1598-1666), considerat cel mai important dintre fondatorii arhitecturii clasice. El a construit numeroase clădiri la Paris, printre care L'hôtel de la Vrillière (Banca Franței) și L'hôtel Tubeuf (Biblioteca Națională), și mai multe castele. Alți doi membri ai familiei sale, Jules Hardouin-Mansart (nepot — 1646-1708) și Jacques Hardouin-Mansart de Sagonne (nepot al precedentului — 1703-1776), tot arhitecți de renume, au lăsat Franței castele (Clugny, aproape de Versailles, marele Trianon, Marly, Chantilly, Maintenon), reședințe particulare, planuri de piețe (Victoriilor, Vendôme), catedrale, biserici. Jules Hardouin-Mansart, care a avut titlul de prim arhitect al regelui și superintendent al construcțiilor (1699), a adus numeroase modificări și completări Versaillesului și a construit Domul Invalizilor din Paris.

marcată de lupta între girondini și montagnarzi.

septembrie 25. Decret al Convenției care proclamă că „Republica franceză este una și indivizibilă".

septembrie 29. Trupele franceze ocupă Nisa.

octombrie 2. Constituirea Comitetului siguranței generale pentru a veghea asupra cuceririlor Revoluției.

octombrie 27. Invadarea Belgiei de către trupele generalului francez Dumouriez.

noiembrie 7. Convenția Națională decide că Ludovic XVI poate fi judecat.

noiembrie 14. Intrarea trupelor franceze în Bruxelles.

noiembrie 19. Decret prin care Convenția Națională promite ajutorul și protecția sa tuturor popoarelor asuprite.

noiembrie 27. Decret al Convenției Naționale, prin care Savoia este alipită Franței.

decembrie 5. Instituirea pedepsei cu moartea pentru exportatorii de cereale.

decembrie 11. În fața Convenției Naționale, începe procesul regelui Ludovic XVI (devenit cetățeanul Capet), sub acuzația de „trădător al patriei și criminal în fața umanității".

1793

ianuarie 16. Convenția hotărăște, cu 361 voturi pentru și 360 contra, condamnarea la moarte a lui Ludovic XVI.

ianuarie 21, ora 10.22. Executarea lui Ludovic XVI prin ghilotinare în Piața Revoluției (fosta Piață Ludovic XV și actuala Piață Concorde) din Paris.

februarie 1. Convenția declară războiul Angliei și Olandei.

februarie 25. Convenția decretează recrutarea unei forțe militare cu un efectiv de 300 000 soldați în serviciul Revoluției.

martie 10-11. Lege privind crearea de către Convenție a tribunalului revoluționar, avîndu-l ca acuzator public pe Fouquier-Tinville. A fost suprimat la 31 mai 1795.

martie. Tulburări în Vendeea contra recrutării decise de Convenție. Durează pînă în octombrie.

martie 20. Înfrîngerea generalului Dumouriez la Neerwinden. Dumouriez trădează, trecînd la austrieci (aprilie 5).

aprilie 6. Lege cu privire la alegerea Comitetului salvării publice, organism însărcinat cu exercitarea puterii executive.

aprilie 9. Lege în legătură cu numirea pe lîngă fiecare corp de armată a unor „reprezentanți ai poporului", investiți cu puteri nelimitate. Convenția autorizează captur rea navelor neutre cu mărfuri destinate inamicilor Franței.

aprilie 15. Englezii ocupă insula Tobago, posesiune franceză.

aprilie 17. Spaniolii invadează provincia Roussillon, din sudul Franței.

mai 26. Tulburări în Corsica pentru desprinderea sa de Franța.

mai 29. Insurecție contrarevoluționară la Lyon.

mai 31. Răscoală populară la Paris, condusă de iacobini. Girondinii sînt răsturnați, iar iacobinii preiau puterea politică.

iunie 2-iulie 27 (1794). Guvernarea Convenției montagnarde.

iunie 8. Drept represalii pentru decretul din 9 aprilie, Anglia procedează la blocarea porturilor franceze și confiscarea navelor neutre în drum spre acestea.

O cronologie a Revoluției franceze

iunie 24. Noua Constituție (a anului I sau din 1793) este aprobată printr-un referendum popular. Se pun bazele unui regim de democrație burgheză.

iulie 10. Reînnoirea componenței Comitetului salvării publice, în care intră, la 27 iulie, și avocatul Maximilien Robespierre.

iulie 13. Asasinarea de către regalista Charlotte Corday a publicistului Jean-Paul Marat, numit și „prietenul poporului", care avusese un rol important în răscoala din mai-iunie, condusă de iacobini.

august 1. Avocatul Bertrand Barère propune Convenției intensificarea luptei în Vendeea împotriva elementelor contrarevoluționare, arestarea supușilor statelor inamice Franței și sechestrarea bunurilor lor.

august 23. În condițiile insuccesele militare din nord, Convenția decide mobilizarea generală.

august 28. Portul Toulon este predat de elemente regaliste amiralului englez Hood.

septembrie 4-5. Puternică mișcare populară, ce silește Convenția să adopte măsuri extreme în legătură cu apărarea Revoluției.

septembrie 6. Victoria trupelor franceze împotriva austriecilor, la Hondschoote.

septembrie 29. Lege privind maximul prețurilor și salariilor („maximul general").

octombrie 5. Adoptarea de către Convenție a calendarului republican. Anul este împărțit în 12 luni (a 30 zile fiecare), ce poartă numele unor fenomene naturale. Luna are trei decade. Calendarul republican a fost oficial înlocuit de Napoleon cu calendarul gregorian la 2 ianuarie 1806.

octombrie 5-16. Procesul reginei Maria Antoaneta, zisă și văduva Capet.

octombrie 9. Recucerirea Lyonului de către forțele Convenției și instaurarea în oraș a unui regim de teroare. O lege ulterioară permite reprezentanților poporului în misiune la Lyon să adopte măsuri extraordinare (octombrie 30).

octombrie 16. Executarea reginei Maria Antoaneta prin ghilotinare (la Paris). Victoria generalului francez Jourdan la Wattignies contra trupelor inamice.

octombrie 17. Victoria forțelor revoluționare de la Cholet asupra vandeenilor.

octombrie 31. Executarea a 21 girondini la Paris.

decembrie. Campanie victorioasă a generalului francez Hoche în Alsacia. Noi înfrîngeri ale vandeenilor în luptele de la Mans și Savenay.

decembrie 6. Proclamarea libertății cultelor religioase.

decembrie 19. Eliberarea Toulonului de sub stăpînirea trupelor engleze. Se evidențiază în lupte căpitanul Napoleon Bonaparte promovat apoi general de brigadă.

1794

februarie 4. Lege privind abolirea imediată a sclaviei în coloniile franceze și acordarea statutului de cetățean pentru populația de culoare.

februarie 15. Decret cu privire la steagul național, tricolorul roșu, alb, albastru cu benzile verticale și egale.

apartamentele regale, unde a năvălit mulțimea, imediat după ce regele plecase la vînătoare. Din fericire, deputatul nu avea asupra lui decît 130 livre. Cîteva zile mai tîrziu, deputatul de Loudun, Marsay, paroh într-un sătuleț, favorabil ideilor noi, este ușurat de punga sa conținînd 32 ludovici dubli. În timpul mutării la Paris, în octombrie, canonicul din Die, în Dauphiné, Colaud de La Salcette, viitor membru al Convenției Naționale, își va pierde bagajele cu toate hainele și 28 ludovici (o pagubă totală de 1 800 livre), fiind silit să împrumute rufărie, pînă să-și cumpere alta.

Exemplul oferit la vîrful piramidei sociale nu este nici el mai bun: jocurile de noroc tronează în Salonul păcii[1], unde Maria Antoaneta organizează partide de cărți în fiecare seară, la mesele mereu ocupate de o droaie de nobili, printre care se amestecă indivizi de o calitate mediocră... În această societate foarte eterogenă, înșelătoriile și escrocheriile fac din palat un tripou.

În 1789, 251 cîrciumari și 65 limonagii au prăvăliile la Versailles, ca să nu-i mai socotim pe elvețienii de la bariere. Cabaretele se înmulțesc pe strada Santory, Strada regală, bulevardul Sceaux și în jurul Pieței Sfîntul Ludovic. În timpul iernii, mai mulți cîrciumari au avut permisiunea să deschidă săli de dans duminicile și în zilele de sărbătoare. În timpul verii, în grădini oamenii se amuză cu jocurile. În casa din strada Pompe, colț cu bulevardul Saint-Cloud, se află pavilionul regal, ținut de cîrciumarul Amaury, cetățean important din Versailles. În cafeneaua sa se întîlnesc numeroși deputați sosiți la Versailles: contele Mirabeau, care locuiește în cealaltă parte a pieței de arme; Robespierre, cu cei trei tovarăși ai săi, plugari din Arras, care locuiesc foarte aproape, la hotelul „Renard", pe strada Etang; mulți deputați din Bretagne. Este locul de întîlnire al liberalilor, leagănul clubului breton, viitorul club al iacobinilor.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 3/1984; 5/1978.

Ca o vastă pensiune

Înainte de a convoca Stările Generale la Versailles, guvernul a avut în vedere alte locuri, precum Compiègne, Saint-Denis sau Saint-Germain: exista o oarecare temere față de Paris și de influența pe care locuitorii săi o puteau avea asupra deputaților! Cu toate acestea, experiența celor două Adunări ale notabililor, convocate la Versailles la începutul lui 1787 și la sfîrșitul lui 1788, a dovedit că acest oraș era comod pentru noua adunare. El dispunea de o mare capacitate de primire, dat fiind că avea peste 200 de hoteluri, hanuri, apartamente și camere mobilate.

Mulțimea celor sosiți crește de la o lună la alta. Niciodată împrejurimile castelului și bulevardele n-au fremătat mai mult de viață. În ajunul convocării Stărilor Generale, întregul oraș seamănă cu o vastă pensiune, în care se întîlnesc toate nuanțele de găzduire, de la aristocraticul hotel „Juste", deschis în 1682, cu bustul lui Ludovic XIII la intrare, unde erau primiți ambasadorii străini, prelații și generalii, pînă la casele situate în apropierea halelor, locuite de cei mai săraci. În 1777, hotelul „Juste" l-a primit pe Iosif II[2], împăratul Austriei și frate al Mariei Antoaneta.

„Hotelul ambasadorilor", de pe strada Chancellerie, este ținut de o văduvă care, în preajma lui 1782, primea o clientelă mai amestecată, ca, de exemplu, doamna de onoare a soției viitorului Petru I, mai multe celebrități din lumea teatrului, patru nobili, veniți la Adunarea Stărilor Generale din ținuturi diferite. Pe aceeași stradă, hotelul „Elbeuf" va găzdui în 1789 doi nobili.

Aproape de centru și în cartierul Saint-Louis abundă camerele mobilate, camere cu două sau trei paturi, în care se doarme contra a 15-20 soli. Pe strada Anjou locuiesc croitoresele și pantalonarii; aici vor merge pentru găzduire 27 deputați. Zidarii se stabilesc pe strada Saint-Médéric.

Cioplitorii în piatră se duc pe strada Bourdonnais, unde și 11 membri ai clerului sînt dispersați la cinci numere diferite. În preajma Centrului Nou, locuiesc purtătorii de lectică, băieții care transportă zarzavaturi și comisionarii. Aici nu se află nici un membru al clerului sau al nobilimii. Va descinde numai un deputat al Stării a treia, procuror al regelui și profesor de drept civil la Universitatea din Orange, Bouvier, jurisconsult reputat. Mai tîrziu îl găsim în Consiliul celor 500[1], dar, opunîndu-se lui Napoleon, va fi exclus în timpul loviturii de la 18 Brumar.

Zece deputați sînt, datorită funcțiilor sau relațiilor lor, găzduiți în vechea reședință a Doamnei Du Barry, favorita regelui Ludovic XV. Foarte adesea, mai mulți deputați se înțeleg să ocupe un apartament împreună. Cum nimeni nu primește indemnizații de ședere înainte de sfîrșitul lui septembrie 1789, este evident că mulți deputați au trebuit să ia bine seama la bugetul lor.

Deputații sînt găzduiți deci în diferite locuri, dar oare unde vor mînca ei? În pofida protestelor din partea proprietarilor de restaurante, guvernul organizează un serviciu de pensiune care asigură hrana pentru aproape jumătate din numărul celor sosiți. Cîțiva deputați angajează un servitor, un îngrijitor și un bucătar. În acest ultim caz, ei pot și să primească oaspeți. Liderul montagnard Camille Desmoulins este fermecat de masa pe care contele Mirabeau o oferă la Versailles, pe strada Orangerie, la numărul 37: „Masa lui, foarte delicată și încărcată, mă corupe", scrie el acasă. Invitații beau vinuri excelente de Bordeaux și un lichior de cireșe amare, extrem de scump.

Deputații sînt obișnuiți să petreacă zile întregi închiși într-o încăpere, unde aproape o mie de persoane discută și o altă mie ori mai mult ascultă, aplaudă sau face gălăgie. Aceasta explică, fără îndoială, o anumită preocupare în privința sănătății, preocupare care transpare în corespondența și în memoriile din anul 1789.

Calitatea aerului din sală afectează sănătatea deputaților veniți, în majoritatea lor, din locuri cu o populație redusă. La 17 iunie 1789, doctorul Guillotin[2] cere să se deschidă sala pentru reîmprospătarea aerului și se declară nemulțumit de băncile așezate prea aproape unele de altele. „Aerul greu și duhnitor, împrăștiat de trupurile a peste 3 000 oameni adunați în sală, va produce, cu siguranță, un efect nefast asupra tuturor deputaților". O săptămînă mai tîrziu, Girod de Thoiry găsește că în sala de la Versailles este o căldură insuportabilă, în ciuda ploii abundente căzute în ajun, la 23 iunie. Încă de pe acum au murit doi deputați (Héliand și Liquier), scrie fiului său (24 iunie), dar poate că erau bolnavi dinainte. În total, 17 deputați ai Stării a treia, 4 nobili și 4 membri ai clerului vor muri în timpul participării lor la Adunarea Națională. Aerul infect din sală, atît la Versailles cît și la Paris, unde condițiile vor fi și mai rele, este, cu certitudine, cauza numeroaselor guturaiuri de care suferă deputații.

Astfel, deputatul Maupetit va fi ținut la pat în timpul Jurămîntului din Sala jocului cu mingea din Palatul de la Versailles[3]. Cînd vor fi transferați la Paris, mulți deputați se vor îmbolnăvi, confirmînd astfel reputația proastă pe care o avea Capitala, în raport cu alte orașe. ■

În românește de Mircea GHEORGHE

[1] Adunare care forma, împreună cu Consiliul bătrînilor, corpul legislativ al primei Republici franceze. Cei 500 membri erau aleși pe trei ani, trebuiau să fie în vîrstă de peste 30 ani și să fie domiciliați de cel puțin zece ani pe teritoriul Republicii. Consiliul celor 500 propunea legile. A fost dizolvat de Bonaparte în 1799.

[2] Doctorul Joseph Ignace Guillotin (1738-1814), profesor de anatomie la Facultatea de medicină din Paris și membru al Adunării Constituante, a propus colegilor săi, în 1789, să introducă pedeapsa de decapitare a condamnaților cu o mașină pe care tot el a numit-o imediat ghilotină (folosită pentru prima oară în aprilie 1792; *Magazin istoric*, nr. 8/1987).

[3] Deputații Stării a treia au jurat atunci, la 20 iunie 1789, să nu părăsească niciodată Adunarea Națională și să se reunească, de cîte ori cir umstanțele o vor impune, „pînă cînd constituția regatului va fi stabilită și va fi întemeiată pe baze solide".

februarie 26-martie 3. Decretele din Ventôse, în legătură cu confiscarea bunurilor celor suspecți.

martie 24. Executarea conducătorilor curentului „turbaților" — Hebert, Roux, prin ghilotinare la Paris. Începe îndepărtarea maselor de iacobini și slăbirea bazei sociale a Revoluției.

aprilie 5. Executarea liderilor grupării dantoniste — George Jacques Danton, Camille Desmoulins — prin ghilotinare la Paris.

mai 10. Executarea prințesei Elisabeta, sora lui Ludovic XVI, prin ghilotinare la Paris.

mai 18. Victoria generalului francez Moreau la Tourcoing contra austriecilor, conduși de împăratul Francisc II. Bătălia deschide francezilor drumul spre a doua cucerire a Belgiei.

iunie 10. Legi, zise din 22 prairial, privind simplificarea procedurii judiciare și accelerarea Terorii.

iunie 26. Victorie hotărîtoare a generalului Jean-Baptiste Jourdan împotriva austriecilor, la Fleurus. Franța ocupă din nou Belgia. Pericolul extern este înlăturat.

iulie 27 (9 thermidor). Lovitură de stat în Convenție. Arestarea lui Robespierre, Saint-Just, Couthon, Le Bas. La sfîrșit revoluția democratică.

iulie 27-octombrie 26 (1795). Guvernarea Convenției thermidoriene, dominată de marea burghezie.

iulie 28. Ghilotinarea lui Robespierre și a 19 adepți ai săi.

august. Abrogarea Terorii revoluționare.

septembrie - noiembrie. Generalul francez Pichegru ocupă Olanda.

noiembrie 11. Convenția decretează suspendarea ședințelor Clubului iacobinilor.

1795

februarie 17. Pacificarea Vendeii în urma acordurilor de la La Jaunaye, încheiate între François Charette, conducătorul mișcării, și Convenția Națională.

aprilie 7. Introducerea sistemului metric în Franța.

mai 8. Executarea lui Fouquier-Tinville, acuzatorul public al tribunalului revoluționar, și a 15 judecători ai aceleiași instanțe, prin ghilotinare la Paris.

mai 16. Tratat de pace între Franța și Olanda la Haga. Olanda reafirmă stăpînirea franceză asupra Belgiei, Flandrei olandeze și a regiunilor Venlo și Maestricht. Se încheie o alianță între cele două state.

mai 20-22 (1 prairial). Insurecție populară la Paris contra regimului thermidorian. După înăbușirea sa, „Teroarea albă" face ravagii, îndeosebi în valea Rhonului (mai-iunie).

iunie-iulie. Debarcarea și înfrîngerea forțelor regaliste de către generalul Hoche la Quiberon.

iulie 22. Tratat de pace între Franța și Spania la Basel. Spania cedează Franței Santo Domingo în Antile și se retrage din alianța contrarevoluționară.

septembrie 23. Convenția adoptă o nouă Constituție, zisă și a anului III.

octombrie 5 (13 vendémiaire). Insurecție regalistă la Paris, reprimată de generalii Joachim Murat și Napoleon Bonaparte.

octombrie 26. Închiderea lucrărilor Convenției Naționale. Se instaurează Directoratul (compus din cinci membri), putere executivă care conduce statul împreună cu Consiliul celor 500 și cu Consiliul bătrînilor.

Mihai MANEA

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

IULIE 1939

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● În ședința Academiei Române de la 7 iulie, participă pentru prima dată — de la alegerea sa în 1937 ca membru corespondent — prof. Horia Hulubei (1896-1972). Prof. I. Petrovici urează bun venit prof. Hulubei printre colegii săi, exprimîndu-și speranța că „noul coleg își va promova însemnata sa activitate științifică și prin Academia Română". În răspunsul său, Horia Hulubei se referă, între altele, la lucrările pe care le-a făcut în laboratorul și cu îndrumarea celebrului savant francez J. Perrin, profesor de chimie-fizică la Sorbona și membru de onoare al Academiei Române.

● Se inaugurează, la Băicoi, prima fabrică de cauciuc din țara noastră, o „fabrică dintre cele mai moderne pentru producerea camerelor, anvelopelor și alte obiecte fabricate din cauciuc", cum relatează presa.

● Timpul din 18 iulie publică o telegramă a corespondentului cotidianului francez Paris-Soir din Berlin: despre un fapt dintre cele mai neobișnuite. Pentru a doua oară, în decurs de două săptămîni, „un englez, al cărui nume este necunoscut, a expediat din Londra în Germania nu mai puțin de 50 000 scrisori care poartă ștampilele poștelor din Anglia, Franța, Belgia, Olanda, Norvegia și Suedia. Plicurile se deosebesc unul de altul ca dimensiune și culoare, iar adresele sînt scrise fie de mînă, fie de mașină". În scrisorile respective autorul își exprimă regretul că autoritățile germane nu permit să fie reproduse decît trunchiat discursurile ținute de oamenii de stat britanici, arătînd că scopurile politicii Angliei și Franței sînt scopuri pacifiste, nepotrivite cu primejdiile despre care vorbește presa germană.

● 15 iulie: se deschid la Vălenii de Munte cursurile universității populare „N. Iorga". Petre Andrei, ministrul educației naționale, în cuvîntul său, relevă rolul național pe care-l de-

Ceea ce predomină în paginile presei bucureștene și în această lună iulie 1939 este îngrijorarea cu care opinia publică continuă să urmărească evoluția evenimentelor internaționale: „Au trecut vremurile fericite ale vacanțelor diplomatice de vară, prelungite pînă în zilele răcoroase de toamnă — scrie *Timpul* într-un editorial apărut în numărul din 18 iulie. Fiecare săptămînă care trece adaugă prin manifestațiuni, polemici și preziceri sumbre o nouă nuanță de îngrijorare la perspectivele situației internaționale"[1].

Într-un alt articol, în numărul din 22 iulie, același ziar după ce subliniază că guvernul român „a făcut cunoscut cancelariilor străine că sîntem hotărîți să ne apărăm fruntariile", menționează: „Oricare ar fi rezultatul, istoria va înregistra hotărîrea noastră de viață independentă și curajul nostru de a o apăra". Pe aceeași linie, ministrul afacerilor străine, Grigore Gafencu, amintind politica pe care țara noastră a urmat-o în timpul crizei cehoslovace, spune: „România a dovedit în zilele prin care am trecut că înțelege să lucreze pentru pace prin fapte, străduindu-se să strîngă pe temelii reale raporturile firești între popoare".

În Capitală se deschide congresul Ligii Culturale pentru unitatea tuturor românilor.

În cuvîntarea rostită, președintele Ligii, prof. N. Iorga, relevă, printre altele: „Liga noastră are scopuri culturale, dar nu trebuie să se uite că punctul de plecare a fost acela de a întrebuința minunata cultură solidară a românilor de pretutindeni nu pentru scopuri de popularizare, ci pentru scopuri curat politice. Sîntem o societate care a tins totdeauna la trezirea și dezvoltarea sentimentului național la românii care se găseau dincolo de marginile țării libere; ne-am străduit prin toate mijloacele care ne erau la îndemînă, respingînd numai acelea, brutal și sălbatic întrebuințate de alții, ale atentatelor și mișcărilor de răscoală, către scăparea de sub jug a părții așa de însemnate a poporului nostru, care se găsea prin fatalitatea vremurilor sub o stăpînire străină".

Timp de aproape o săptămînă — relatează *Timpul* din 21 iulie — Clujul găzduiește pe Hugh Seton-Watson (1916-1984)[2], fiul cunoscutului istoric britanic R.W. Seton-Watson (1879-1952)[3], un mare prieten al României. Tatăl său este acel istoric care

---

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie între uperile de text la ext asele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, căln reda ea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

[2] *Magazin istoric*, nr. 1/1973, 7/1983.

[3] Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R.W. Seton-Watson și românii (1906-1920)*, vol. I și II, lucrare apărută sub egida Academiei de științe sociale și politice și British Academy, Editura științifică și enciclopedică, București, 1988.

Ceremonial protocolar cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare de către Suphi Tanrioer, ambasadorul Turciei la București

şi-a pus priceperea, entuziasmul în slujba cauzei de eliberare a românilor transilvăneni, pentru făurirea statului naţional unitar român şi recunoaşterea sa internaţională. Pentru aceasta, la 6 iunie 1923 — scria publicaţia clujeană *Patria* din 7 iunie 1923 — în sala festivă a primăriei oraşului Cluj, lui R.W. Seton-Watson, „apărătorul naţionalităţilor subjugate sub fosta monarhie habsburgică", i s-a oferit cetăţenia de onoare a oraşului transilvan: „Noi românii — se scrie în adresa prin care Clujul îi conferă cetăţenia — ştim cît datorăm activităţii pe care Domnia Voastră aţi desfăşurat-o cu toată autoritatea pe care v-o dădeau tradiţiile glorioase ale poporului britanic şi gîndul curat ce V-a călăuzit neîncetat de a servi numai adevărul în tot ce aţi scris şi aţi făcut".

În răspunsul său, cu această ocazie, R.W. Seton-Watson spune, între altele: „Va fi întotdeauna pentru mine o amintire foarte frumoasă şi fericită că am fost privilegiat să iau parte în măsură modestă la lupta pentru unitatea neamului românesc şi de a vedea capitala Transilvaniei împlinindu-şi după multe secole adevăratul ei rol, ca unul din centrele principale ale culturii româneşti. Clujul nu este numai plin de puternice amintiri istorice, ci poate da valoroase pilde oamenilor de acţiune". Şi tot la Cluj, cu un deceniu înainte, în martie 1929, Consiliul Facultăţii de filosofie şi literatură luase hotărîrea de a-i decerna lui R.W. Seton-Watson titlul de Doctor Honoris Causa.

Acum, în iulie 1939, în oraşul transilvan fiul istoricului britanic, Hugh Seton-Watson, el însuşi istoric, profesor şi publicist, stă la profesorul Iuliu Haţeganu şi are numeroase întîlniri cu reprezentanţii generaţiei tinere ardelene.

Din curierul diplomatic al acestei luni: la 1 iulie — în urma ocupării Cehoslovaciei de către Germania (15 martie) cînd au fost întrerupte formal relaţiile diplomatice dintre România şi Republica cehoslovacă — legaţia României la Praga este transformată în consulat general • La 3 iulie România şi Republica China stabilesc relaţii diplomatice la nivel de legaţie • România şi noul stat „independent" Slovacia stabilesc, la 15 iulie, relaţii diplomatice la nivel de legaţie • Iată cum caracterizează *Universul* din 10 iulie ridicarea la rangul de ambasadă a legaţiilor turcă în România şi română în Turcia: „O nouă verigă la lanţul prieteniei şi o manifestare a unei solidarităţi la a cărei bază stă deplina conştiinţă a unor interese comune de afirmat şi, eventual, a unor primejdii comune de înlăturat, precum şi o perfectă încredere în lealitate reciprocă".

În şedinţa Academiei Române din 7 iulie, prof. G.G. Mironescu, decanul Facultăţii de drept din Capitală, — primit recent în rîndurile înaltului for ca membru de onoare — ţine comu-

Cronică măruntă

săvîrşeşte şcoala din Vălenii, care „modelează şi armonizează sufletele tuturor locuitorilor din această ţară, între care şi pe ale minorităţilor, care vin să se topească în sufletul nostru, învăţînd să ne cunoască şi să ne respecte. Ea creează — în felul acesta — spiritul unităţii naţionale".

La rîndul său, prof. N. Iorga spune: „Frăţia culturală este unul din mijloacele de întărire cu care consolidăm ţara în toate elementele ei în aceste vremuri de duşmănii criminale şi artificiale".

• Consiliul de Miniştri din Bangkok a hotărît, după cum scrie presa, ca, începînd de la 1 iulie Regatul Siamului să-şi schimbe numele. De la această dată, Siamul se va numi Thatlanda, iar locuitorii ţării se vor chema thai.

• Arheologii sovietici au descoperit în stîncile de lîngă Marea Albă o grotă cu 100 preţioase picturi preistorice. Surpriza cea mare — relatează Timpul din 12 iulie — a constituit-o un om pe schiuri, ceea ce înseamnă că acest sport era cunoscut încă din timpurile preistorice.

• A apărut la Londra, în editura MacMilan, lucrarea Invitation to Roumania, de J. Patmore, ilustrată de Herbert List şi avînd o frumoasă copertă cu motive de vechi covoare româneşti.

• O echipă de dansatori ţărani, din comuna Vlăsia de Jos, judeţul Făgăraş, participă la festivalul internaţional de dansuri populare care are loc la Stockholm. Echipa este condusă de prof. univ. Romulus Vuia de la Cluj. Ea prezintă jocuri şi dansuri naţionale româneşti, obiceiuri străvechi ş.a.m.d.

• Abia după 40 de ani de la executarea ei, a fost aşezată într-o piaţă din Paris statuia lui Balzac, opera genialului sculptor Rodin. Ea a fost expusă pentru prima oară în 1898 la expo-

IULIE 1939

Una dintre operele de artă ce au împodobit Pavilionul românesc din cadrul Expoziției Internaționale din 1939 de la New York: friza pe metal reprezentînd scene din Istoria românilor de Mac Constantinescu

Cronică măruntă

ziția Societății Naționale de Arte Frumoase.

● În ziua de 7 iulie anare la New York — după cum informează ziarul România din 10 iulie — publicația oficială intitulată Bock of Nations în care un capitol este închinat României.

● Presa egipteană despre expoziția română din Alexandria: Journal du Commerce et de la Marine, Le Phare Egyptien, La Bourse Egyptienne consideră această expoziție drept una din cele mai reușite din cîte a găzdult Egiptul și sînt unanime în a lăuda calitatea materialului prezentat. „Tablourile din expoziție, scrie Journal du Commerce et de la Marine, sînt asemeni unor ferestre către peisajul unei țări de tulburătoare frumusețe. Drumurile pe care vizitatorii expoziției românești le-au străbătut, în timpul pe care l-au petrecut în sălile ei, duc de-a lungul unei țări unice: printre mănăstirile paradisului bucovinean, spre faimoasele plaje ale Mării Negre, prin imensele cîmpuri de grîne și pădurile de sonde ale regiunilor petrolifere".

● Societatea „Prietenii istoriei literare" îl comemorează pe cunoscutul cercetător al literaturii populare românești Moses Gaster (1856-1939). Vorbesc prof. N. Cartojan (Manifestările lui M. Gaster în domeniul literaturii populare și folclorului românesc) și Dan Simonescu (Manuscrisele lui Gaster de la Biblioteca Academiei Române).

Într-o carte publicată în 1940, Dr. M. Gaster. Viața și opera sa, Elisabetha Mănescu evocă contribuția savantului la studiul limbii și culturii vechi românești. Stabilit în 1886 la Londra, M. Gaster a publicat — scrie autoarea amintită — „o seamă de lucrări împrăștiate în diverse biblioteci de stat și particulare din lumea întreagă. Toate aceste lucrări fac dovada unui spirit metodic, a unei conștiințe desăvîrșite, precum și a unei depline

nicarea *Contribuțiune la biografia lui Constantin Negri. Corespondența dintre C. Negri și M. Kogălniceanu*, din care rezultă — cum informează *Universul* din 9 iulie — noi informații despre C. Negri. Între aceste documente, o telegramă din 16 februarie 1869 prin care M. Kogălniceanu îl invită să intre în guvern: „Ce zici bătrîne, nu vrei să ne dai o mînă de ajutor? Avem nevoie de un ministru al lucrărilor publice. Pe vremuri această ramură îți plăcea mult. Dacă-ți mai place și azi, e materie suficientă pentru activitatea ta. Porturi, căi ferate, șosele naționale, drumuri județene. Avem de toate să-ți oferim. Vino de ne ajută. Dacă ai ști ce fericiți am fi să te avem de coleg". Răspunsul lui Negri a fost negativ. Dar prietenia sa cu M. Kogălniceanu s-a menținut constantă, deosebit de caldă. Ei se întîlneau la „căsuța" din Tîrgu-Ocna a lui Negri. În încheierea comunicării, prof. G.G. Mironescu consideră că „a fost cam uitat C. Negri și nu este drept" pentru că „acela la care mergeau să ceară sfat era Moș Costache, cum îi spuneau lui Negri din respect pentru cumințenia lui, căci, din punct de vedere al vîrstei, nu era mai mare decît ceilalți".

La Iași, a încetat din viață, la 14 iulie, una din figurile vieții politice și universitare românești: profesorul N. Costăchescu[1].

Consemnînd tristul eveniment, ziarele scriu că profesorul ieșean s-a născut la 18 februarie 1876 la Huși. După terminarea cursului liceal, s-a înscris la Facultatea de științe a Universității din Iași, unde și-a luat licența în fizico-chimie în anul 1901. Colaborator al profesorului Petru Poni[2], a obținut pentru prima oară la o universitate din țara noastră titlul de doctor în chimie (Iași 1905). Între 1906-1908 a fost colaboratorul celebrului profesor Werner[3] la Universitatea din Zürich. În anul 1911 a fost numit profesor suplinitor la catedra de chimie universală, iar în 1912, la aceeași catedră, profesor cu titlul definitiv, urmînd lui Petru Poni, contribuind la explorarea și valorificarea bogățiilor naturale ale României. Între anii 1928-1931 a fost ministru al educației naționale, iar în perioada 1932-1933 președinte al Senatului.

A deținut funcția de decan al Secției de chimie de pe lîngă Politehnica din Iași. Pentru truda sa în cîmpul științific, Academia Română l-a primit în rîndurile sale.

Evocînd personalitatea celui dispărut, *Timpul* din 15 iulie scrie că a fost „un om al dreptei măsuri. Poate că și disciplina științifică a laboratorului — unde valorile capătă o severă drămuire —

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7, 8/1987; 8-10/1981.

[3] Alfred Werner (1866-1919), chimist elvețian, lucrări fundamentale în domeniul combinațiilor complexe; Premiul Nobel în 1913.

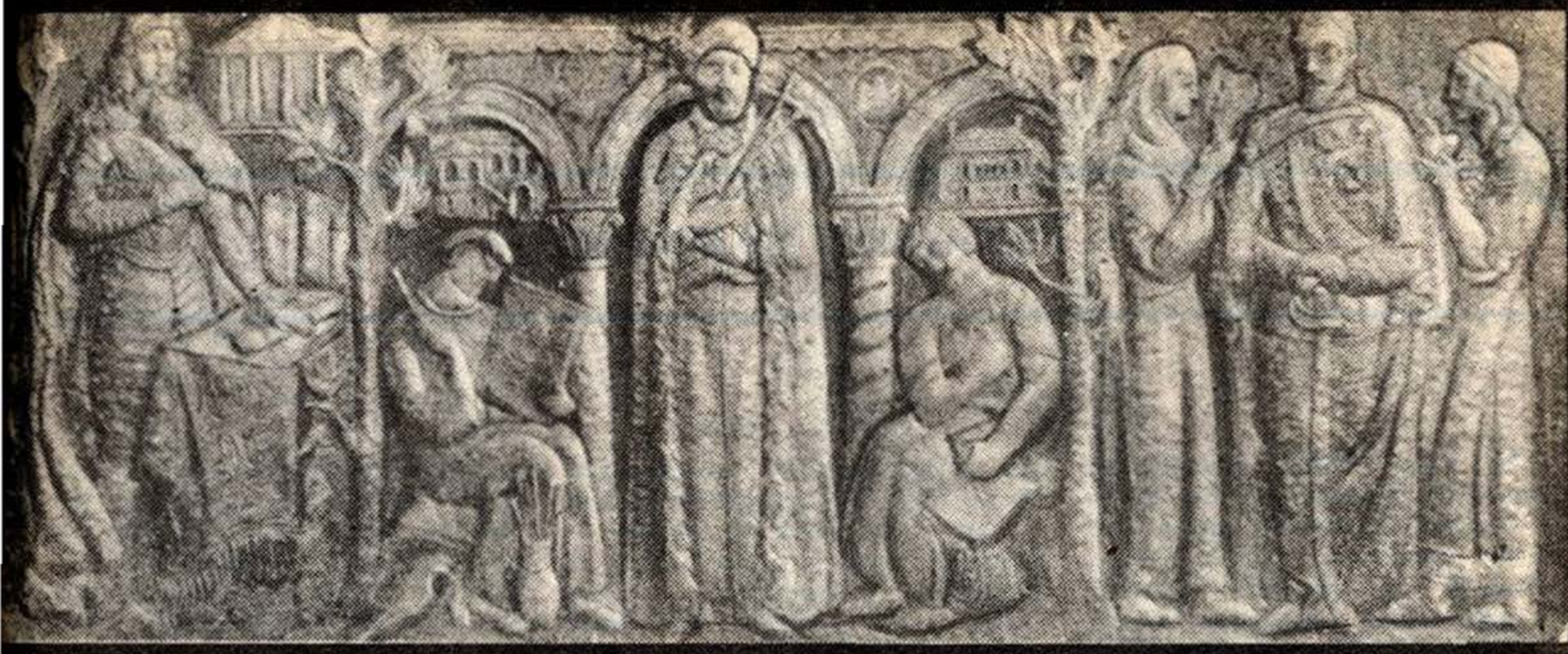

contribuise la realizarea acelui minunat echilibru intelectual de care erau străbătute acţiunile sale. Căci N. Costăchescu a fost un om de acţiune".

Într-un articol apărut în *Universul* din 18 iulie, Constantin Kiriţescu se referă la activitatea profesorului ieşean din perioada în care acesta a fost ministru al educaţiei naţionale. „N-am cunoscut personal pe N. Costăchescu în ipostaza de om de ştiinţă şi profesor. Dar l-am cunoscut de aproape ca ministru. Am lucrat alături cei doi ani. Costăchescu avea ceva din firea lui Haret: puţin comunicativ, măsurat la vorbă, echilibrat şi ponderat la judecată, tăios în hotărîri. Temperament lipsit de mlădiere, exprimîndu-şi brutal părerea, se înfăţişa în contactul cu lumea ce venea cu treburi la minister cu o lipsă de şlefuială, care adeseori indispunea. Dar cine îşi dădea seama [vedea] că această mască aspră acoperă un suflet cinstit, un gînd fără prihană, inadaptabil la arta prefăcătoriei, că firea lui veşnic bănuitoare e o formă de prudenţă faţă de şmecherii care roiesc în jurul unui ministru".

Tradiţionalul tîrg de fete de pe muntele Găina, din Apuseni, are loc anul acesta pe 16 iulie. Participă, în afară de localnici, şi foarte mulţi vizitatori, unii veniţi din locuri îndepărtate să vadă un obicei care este unic în felul său — după cum remarcă presa — şi care scoate în evidenţă o tradiţie dintre cele mai originale.

„Găina — scrie *Universul* din 24 iulie — un masiv ce se ridică la peste 1 450 metri, domină cu cele trei vîrfuri ale sale întreg ţinutul înconjurător. Totdeauna, din timpuri nemăsurat de vechi, în preajma lui Sînt Ilie de cu sîmbătă-seara, şiruri nesfîrşite se scurg pe numeroasele poteci spre Găina. Săteni cu articole de vînzare, moţi, turişti, speţi din străinătate, sosesc mereu chiar şi în timpul nopţii, spre a se aşeza în jurul focurilor care — nenumărate — ard pe tot întinsul şes.

Tîrgul este un loc de întîlnire natural: oameni despărţiţi de ani, prieteni, cunoscuţi, intelectuali din toate colţurile Ardealului se întîlnesc în acest loc, unde în noaptea aceasta se redeşteaptă istoria. Paşii lui Avram Iancu se aud din nou. Dis de dimineaţă, lumea se strînge în jurul troiţei lui Iancu. Începe tîrgul. Tradiţia spune că numele lui se leagă de măritarea fetelor care veneau aici, cu lada cu zestre.

Înfăţişarea pur românească a acestuia — conchide ziarul amintit — mai are şi o semnificaţie istorică. Probabil că aici, pe munte, departe de controlul şi asuprirea autorităţilor ungureşti, sufletul neamului se regăsea să ducă o viaţă liberă, măcar o zi". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecţia fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

caracterizări a calităţilor lui de erudit". Amintim dintre acestea: Literatura populară română (1883), Chrestomaţie română. Texte tipărite şi manuscrise. Sec. XVI-XIX, vol I-II (Leipzig-Bucureşti, 1891), Tetraevanghelul diaconului Coresi din 1561 (Bucureşti, 1929). În vara anului 1921, M. Gaster a întreprins un turneu de conferinţe în România (Arad, Timişoara, Bucureşti, Văleni de Munte, Sighetu Marmaţiei, Chişinău, Iaşi, Cernăuţi, Oradea). „I se fac onoruri deosebite — notează Elisabetha Mănescu".

Să mai consemnăm şi faptul că, la 30 mai 1929, M. Gaster a fost ales membru de onoare al Academiei Române. La stingerea sa din viaţă, înaltul for ştiinţific român a comemorat într-o şedinţă publică personalitatea savantului, al cărui elogiu a fost făcut de C. Rădulescu-Motru, preşedintele Academiei.

● Marele regizor rus Serghei Eisenstein, operatorul său, Tisse, regizorii Alexandrov şi Romm, precum şi o seamă de actori şi colaboratori ai filmului sovietic, au trimis lui Charlie Chaplin următoarea telegramă, consemnează săptămînalul Azi: „Colaboratorii cinematografiei sovietice vă trimit salutul lor cordial cu ocazia aniversării a 50 de ani. Aţi îmbogăţit, cu filmele d-voastră minunate, patrimoniul de cultură cinematografică al lumii. Aţi cîştigat cea ce este mai de preţ artistului — iubirea spectatorilor, pentru că în creaţiunea d-voastră urcaţi necontenit culmile noi ale artei, care luptă pentru adevăr, omenie şi umanism. Filme ca Timp nou şi Luminile oraşului arată conţinutul social al talentului d-voastră.

Colaboratorii filmului sovietic vă trimit felicitările lor camaradereşti şi vă urează alte succese artistice şi ani mulţi de muncă valoroasă, entuziastă şi creatoare".

Aşa vă place istoria?

AISBERGURI CONTRA HITLERIŞTILOR

CATHERINE MARCHANT

În anul 1942, Aliaţii se lansează într-un uriaş efort de război, în scopul aprovizionării frontului cu avioane, blindate şi tunuri. Pentru aceasta sînt folosite toate resursele economice. Sînt mobilizate toate capacităţile intelectuale şi ştiinţifice disponibile. Proiectele abundă. Printre ele şi acela al construirii unor aisberguri artificiale, ale cărui peripeţii sînt demne de cel mai bun roman de literatură ştiinţifico-fantastică, atît prin ampioare, cît şi prin îndrăzneala tehnică implicată[1].

Tare ca betonul

Totul a început într-o zi din primăvara anului 1942, cînd Max F. Perutz, un tînăr biochimist vienez, în vîrstă de 28 ani, refugiat din 1936 în Marea Britanie, la Cambridge, a fost convocat la Londra. Asemenea tuturor refugiaţilor germani, austrieci şi italieni, el fusese internat în 1941 într-un lagăr, timp de un an, din ordinul guvernului britanic care se temea de spioni. Acum îşi reluase cercetările privind structura proteinelor. Aceste lucrări, orientate cu precădere asupra hemoglobinei — proteina roşie din sînge —, vor face din el fondatorul biologiei moleculare şi îi vor aduce, în 1962, Premiul Nobel. Convocarea lui de către Geoffrey Pyke — un vechi ziarist devenit consilierul Lordului Mountbatten[2], şeful operaţiunilor aeronavale combinate ale armatelor aliate — nu avea însă în vedere o discuţie asupra proteinelor, ci asupra... tunelelor prin blocuri de gheaţă. În anul 1938, Max Perutz participase la o expediţie organizată în scopul studierii modului cum fulgii de zăpadă căzuţi pe suprafaţa unui gheţar se măresc, pentru a forma granule de gheaţă.

Şase luni mai tîrziu, Geoffrey Pyke l-a convocat a doua oară, pentru a-l invita să participe la un misterios proiect, al cărui conţinut nu i l-a dezvăluit însă. Max F. Perutz trebuia să se mulţumească cu numele a trei persoane deja implicate: prietenul lor comun John D. Bernal[3], fizician la Cambridge, Lordul Mountbatten şi Pyke însuşi. Uimitoare răsturnare a situaţiei: refugiatul austriac, cu puţin timp în urmă internat într-un lagăr, deoarece provenea dintr-o ţară inamică[4], era acum implicat în apărarea ţării de adopţiune.

Cîteva zile mai tîrziu, John D. Bernal îi explica lui Max Perutz ce se aştepta de la el: să găsească un mijloc prin care gheaţa să devină mai rezistentă şi să îngheţe mai repede. În acest scop i se acorda tot sprijinul de care avea nevoie. Dar primele încercări ale lui Perutz nu erau de loc concludente. Pînă în ziua în care Pyke i-a transmis un raport al institutului politehnic din Brooklyn. Autorul acestui raport, Herman Mark, fusese unul dintre profesorii lui Perutz la Viena, înainte de a fi izgonit de naziști. Specialist în domeniul materialelor plastice, Mark preconiza, pentru a întări gheaţa, folosirea aceluiaşi procedeu ca pentru materialele plastice: adăugarea în apă, înainte ca aceasta să îngheţe, de bumbac sau de reziduuri lemnoase. Instalaţi într-o cameră rece subterană, dedesubtul unei pieţe din Londra, Max Perutz şi Kenneth Pascoe, pe atunci student la facultatea de fizică din Cambridge, au lucrat în cea mai mare taină la producerea de gheaţă... tare ca betonul. O cantitate de 4 la sută de reziduuri lemnoase adăugată în apă a fost suficientă pentru a întări gheaţa. În loc să provoace sfărîmarea blocurilor astfel obţinute, gloanţele se incrustau în ele, fără a provoca stricăciuni.

În faţa acestui succes, Lordul Mountbatten a hotărît să prezinte acest tip de gheaţă, numit „pykrete" în cinstea lui Pyke, în faţa statului major britanic. Din păcate, demonstraţia (la care Perutz nu fusese invitat, deoarece era cetăţean al unui stat duşman) a eşuat: şeful statului major al armatelor imperiale a fost pe punctul de a fi rănit de un glonţ de revolver care ricoşase pe suprafaţa unui bloc de „pykrete"! Incidentul era cît pe ce să pună capăt experienţelor cu atît mai mult cu cît unii militari, exasperaţi de aroganţa lui Geoffrey Pyke, au criticat proiectul. Încetul cu încetul, secretul a fost dat în vileag şi Max Perutz a aflat, în sfîrşit, care era destinaţia cercetărilor sale.

Aviaţia aliată primea misiuni care depăşeau uneori

---

[1] Reproducem acest articol după revista franceză *L'Histoire*. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

[2] Amiral şi om politic britanic (1900-1979). În calitate de şef al operaţiunilor aeronavale combinate ale Aliaţilor, a răspuns, printre altele, de realizarea celebrelor porturi artificiale (Mulberry) folosite în timpul debarcării în Europa. În anul 1942 W. Churchill l-a numit în Comitetul şefilor de stat major, iar un an mai tîrziu a devenit comandant-şef al forţelor aliate din Asia de Sud-Est. A fost ultimul vice-rege al Indiei.

[3] John D. Bernal (1901-1971), fizician englez şi teoretician marxist al ştiinţei, preşedinte al Consiliului Mondial al Păcii între 1959 şi 1965. A fost ales membru de onoare al Academiei R.S. România.

[4] Din 15 martie 1938 — în urma Anschluss-ului — Austria fusese incorporată la cel de-al treilea Reich.

raza de acțiune a avioanelor sale, mai ales în Oceanul Atlantic, unde trebuia să protejeze convoaiele împotriva atacurilor submarinelor germane. Și nici un vapor nu era suficient de mare pentru a putea transporta bombardiere grele gata de luptă. De aceea, pentru a extinde acoperirea aeriană la întregul Atlantic, pentru a permite bombardarea bazelor inamice aflate la mare distanță, or în vederea pregătirii invaziei Japoniei, ar fi trebuit să se construiască insule artificiale care să servească drept bază pentru avioane. Unde să se găsească însă oțelul necesar construirii lor?

Portavioane din... gheață

Geoffrey Pyke a avut atunci ideea extraordinară de a folosi blocuri de gheață ca portavioane. Chiar Churchill a considerat-o excelentă și se gîndea deja la echipele care urmau să plece pentru a tăia o bucată de banchiză, pe care să o ude apoi cu apă, pînă la atingerea unei grosimi de 50 metri! Dar cum să obții repede un bloc de gheață care să poată rezista la furtunile din Atlantic? Ar fi fost nevoie de mai bine de un an pentru a aduce gheața la grosimea potrivită.

„Pykreta", care putea fi prelucrată ca lemnul și turnată ca metalul, era o soluție. Din ea se putea realiza o navă de luptă care să adăpostească, să transporte și să lanseze de la o distanță convenabilă avioanele grele de bombardament asupra țintelor inamice. Noua navă trebuia să corespundă unor criterii precise, stabilite de specialiști. Amiralitatea dorea ca „portavionul de gheață" să fie rezistent la torpile, cît și la cele mai mari valuri văzute vreodată. Mai mult, el trebuia să dispună de propriile sale mijloace de propulsie. Armata aerului solicita, pentru bombardierele grele din dotarea sa, o pistă largă de 70 metri și lungă de 700 metri, înălțată la 15 metri deasupra mării. O dată satisfăcute aceste dorințe, nava ar fi avut un tonaj imens,

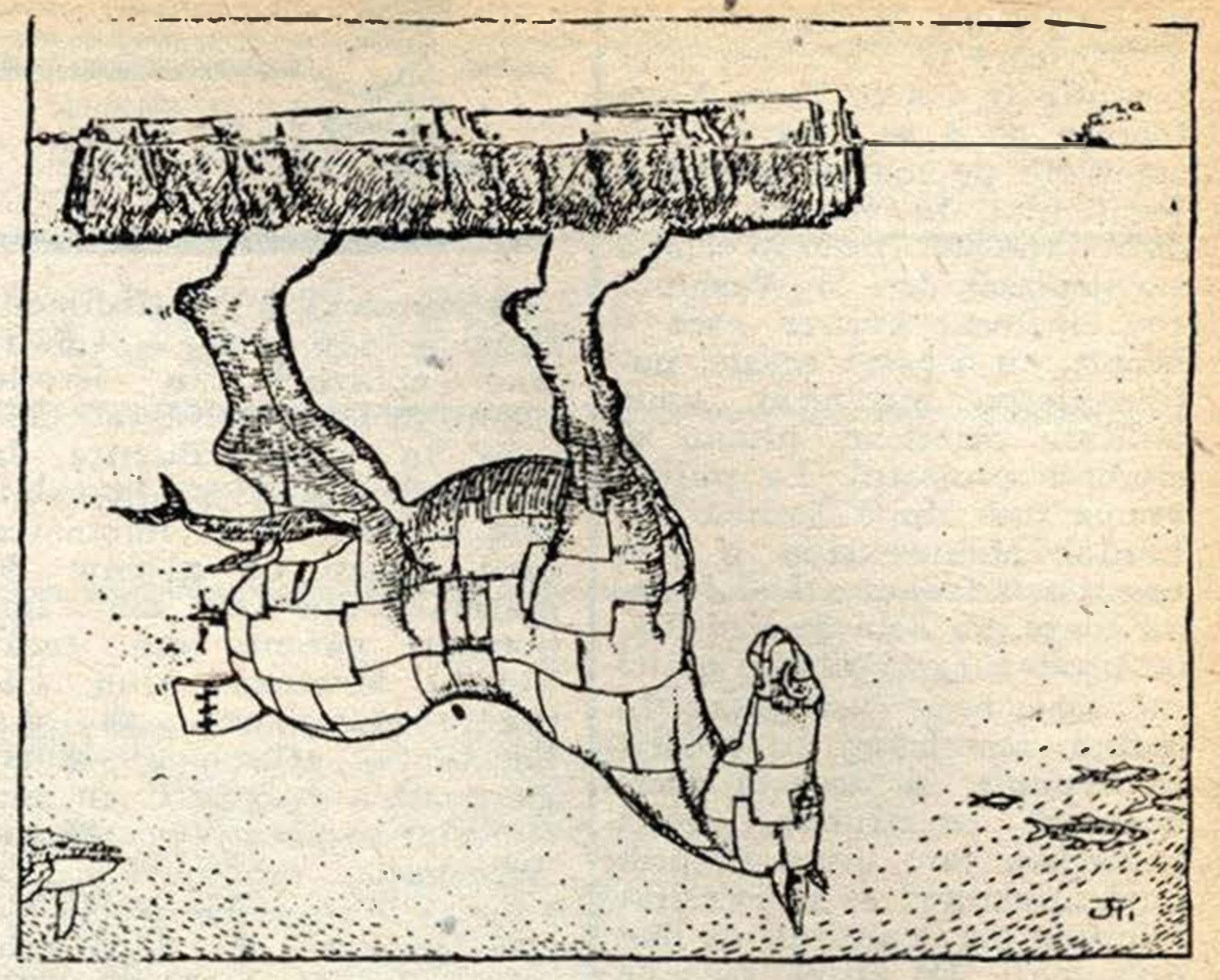

O sugestivă comparație între proiectul anglo-american și celebrul cal troian (imagine preluată din revista L'Histoire)

de două ori mai mare decît *Queen Elisabeth*, care era pe atunci cel mai mare vapor din lume! Și aceasta fără a mai socoti cele 26 motoare, care ar fi trebuit să dezvolte o putere de 33 000 C.P. pentru a o propulsa, sau instalația de cîrmă, care ar fi avut înălțimea unui imobil cu 15 etaje...

În timp ce inginerii puneau la punct planurile viitoarei nave ce urma să fie realizată din „pykretă", Geoffrey Pyke se și gîndea la modalitatea de a o utiliza și la alte misiuni decît cele de sprijinire a bombardierelor. El și-a imaginat că nava ar putea aborda coastele inamice și ar putea forța intrarea în porturi prin înghețarea mijloacelor lor de apărare. După părerea lui, era suficient ca la bord să se instaleze cisterne pline cu apă aflată dincolo de temperatura de înghețare, dar încă în stare lichidă, cu care să stropească trupele inamice pentru a le imobiliza!

Acest plan, ce pare fantasmagoric, nu era cel dintîi. Lui Geoffrey Pyke nu-i lipseau ideile. În luna martie 1942, el l-a convins pe Lordul Mountbatten să decidă parașutarea unor comandouri pe un ghețar situat în munții norvegieni, pentru a întemeia acolo o bază de guerilă împotriva nemților. Prevăzute cu vehicule special concepute pentru a înfrunta zăpada și gheața, comandourile ar fi atacat orașele, fabricile, centralele electrice și căile ferate din apropiere. Această operație a fost abandonată abia în clipa în care s-a constatat că nu era nimic de sabotat în acea regiune pustie... Pyke s-a gîndit și la construirea unui metrou gigantic, care să lege Birmania de China, în vederea propulsării, prin aer comprimat, a echipamentelor și oamenilor necesari lui Jiang Jieshi (Cian Kai Și) în lupta contra japonezilor. Alt proiect al său prevedea distrugerea terenurilor petrolifere din România de unde se alimentau nemții. Sabotajul urma să fie realizat de comandouri deghizate în uniformele pompierilor români, veniți să stingă incendiile provocate de bombardarea puțurilor de petrol.

Proiectul i-a impresionat atît de puternic pe Roosevelt și pe Churchill, încît aceștia

au hotărît ca, în timpul iernii să se treacă la fabricarea unui prototip în insula Terra-Nova înainte de a se crea o flotă completă pe coasta nordică a Pacificului, în vederea invadării Japoniei. Întreaga echipă s-a deplasat deci la Washington (inclusiv Perutz, care a primit, cu această ocazie, naţionalitatea britanică), unde militarii americani urmau să studieze proiectul. La puţină vreme însă după sosirea lor, Lordul Mountbatten a fost numit comandant şef al forţelor aliate din Asia de Sud-Est, iar proiectul şi-a pierdut astfel cel mai bun susţinător. În curînd, americanii au hotărît să renunţe la această idee, deoarece construirea uzinei frigorifice care urma să producă „pykreta" ar fi necesitat folosirea unei cantităţi de oţel prea mari. De altfel, raza de acţiune a avioanelor crescuse suficient de mult astfel încît insulele artificiale deveniseră inutile. Şi aşa s-a spulberat extravagantul proiect despre care Perutz spunea că i s-a părut pe atunci tot atît de greu de realizat ca şi o călătorie pe Lună.

Cum s-a putut naşte însă un asemenea proiect şi cum de a cunoscut chiar un început de realizare? Pentru Max Perutz nu există nici o îndoială: John D. Bernal, consilierul ştiinţific al lui Mountbatten, ar fi trebuit să-şi dea seama de absurditatea lui. Acesta însă nu avea deloc simţ critic şi se lăsase subjugat de siguranţa lui Geoffrey Pyke, convins fiind că pentru rezolvarea tuturor dificultăţilor, indiferent de natura lor, este suficientă numai forţa gîndirii. Surprinzător poate să pară şi faptul că Mountbatten l-a sprijinit, dar, pe lîngă faptul că se încredea în sfaturile lui John Bernal, rolul său era acela de a promova operaţii ieşite din comun, pentru derutarea inamicului.

În cele din urmă, Max Perutz s-a întors la laboratorul său din Cambridge, „uşurat cel puţin că proiectul la care lucrase nu omorîse pe nimeni, nici măcar pe şeful statului major al armatelor imperiale"! ■

În româneşte de

Gheorghe MAGHERU

telex...telex...

● Mozaicul de mari dimensiuni — 146 m.p. — înfăţişînd episoade din istoria judeţului Bistriţa-Năsăud dezvelit în oraşul Bistriţa, la clădirea Arhivelor Statului, este realizat prin îmbinarea unui milion de plăcuţe de marmură din cele mai importante cariere din ţară: Vaşcău, Moneasa, Alun, Căprior, Maramureş ● La Constanţa, arheologul Mihai Bucovală a descoperit un nou mormînt cu picturi (vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1988), ce datează din primele secole ale erei noastre ● Săpăturile arheologice efectuate în ultima vreme la Teliţa (aşezare romană în mediul rural), Independenţa (cetate locuită permanent în sec. IV-VII) şi în alte locuri din Dobrogea atestă prezenţa în acest teritoriu a unei numeroase populaţii autohtone, cu un înalt grad de civilizaţie materială şi spirituală, fapt dovedit şi de monumentele paleocreştine de la Histria şi Constanţa ● La Hîrşova, în cadrul unei necropole din sec. IV e.n., s-a descoperit recent mormîntul unei importante căpetenii militare ● Sub conducerea tînărului istoric G.A. Jaeger, la Paris a luat fiinţă prima fundaţie din lume pentru studierea pirateriei ● În oraşul Xuzhou, provincia Jiangsu (R.P. Chineză), s-a deschis Muzeul soldaţilor şi cailor de teracotă din epoca dinastiei Han de vest (206-25 î.e.n.), valorificînd parţial vestigiile din mormîntul regelui Chu (cca. 156-140 î.e.n.). Cele 4 000 figuri umane şi 1 000 cai din teracotă sînt un preţios izvor documentar pentru cunoaşterea unei epoci istorice de acum peste două milenii ● Folosind însemnări astronomice chineze şti din anii 1876 î.e.n., 899 î.e.n. şi 532 e.n., specialişti americani şi englezi au calculat cu precizie faptul că eclipsa de soare din anul 1876 î.e.n. a avut loc în ziua de 16 octombrie şi că durata acestei zile a fost cu şapte sutimi de secundă mai scurtă decît aceea din anul precedent ● Cristofor Columb, a apreciat de curînd un om de ştiinţă spaniol, a descoperit America cu ajutorul... papagalilor. Navele navigatorului rătăceau pe întinderile oceanului, cînd Piñzon, tovarăşul său, a observat, la apusul soarelui, un stol de papagali îndreptîndu-se spre sud-est. Presupunînd că păsările zburau spre locul lor de înnoptare, Columb a schimbat direcţia şi, curînd, a ajuns pe ţărmul Americii ● La Porolissum, anunţă arheologul Nicolae Gudea din Cluj-Napoca, a fost descoperit de curînd un edificiu vamal roman, primul cunoscut pînă acum în întreaga lume antică romană ● La Slava Rusă (în apropiere de Babadag, jud. Tulcea), arheologul Andrei Opaiţ a descoperit un complex bazilical înconjurat cu ziduri datînd din sec. VI e.n. — prima descoperire de acest fel în Dobrogea ● Scufundători amatori au „pescuit" 23 lingouri de argint între 1 şi 16 kg fiecare, 2 000 monede din acelaşi metal, diferite obiecte cu pietre preţioase, ce par a fi aparţinut corăbiei englezeşti „Joanna", scufundată în anul 1682 la cîteva mile vest de Capul Acelor, de pe continentul african. Şase specialişti studiaseră timp de mai bine de cinci ani diferite documente din arhive cu privire la dispariţia acestei nave. Pe corabie au rămas 38 tunuri de bord foarte bine conservate, dar aducerea lor la suprafaţă nu se poate face decît cu utilaje speciale ● Istoricii americani apreciază drept remarcabilă descoperirea unui manuscris de aproximativ 100 pagini, cuprinzînd transcrierea completă a unui proces penal din vara 1859 desfăşurat la Springfield (statul Illinois). Pledantul în favoarea acuzatului nu era altul decît viitorul preşedinte al S.U.A., Abraham Lincoln, care a practicat avocatura timp de 24 ani.

TEZAURUL DIN GOLFUL LUNII

Dr. ANA BUDURA

Mască de bronz din timpul dinastiei Shang (sec. XVI-XI î.e.n.)

Pămîntul Chinei este practic o imensă carte de istorie, ce poartă în colbul galben al platoului de loess, în tumulii erodaţi de vînturi şi ploi, în ravine şi grote, mărturii şi vestigii ale uneia dintre marile centre de cultură ale umanităţii. Munca oamenilor de ştiinţă chinezi este răsplătită cu dărnicie de comori ce oferă mereu noi şi noi elemente pentru elucidarea originii, formării şi evoluţiei civilizaţiei chineze. Printre ele se numără şi marea descoperire din apropierea oraşului Chengdu, provincia Sichuan, devenită cunoscută în anul 1987.

Istoria acestui sit arheologic a început în primăvara anului 1929, cînd plugul unui ţăran — ce-şi ara pămîntul în apropierea locului unde albia secată a unui rîu formează Golful Lunii (Yueliangwan) — s-a lovit de un obiect deosebit de dur. De sub un disc de un alb strălucitor săteanul a scos un număr impresionant de obiecte de jad, cizelate cu fineţe. După cîţiva ani, acestea au devenit familiare anticarilor din Chengdu şi din alte mari oraşe ale Chinei, sub numele de „jaduri Guanghan", după denumirea judeţului de unde au fost scoase la iveală.

Interesaţi de proveniența pieselor, arheologii de la Muzeul Universităţii Chinei de Vest au hotărît să efectueze săpături sistematice în Golful Lunii şi în regiunile învecinate. În mai puţin de zece zile, au scos la iveală peste 600 piese şi fragmente din jad, piatră şi teracotă. După aprecierile savantului Guo Moruo, acestea reprezintă mărturii ale faptului că aici a existat, încă în timpul dinastiei Shang (sec. XVI-XI î.e.n.), formaţiunea statală Shu, amintită în inscripţiile incrustate pe carapace de broască ţestoasă, ce avea legături strînse cu centrele de civilizaţie din China de Nord şi Cîmpia Centrală a Chinei. De atunci încolo toţi specialiştii care au cercetat civilizaţiile statelor Ba şi Shu, existente în antichitate în actuala provincie Sichuan, şi-au concentrat atenţia cu precădere asupra Golfului Lunii şi a regiunilor învecinate.

După proclamarea Republicii Populare Chineze, în 1949, în acest sit activitatea arheologilor a devenit deosebit de intensă. An de an, noi piese de jad au fost scoase la lumina zilei. Extinderea săpăturilor şi dezvăluirea şi pe malul celălalt al albiei secate, în localitatea Sanxingdui (Tumulii Trei Stele), a unor piese şi urme de edificii datînd din sec. XI-X î.e.n. au dus la concluzia că aici s-a aflat o aşezare importantă a statului Shu din antichitate.

În anul 1986 o echipă de specialişti de la Universitatea Sichuan şi de la Comitetul de ocrotire a vestigiilor culturale din provincia Sichuan a deschis un vast şantier la Sanxingdui. Înainte însă ca arheologii să găsească ceva demn de semnalat, întîmplarea — ca întotdeauna alte ocazii — le-a venit în ajutor. Într-un interval de numai o lună, în iulie şi august 1986, muncitorii de la fabrica de cărămizi din vecinătate au descoperit — la o distanţă de 20 metri una de cealaltă — două fose largi, cu un inventar de o mare bogăţie. În prima, peste 400 obiecte de o valoare inestimabilă, din aur, jad, bronz şi fildeş; în a doua, obiecte mari din bronz, statui, piese de cult, 67 bucăţi de fildeş, în total 1 000 piese. Erau printre ele statui unice pînă în prezent în cultura chineză, despre

care profesorul Tong Enzheng a declarat că reprezintă piese rare, pe plan mondial. Se remarcă una înaltă de 1,72 m; împreună cu soclul de 90 cm, depăşeşte greutatea celei mai mari piese de bronz turnate în antichitate şi cunoscute azi în China, vasul de sacrificiu Si Mu Wu, care cîntăreşte 875 kg. Din fericire, stricăciunile pricinuite de trecerea mileniilor nu împiedică restaurarea perfectă a piesei, pentru a-şi putea ocupa locul ce i se cuvine în galeria capodoperelor artei chineze şi universale. De remarcat că această piesă unică precede cu cîteva sute de ani statuile de acelaşi gen ale Greciei antice. Personalitatea pe care o înfăţişează poartă pe cap o coroană, a cărei formă şi motive decorative sînt caracteristice epocii dinastiei Shang; îmbrăcămintea este specifică însă locuitorilor acestei regiuni, numită în antichitate Ţara Shu. Expresia feţei este gînditoare şi interiorizată. Ochii şi urechile, supradimensionate de artistul creator, dau statuii un aer aparte, de modernitate brâncuşiană. Prin liniile lipsite de rotunjime ale nasului şi pometilor obrajilor, portretul sugerează creaţii similare executate de artiştii precolumbieni, de pe continentul sud-american.

Între piesele de aur se distinge învelişul sculptat al unui sceptru din lemn (care putrezise), lung de 142 cm şi greu de 78 g (aur pur). La mijlocul acestuia sînt gravate trei capete de om asemănătoare ca înfăţişare: feţe rotunde, ochi mari alungiţi, coroane pe cap şi cercei în urechi. Deasupra lor sînt sculptate cîte două capete de păsări, iar la terminaţia sceptrului — peşti, motiv care se găseşte şi pe alte obiecte de cult confecţionate din jad.

Lîngă statuie au fost descoperite cîteva zeci de capete turnate în bronz, în mărime naturală, unele purtînd măşti de aur. Aceste vestigii constituie o noutate în istoria arheologiei chineze şi, după părerea specialiştilor, reprezintă cea mai bogată aglomerare de vestigii găsită vreodată în oricare altă parte a lumii. Ele se remarcă şi prin realizarea artistică. În afara trăsăturilor comune — ochii şi urechile supradimensionate (cele din urmă perforate pentru cercei) —, fiecare cap constituie un portret unic, artistul reuşind să caracterizeze cu precizie fiecare personaj. Fizionomiile oglindesc cu mare fineţe stări de spirit deosebite: jovialitate, bunătate, resemnare, fermitate, dinamism şi interiorizare bine controlată. Totodată, prin reprezentarea podoabelor capilare (coroane, coifuri etc.), a pieptănăturii (cocuri strînse la ceafă sau lipsa totală de păr) şi a îmbrăcămintei, artistul indică locul ocupat de fiecare persoană în ierarhia socială a epocii.

După tehnica folosită pentru fabricarea bronzului, după motivele decorative de pe obiecte şi după vechimea straturilor de pămînt, cercetătorii au stabilit că aceste vestigii aparţin perioadei tîrzii a dinastiei Shang şi de început a dinastiei Zhou de Vest, cu alte cuvinte secolelor XI şi X î.e.n.

Măştile din aur constituie o altă noutate oferită de acest sit arheologic. Asemenea vestigii fuseseră descoperite numai în Egipt şi în Grecia antică. Măştile au fost modelate din foiţe de aur aplicate pe un mulaj, lăsîndu-li-se orificii pentru ochi şi gură. Rămîn a fi elucidate semnificaţia şi rolul lor.

Între obiecte se află şi zeci de piese turnate în bronz, care seamănă cu nişte măşti enorme. Cea mai mare dintre ele are 60 cm înălţime, 134 cm lăţime şi cîntăreşte 100 kg. Nasul mare, urechile în formă de evantai şi ochii mari, ieşiţi din orbite, ajungînd în unele cazuri pînă la 30 cm faţă de pupilă, sînt trăsături comune tuturor măştilor. Pentru moment, s-a emis ipoteza că reprezentarea hipertrofiată a ochilor (care aminteşte de Ochilă din basmele româneşti) ar avea la bază o legendă a antichităţii, conform căreia locuitorii din Ţara Shu ar fi fost înzestraţi cu darul previziunii viitorului. Cît priveşte urechile enorme în formă de evantai, se presupune că s-ar putea găsi indicii privitoare la ele în cea mai veche lucrare de geografie din China (probabil chiar din lume), *Shanhaijing* (Cartea munţilor şi mărilor).

Atrage, de asemenea, atenţia un obiect din bronz în forma unui arbore înalt de 1,4 m, încărcat cu păsări şi animale. Se presupune că este „arborele sfînt", descris în miturile antichităţii chineze, de pildă, în legenda despre fapta lui Hou Yi, cel care, pentru a salva omenirea, a doborît cei nouă sori care pîrjoleau pămîntul; cei zece sori-păsări obişnuiau să se odihnească pe arborele sfînt, numit „fusang" (atît de asemănător cu arborele vieţii, motiv deseori întîlnit pe scoarţele şi ştergarele româneşti).

Arborele are alături un număr mare de obiecte din bronz, sculptate cu mare fineţe, înfăţişînd păsări, găini, şerpi, tigri şi animale fabuloase, statuete şi figurine umane în diferite poziţii, cu precădere îngenuncheate, mînere de pumnale. şi altele, toate luate la un loc depăşind greutatea de o tonă.

Cele două fose conţin şi peste 100 obiecte din jad. Unele reprezintă însemne sau simboluri ale puterii, altele sînt podoabe, obiecte de cult ori de uz cotidian.

Judecînd după urmele lăsate de foc pe aceste obiecte, arheologii consideră că ele au fost îngropate în urma unei ceremonii, în cursul căreia au fost arse drept sacrificiu adus morţilor.

Profesorul Tong Enzheng, care a participat la săpături, apreciază: „Vestigiile de la Tumulii Trei Stele ridică probleme teoretice majore în ce priveşte istoria întregii Chine, ca, de pildă, formarea naţiunii chineze într-unul sau în mai multe centre". Bogatul inventar din cele două fose, cu precădere obiectele de bronz, i-au determinat pe specialişti să antedateze cu 1000 ani existenţa unei culturi în provincia Sichuan. Totodată, el a oferit noi date istoriei, artelor plastice, religiei, arhitecturii şi prelucrării metalelor din China antică. ■

23 AUGUST 1944 - 23 AUGUST 1989.

GLORIOASA ANIVERSARE

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția 1989

Dedicăm noua ediție a concursului Magazin istoric, în semn de cald omagiu, eroicelor evenimente din urmă cu patru decenii și jumătate, care au marcat începutul Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, act istoric epocal în destinele patriei și poporului nostru, care a deschis o nouă eră în istoria românească, marcînd trecerea pe cale revoluționară la edificarea socialismului și comunismului în patria noastră. Răspundem astfel și sugestiilor și propunerilor numeroșilor cititori ai revistei noastre — mulți dintre ei veterani ai războiului antihitlerist — care ne-au scris, exprimîndu-și dorința de a participa la un concurs închinat mărețului act istoric de la 23 August 1944, luptei poporului nostru sub conducerea P.C.R., împotriva fascismului, pentru apărarea și salvgardarea independenței și suveranității patriei, pentru făurirea unei noi vieți pe pămîntul strămoșesc.

— Concursul este alcătuit din trei serii de cîte 10 întrebări, care vor fi publicate în nr.7, 8 și 9/1989 ale revistei, împreună cu taloanele de participare nr.1, 2 și, respectiv, 3.

— Întrebările sînt alcătuite pe baza articolelor apărute în Magazin istoric în anii 1974-1989.

— Răspunsurile vor fi trecute pe o singură față a unei coli de hîrtie, însoțite de cele trei taloane de participare, precum și de datele personale ale concurentului, scrise cu majuscule: nume, prenume, adresă, profesie, loc de muncă.

— Cele 30 răspunsuri, împreună cu cele trei taloane de participare, vor fi expediate pe adresa revistei: Magazin istoric, căsuța poștală 1-702, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2, cod 70 100, pînă cel mai tîrziu la 15 octombrie 1989 (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

— Răspunsurile rectificate ulterior nu vor fi luate în considerare, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu taloanele.

— Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte va depăși — așa cum s-a întîmplat și la edițiile precedente ale concursurilor noastre — numărul premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți.

— Concursul este prevăzut cu următoarele premii:

PREMIUL	1	1 radiocasetofon
PREMIUL	2	1 pick-up
PREMIILE	3-4	2 aparate foto ORIZONT
PREMIILE	5-6	2 aparate radio SOLO 500
PREMIILE	7-8	2 aparate radio COSMOS 4
PREMIILE	9-11	3 aparate foto ORIZONT D
PREMIILE	12-15	4 ceasuri OREX
PREMIILE	16-20	5 aparate radio TOP
PREMIILE	21-30	10 servlete
PREMIILE	31-45	15 clasoare filatelice
PREMIILE	46-65	20 truse stilou SIRIUS
PREMIILE	66-115	50 abonamente pe 1 an de zile la MAGAZIN ISTORIC
PREMIILE	116-200	85 abonamente pe 6 luni de zile la MAGAZIN ISTORIC

Odată cu tradiționala urare de mult succes adresată tuturor participanților, prezentăm, în continuare, prima serie de zece întrebări a noului concurs Magazin istoric, ediția 1989, 23 August 1944-23 August 1989. Glorioasa aniversare.

Prima serie de întrebări

1. Analizînd amplul proces istoric ce a marcat înfăptuirea marelui act de la 23 August 1944, tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază: „Ținînd seama de amploarea forțelor populare care au participat la insurecția armată, și în primul rînd a clasei muncitoare, condusă de Partidul Comunist Român — exponentul intereselor vitale ale întregului popor —, de faptul că a răsturnat regimul politic al dictaturii militaro-fasciste, forțele cele mai reacționare vîndute Germaniei fasciste, și a lichidat dependența de imperialismul german și de orice imperialism, ducînd la întoarcerea armelor împotriva armatelor hitleriste și la izgonirea lor de pe teritoriul țării, insurecția din august 1944 a marcat începutul Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei, la trans-

formarea revoluționară, socialistă a României".

Cîte zile au durat luptele insurecționale în cursul cărora forțele patriotice românești au înfrînt rezistențele hitleriste din interiorul țării noastre, capturînd 56 455 militari inamici (între care 14 generali) și o mare cantitate de armament și tehnică de luptă?

2. Detaliu dintr-un monument închinat victoriei poporului român asupra cotropitorilor hitlerişti.

În ce oraș se află acest monument?

3. Imediat după declanșarea Revoluției române din august 1944, partidul comunist a lansat un vibrant apel către masele populare de mobilizare la lupta antihitleristă. „În ciocnirea inevitabilă cu forțele hitleriste, Partidul Comunist Român — se spunea în document — cheamă muncitorimea, țărănimea, intelectualii și pe toți cetățenii României la luptă fără cruțare, cu toate armele împotriva dușmanului de moarte al poporului român, pentru asigurarea viitorului său".

În ce ziar a fost dat publicității acest document?

4. Imagine de la o mare adunare de protest împotriva dictatului de la Viena, ținută într-un oraș transilvănean în primele zile ale lunii septembrie 1940.

hitleristă formată din P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L., care, la 20 iunie același an, a dat publicității o **Declarație** în care erau sintetizate obiectivele sale de luptă, dintre care primele două vizau: „1. Încheierea fără întîrziere, în baza ofertei făcute de Aliați, a unui armistițiu cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii), căutînd a obține condițiile posibile cele mai bune. 2. Ieșirea României din Axă, eliberarea țării de ocupația germană, alăturarea ei de Națiunile Unite și restabilirea independenței și suveranității naționale".

Cum se intitula această coaliție?

6. Între analizele istorice consacrate semnificațiilor și implicațiilor actului istoric de la 23 August 1944, întreprinse la scurt timp după desfășurarea evenimentului, se află și aceea datorată unui reputat istoric englez care, la 25 septembrie 1944, constata: „Devenise clar că smulgerea României din ghearele naziste, acțiune surprinzătoare și încununată de succes, avea să aibă repercusiuni uriașe în toată Europa de Sud-Est și că ea putea să grăbească sfîrșitul războiului..."

Precizați numele istoricului.

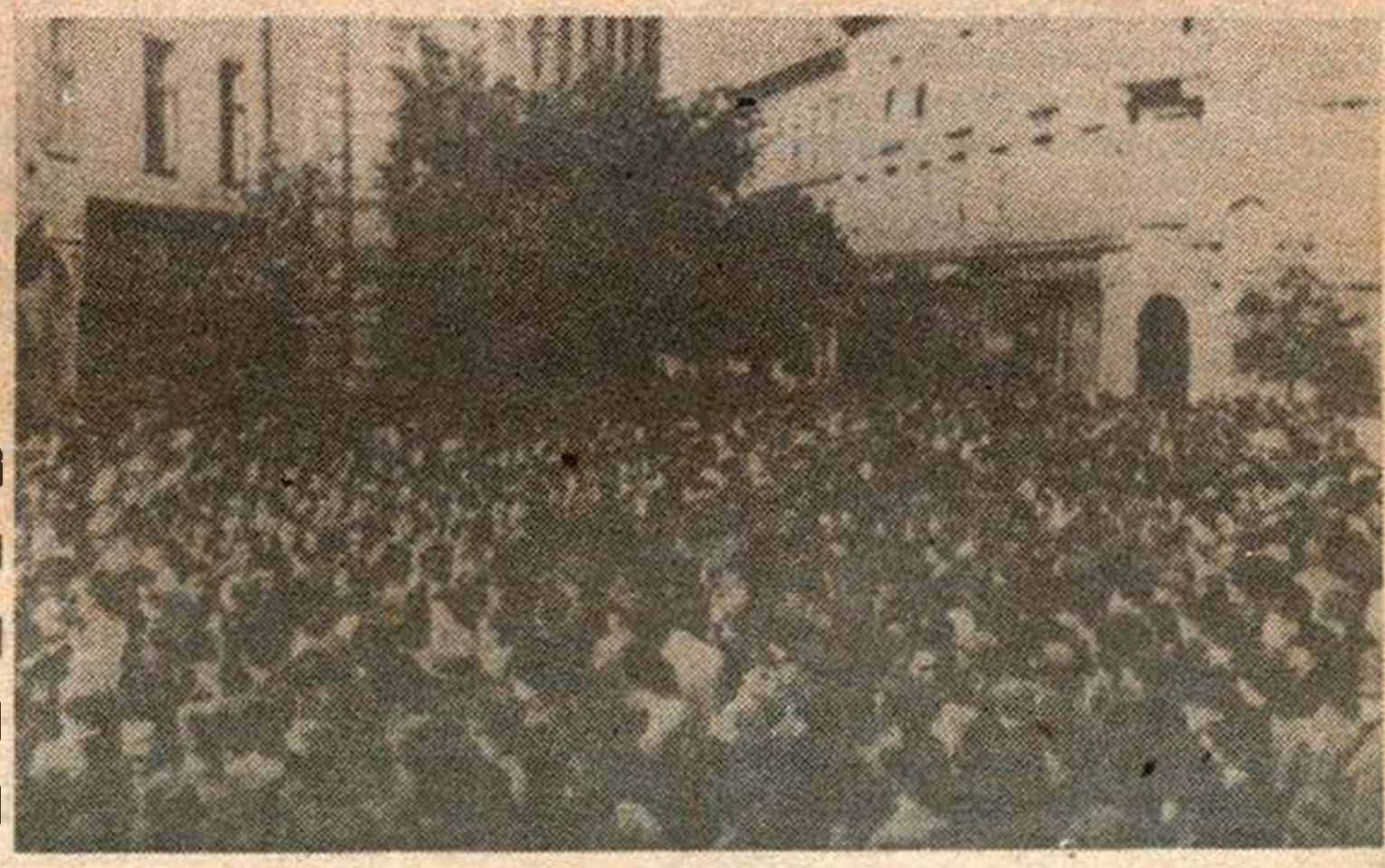

Numiți orașul.

5. La sfîrșitul lunii aprilie și începutul lunii mai 1944, din inițiativa P.C.R., a fost constituită o coaliție politică anti-

7. Moment din eroicele bătălii pentru lichidarea rezistenței hitleriste de la porțile Capitalei, în care au luptat alături ostași români și membri ai gărzilor patriotice.

• talon de participare •
• talon de participare •
• talon de participare •
• talon de participare •
• talon de participare •
• talon de participare •
• talon de participare •
• talon de participare •
• talon de participare •
• talon de participare •

Unde au avut loc aceste lupte, imortalizate în tabloul de mai sus?

8. Intitulată, sugestiv, **Front popular**, această linogravură, inspirată de lupta pentru unirea tuturor forțelor națiunii împotriva pericolului fascist, împotriva războiului, a fost publicată în 1935.

În care revistă?

9. Referindu-se la sensurile profunde ale participării României la războiul antihitlerist, ziarul **Scînteia** din 1 aprilie 1945 scria: „Pentru a stîrpi cu adevărat cancerul hitlerist, nu trebuie să slăbim nici o clipă efortul, nu trebuie să ne oprim nici o clipă din drumul pînă la capătul luptei noastre. Iar capătul acesta nu se numește capitularea propriu-zisă a armatei, ci..."

Cum continuă citatul?

10. În procesul devenirii socialiste și comuniste a României, Congresul IX al partidului a inaugurat o nouă epocă, marcată de excepționale realizări în toate domeniile vieții sociale, economice și culturale din patria noastră, epocă în care partidul și statul nostru s-au afirmat plenar pe arena internațională, ca promotoare ale unei politici de pace, colaborare și înțelegere cu toate popoarele.

Cu mîndrie numită Epoca Nicolae Ceaușescu, această măreață epocă din istoria patriei noastre a îmbogățit pămîntul strămoșesc cu ctitorii — efigii ale patriei române în plin avînt revoluționar.

În imagine, una dintre aceste mari realizări din anii Epocii Nicolae Ceaușescu, mărturie a geniului creator al poporului român.

Știți care?

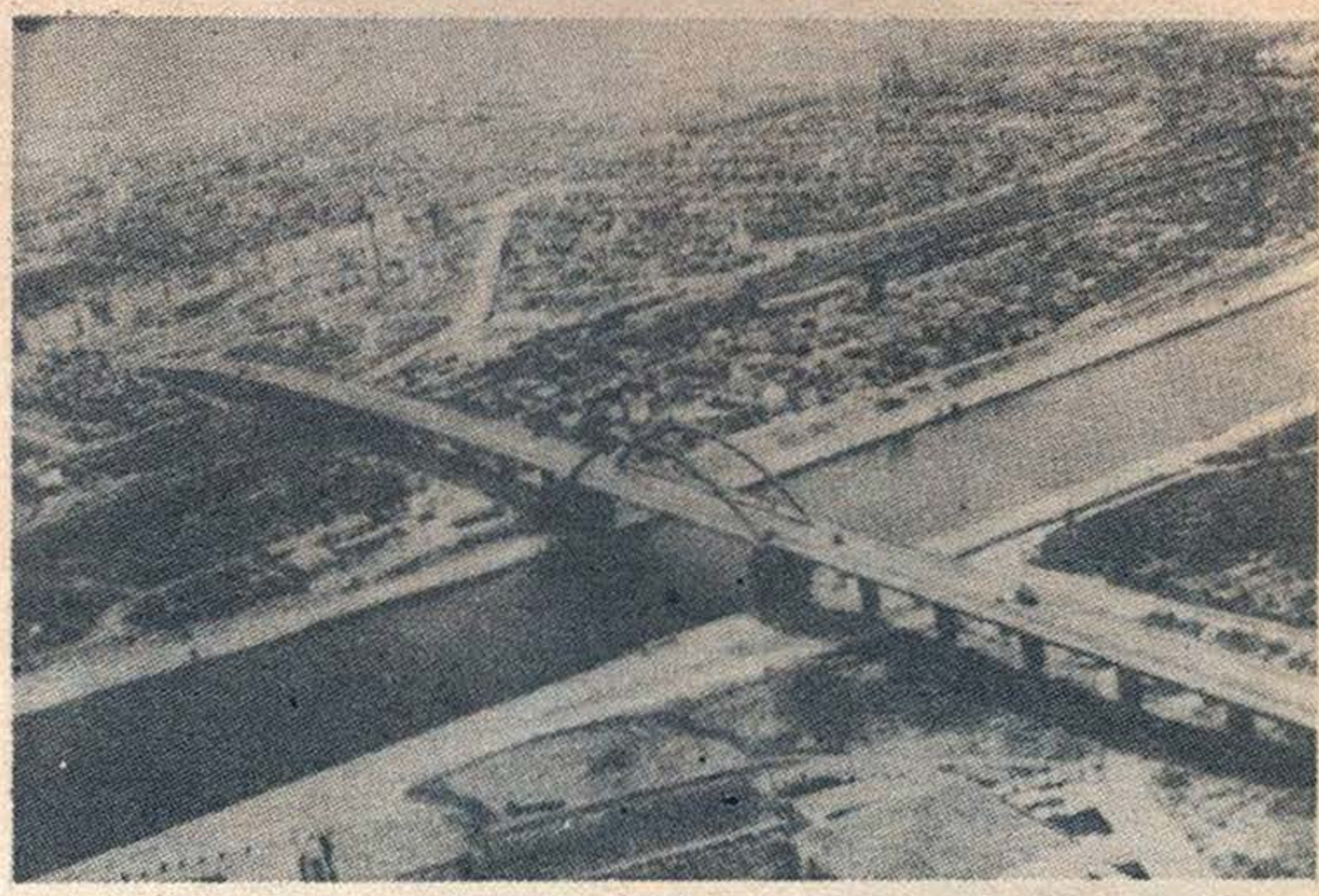

POȘTA CONCURSULUI

Publicăm alte fragmente din scrisori sosite pe adresa concursului 1918-1988. Unirea cea Mare — arc peste timp, recent încheiat, și al cărui cîștigători au fost publicați în nr. 6/1989 al revistei.

Din Timișoara, SERGIU MARINESCU, secretarul Comitetului de partid din cadrul Întreprinderii pentru industrializarea sfeclei de zahăr, ne scrie: Este primul concurs la care participăm. **Magazin istoric** este citit cu deosebit interes de mulți oameni ai muncii din întreprinderea noastră. În acest an ne-am propus ca fiecare organizație de bază să aibă o colecție completă **Magazin istoric**, astfel încît să putem avea oricînd materialul bibliografic necesar ridicării cunoștințelor oamenilor muncii în domeniul istoriei. **Dintr-o altă unitate timișoreană, I.S.L.M., Comitetul U.T.C. ne trimite următoarele:** Concursurile organizate de revistă sînt un prilej minunat pentru verificarea și îmbogățirea cunoștințelor noastre în domeniul istoriei, dovadă fiind faptul că ne-am aflat printre cîștigători la edițiile precedente. În cadrul I.S.L.M. Timișoara activează cinci organizații U.T.C. și fiecare dintre acestea are, în medie, un număr de șase abonamente la **Magazin istoric** și acest număr va spori continuu.

Mulțumim prietenilor noștri din Timișoara pentru frumoasele gînduri exprimate, felicitîndu-i, totodată, pentru constanța lor pasiune pentru istoria patriei și poporului nostru.

● **VERGIL AUREL RĂDULESCU,** din com. Coșoveni, jud. Dolj, ne scrie că a „reușit" să antreneze la rezolvarea întrebărilor și pe soția sa care, deși e aproape de vîrsta pensionării, își manifestă marea bucurie cînd găsea răspunsul la o întrebare sau alta. ● **LEONTIN-VASILE BOCICOR,** din Ludus: În sfîrșit, am putut să-mi satisfac și eu plăcerea de a participa la unul dintre concursurile organizate de **Magazin istoric**, consultînd colecția mea personală, pe care am reușit să o completez cu aproape toate numerele. ● **ZAMFIR ARBORE,** din București: Sînt un mare iubitor al istoriei și consider că prin mijlocirea concursurilor organizate de revista **Magazin istoric**, la care particip cu regularitate și cu mare dragoste, ne îmbogățim și ne reîmprospătăm cunoștințele de istorie. ● **IOAN OVESEA, maistru la Întreprinderea de autocamioane, din Brașov, după ce ne mărturisește, la rîndul său, că** ne-am străduit întreaga familie să răspundem la întrebările acestui concurs, **continuă:** M-am bucurat, văzîndu-mă printre cîștigătorii concursului 20 din 20 și am căutat să antrenez la următoarele ediții și pe alți colegi, abonați ai revistei.

Repere în timp:

SÎNGEORZ-BĂI

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

În inima staţiunii Sîngeorz-Băi din judeţul Bistriţa-Năsăud se află o vilă — Vila nr. 12 — pe care însă localnicii şi vilegiaturiştii „cu vechime" în staţiune o cunosc mai curînd sub numele de „Casa Huliţă". Este vila care de-a lungul anilor a adăpostit personalităţi de seamă ale culturii româneşti — Alexandru Odobescu, Ion Luca Caragiale, George Coşbuc, Liviu Rebreanu — atrase deopotrivă de pitorescul acestor locuri, dar şi de faima apelor minerale tămăduitoare din localitate.

Aşezată într-un cadru de un deosebit pitoresc, pe valea pîrîului Borcut, un afluent al Someşului Mare, la poalele munţilor Rodnei, staţiunea Sîngeorz-Băi este cea mai importantă aşezare balneo-climaterică a judeţului Bistriţa-Năsăud. Tradiţia spune că izvoarele de apă minerală carbogazoasă ar fi fost descoperite prin veacul XVIII de un cioban, ce-şi păştea oile în poieniţa din apropierea localităţii Sîngeorz, poiană ce avea să devină, peste ani, centrul stabilimentului balnear.

Sîngeorzul a fost menţionat pentru prima dată în documente în anul 1242, cînd a avut de suportat distrugeri, ca urmare a năvălirii tătarilor. Veacuri în şir a rămas o aşezare puţin însemnată. Nici descoperirea apelor minerale, de care aminteam mai sus, nu a adus mari schimbări. Proprietăţile tămăduitoare ale izvoarelor au fost remarcate, dar exploatarea sistematică a lor s-a dovedit anevoioasă, deoarece odată ajunsă la suprafaţă, apa, avînd un bogat conţinut de bioxid de carbon, se prefăcea, în contact cu aerul, în tuf calcaros. De aceea, băile se făceau în condiţii rudimentare, din puţina apă pe care localnicii reuşeau s-o capteze în ştiubee de lemn. Proprietăţile ei au devenit tot mai cunoscute şi, ca urmare, solicitările tot mai numeroase. Cărăuşi întreprizi au început să transporte apa de Sîngeorz, îmbuteliată în sticle, pînă la Bistriţa şi chiar mai departe: la Vatra Dornei, Cluj, Oradea. Transportul era dificil (o căruţă nu ea transporta 500-700 asemenea sticle), pierderile — prin spargere — erau mari, ceea ce făcea ca preţul apei de Sîngeorz să fie deosebit de ridicat, întrecîndu-l pe acela al vinului.

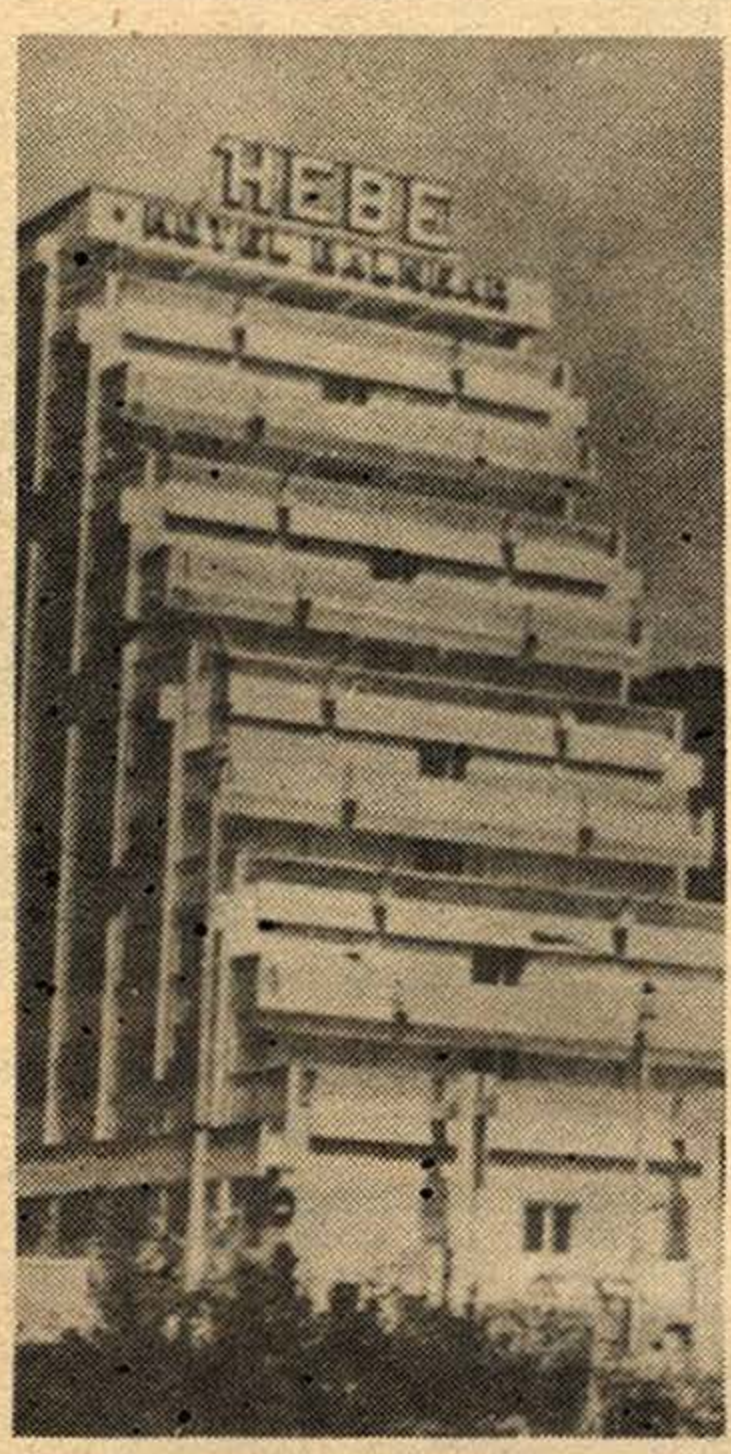

Frumosul îngemănat cu utilul, în cadrul complexului balnear „Hebe" din Sîngeorz-Băi

Staţiunea propriu-zisă a luat fiinţă în primul deceniu al secolului XX. A luat extindere după lucrările de renovare din 1928 şi, mai cu seamă, după studiile întreprinse în anul 1936 de prof. Ion Popescu-Voineşti, care a descifrat cauzele colmatării izvoarelor prin depunerea tufului calcaros şi a stabilit modalitatea de combatere a acestei reacţii. Noi încercări de rezolvare a acestui neajuns au fost efectuate în anii 1950-1951, cînd, sub conducerea prof. Gh. Macovei, a fost săpat un tunel pentru eliberarea căilor de acces a apei spre suprafaţă; în 1952 a fost captat un izvor cu un debit de apă de aproximativ opt vagoane în 24 ore, care a devenit principala sursă de îmbuteliere a apei minerale medicinale Hebe.

Denumirea Hebe — după numele mitologic al uneia dintre fiicele lui Zeus, cunoscută ca zeiţă a tinereţii — sugerează aşadar deosebitele calităţi ale apei minerale de la Sîngeorz-Băi. Izvoarele sînt bogate în bioxid de carbon, clorură de sodiu, de magneziu şi de calciu şi diferiţi compuşi de hidrogencarbonaţi.

Compoziţia şi calităţile lor terapeutice le fac deosebit de

utile în afecțiuni ale tubului digestiv, hepato-biliare, boli de nutriție și de metabolism; nămolul mineral de izvor este, de asemenea, larg utilizat în afecțiuni reumatismale, iar instalațiile pentru aerosoli le fac eficiente și în afecțiuni ale căilor respiratorii. Tratamentul se realizează în instalații perfecționate și sub supravegherea unui personal medical de înaltă calificare, vizitatorii avînd la dispoziție un complex balnear — „Hebe" — cu 900 locuri, unul dintre cele mai mari și mai moderne complexe de acest fel din țara noastră. Vilele — în număr de 16 — completează capacitatea de cazare a unei stațiuni în necontenită dezvoltare și modernizare.

Aflată la o altitudine de 435 m, înconjurată spre est, vest și nord de dealuri înalte, acoperite de pășuni, iar spre sud oferind o largă deschidere către valea Someșului Mare, Sîngeorz-Băi beneficiază de un climat subalpin, cu veri răcoroase și ierni lipsite de geruri, ferită, de asemenea, de curenți puternici de aer; predomină vînturile din sectorul vestic, care aduc aerul bogat ozonat al pădurilor din împrejurimi.

Se pot face plimbări de agrement pe valea Borcutului, ori la Prohodiștea Mărcuș, un mare parc din apropiere — 2 km de stațiune —, unde poate fi urmărit un fenomen natural puțin obișnuit: bioxidul de carbon ieșit la suprafață, după ce a străbătut o porțiune bogată în ape subterane, produce un zgomot asemănător sunetelor unui clopot. Drumețiile pe dealurile din împrejurimi întregesc posibilitățile de „cură de teren", iar pentru amatorii de ascensiuni montane, vîrfurile Pietrosul Rodnei (2 303 m), Inău (2 280 m) și lacul glaciar Lala, aflat la poalele acestuia (1 815 m), reprezintă cadrul unor excursii de deosebită atractivitate.

D*in Sîngeorz-Băi, spre munte, se ajunge la localitatea* Rodna, *importantă așezare minieră încă de pe vremea dacilor și apoi a romanilor. O mărturie a exploatării argintului la Rodna este tezaurul dacic de la Șieu, cu piese și podoabe de o deosebită originalitate.*

La 24 km sud-vest de Sîngeorz se află Năsăud — *centru cultural cu o veche și bogată tradiție, pomenit pentru prima dată într-un document scris în anul 1264. Năsăudul a avut un rol important în afirmarea vieții culturale a românilor transilvăneni, aici ființînd încă din sec. XVIII o seamă de școli; în 1863 a luat ființă liceul, care a numărat între elevii lui viitoare personalități de seamă ale vieții culturale și științifice românești: George Coșbuc, Veronica Micle, Ion Pop Reteganul, Liviu Rebreanu, Tiberiu Brediceanu, Grigore Moisil și mulți alții.*

Întemeiat la 2 august 1931, cînd mai multe personalități originare de pe meleaguri năsăudene au hotărît „să-și prindă laolaltă colecțiile de cărți, de acte, de documente relative la ținutul Năsăudului, de diferite publicațiuni și de alte obiecte ce se găsesc în proprietatea lor, vrednice de conservat, ca să nu se risipească după încetarea lor din viață..., ci ca să rămînă... pentru cunoașterea istoriei și a științei culturale a neamului nostru", Muzeul Năsăudului adăpostește exponate istorice de valoare, între care și drapelul regimentului românesc năsăudean de grăniceri înființat în 1762. Muzeul are, de asemenea, o valoroasă secție etnografică, cu minunate podoabe ale portului năsăudean: cămăși, catrințe, piептare ș.a.m.d.

La nord și sud de oraș, două muzee memoriale — al lui George Coșbuc, în comuna Hordou, ce poartă în prezent numele marelui poet, și al lui Liviu Rebreanu, în Prislop, azi cartierul năsăudean Liviu Rebreanu — evocă universul vieții și creației celor doi scriitori atît de legați de viața țăranilor transilvăneni.

Bistrița într-o stampă din sec. XVIII

Reședința județului, municipiul Bistrița *(aflat la 55 km de Sîngeorz) — străvechi oraș, important centru comercial și meșteșugăresc al Transilvaniei, întreținînd strînse legături cu românii din principatele de la răsărit și sud de Carpați — oferă numeroase vestigii istorice: „Turnul Dogarilor", „Casa Ion Zidaru", „Casa Argintarului", complexul de prăvălii medievale „Șugălete", vechea primărie ș.a., armonios integrate noului peisaj urbanistic al municipiului, în plină și necontenită transformare.* ■

„Mi-a făcut o deosebită plăcere să revăd România"

Profesorul american Stephen Fischer-Galaţi, de la Universităţile Boulder (Colorado) şi Sarasota (Florida), a fost din nou oaspete al ţării noastre[1]. Profitînd de prezenţa sa la Bucureşti i-am adresat cîteva întrebări:

În ultimul sfert de secol aţi vizitat în repetate rînduri România şi aţi avut numeroase convorbiri cu colegii dvs. români. V-am ruga să împărtăşiţi cititorilor *Magazinului istoric* impresiile dvs. din această ultimă vizită în ţara noastră, cît şi cele în legătură cu istoriografia românească actuală.

— Nu am mai fost de trei ani în România. În intervalul atît de scurt de la ultima mea vizită, cel mai frapant îţi apare dezvoltarea oraşului Bucureşti din punct de vedere urbanistic. Unele cartiere sînt atît de schimbate încît nici nu le-am mai recunoscut. Piaţa Unirii, de exemplu, a devenit un centru foarte frumos din punct de vedere arhitectonic. La fel şi Dîmboviţa. O realizare cu totul remarcabilă este metroul din capitala României. Acelaşi lucru l-am remarcat vizitînd şi oraşul Cluj-Napoca. Şi aici am văzut multe cartiere noi, frumos amenajate.

Pot spune de la început că istoriografia română se remarcă printr-o serioasă şi complexă dezvoltare. România este una dintre ţările în care istoriei i se acordă o mare atenţie.

Găsesc, de asemenea, că realizări importante în domeniul istoriografiei sînt cele privind istoria militară. Mă refer la cele cinci volume din Tratatul de istorie militară *a poporului român, apărute în Editura Militară, sub egida Comisiei române de istorie militară şi a Centrului de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară, însumînd mii de pagini, avînd ilustraţii, schiţe şi hărţi alb-negru şi color, într-o prezentare grafică de excepţie.*

În istoriografia română din ultimii ani se remarcă şi lucrarea cunoscutei specialiste Cornelia Bodea, R.W. Seton-Watson *şi românii (1906-1920), în două volume, scrisă împreună cu istoricul britanic Hugh Seton-Watson, bazată pe o documentare inedită*

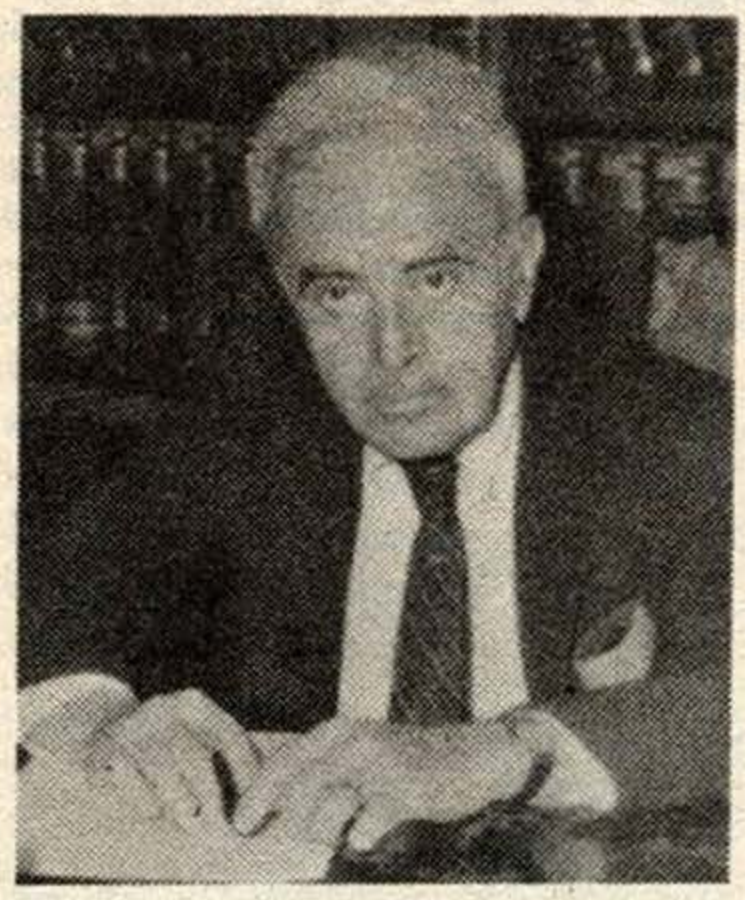

foarte serioasă şi fiind, totodată, un exemplu al cooperării între Academia de ştiinţe sociale şi politice şi British Academy.

Amplul eseu istoric Îndemn la creaţie, *de Ion Popescu-Puţuri, şi* Dicţionarul cronologic al politicii externe a României *sînt alte două exemple de lucrări deosebit de utile, adevărate instrumente de lucru.*

Dar, după părerea mea, cele două volume de Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, România după Marea Unire, *apărute în Editura ştiinţifică şi enciclopedică, reprezintă nu numai o tendinţă modernă în istoriografia română, ci şi o sursă extrem de preţioasă de material documentar pentru cercetători, mai ales pentru cei străini. Nu se mai pot concepe în viitor lucrări despre România între cele două războaie mondiale fără studiul serios al volumelor* România după Marea Unire.

Fiind eu însumi istoric al Europei de Răsărit şi, în special, al României, găsesc că aceste cărţi se disting printr-o metodologie novatoare, interesantă şi absolut indispensabilă în scrierea istoriei astăzi.

Revista pe care o conduceţi în Statele Unite ale Americii, cît şi seria monografiilor pe care le editaţi sînt o mărturie a interesului intelectualităţii americane faţă de istoria sud-estului european.

V-am ruga să ne spuneţi în cîteva cuvinte care este locul României şi al istoriei ei în aceste preocupări?

— Public revista East European Quarterly *de 23 ani, deci din 1966, cu o periodicitate de 4 ori pe an, apărută din necesitatea participării comune a istoricilor şi a altor specialişti din Europa de Răsărit la lucrări pe plan internaţional. În ultimul timp s-au înmulţit numărul de studii despre România, datorită atît contribuţiilor unor istorici şi specialişti români, cît şi a celor europeni şi din Statele Unite.*

Consider că o mare importanţă o are şi seria de studii monografice istorice Boulder *(începută în 1970) consacrate istoriei popoarelor şi ţărilor din Europa de Răsărit. Şi în această colecţie de monografii s-au publicat cîteva volume scrise de istorici români, cum sînt: general-locotenent dr. Ilie Ceauşescu, Cornelia Bodea, Virgil Cândea, Florin Constantiniu, maior Mihai Ionescu ş.a. Plănuim să publicăm şi alte lucrări semnate de autori români pe subiecte de istorie şi civilizaţie românească.*

Ce arie tematică din domeniul ştiinţelor istorice vă atrage la ora actuală şi care sînt lucrările proprii la care vă gîndiţi în perspectivă?

— Acum mă preocupă două mari probleme dar, de fapt, ele mă frămîntă de cel puţin 20 de ani. Am întîrziat cu scrierea cărţilor dedicate acestor probleme (deşi ele sînt în mare parte pregătite), mai ales datorită lipsei de timp, dar şi deoarece elaborarea lor cere o îndelungată perioadă de gîndire, de reflecţii şi apoi de punere la punct a unei metodologii adecvate. Prima va fi o istorie a Europei de Răsărit privită mai ales ca o evaluare interpretativă a acestei istorii, decît ca o relatare a faptelor şi evenimentelor; a doua va fi legată de evoluţia culturii politice a ţărilor Europei de Răsărit. Sper să am aceste cărţi pregătite pentru tipar pînă în 1992.

În încheiere, vreau să mărturisesc prin intermediul Magazinului istoric pe care-l cunosc şi îl preţuiesc de la apariţie, că mi-a făcut o deosebită plăcere să revăd colegii din România. A fost într-adevăr o revedere extrem de plăcută, de interesantă şi de instructivă cu numeroşi istorici români. Mulţumesc în mod deosebit colegilor de la Centrul de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară din Bucureşti, al cărui oaspete am fost.

Interviu consemnat de
Ioana URSU

[1] *Magazin istoric, nr. 5/1983.*

POSTA MAGAZIN ISTORIC

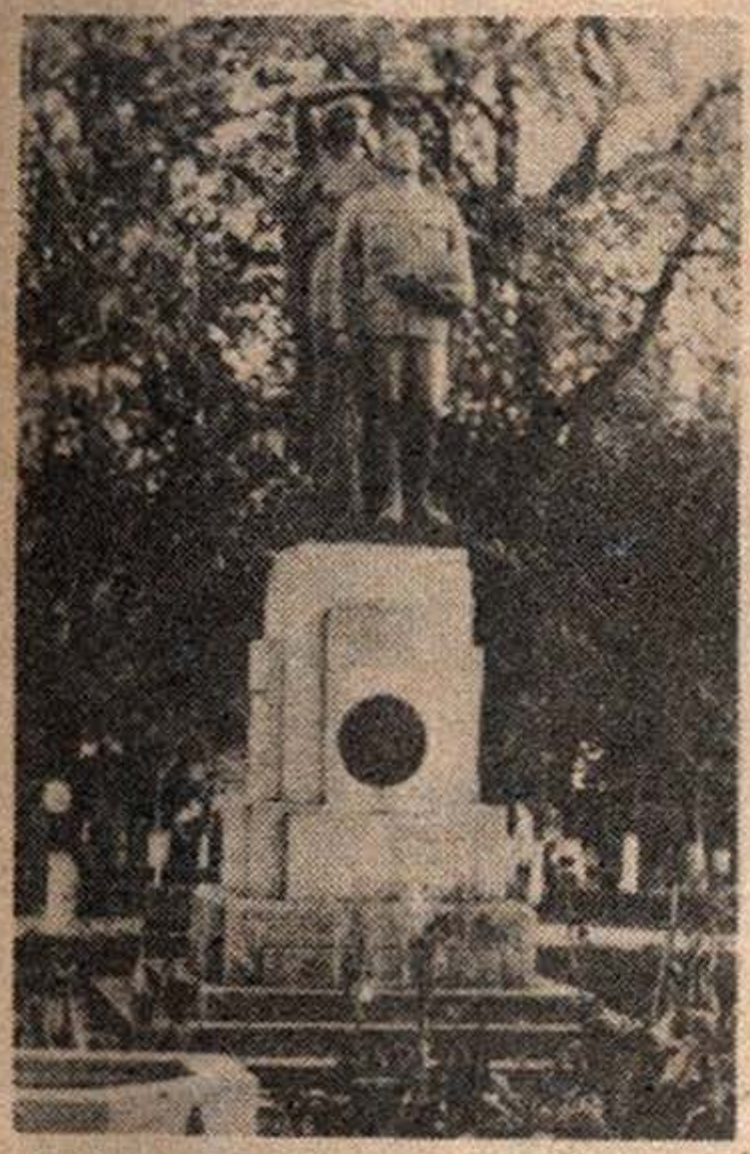

EROILOR

Profesorul pensionar BORIS GOREAC, din Huşi, ne scrie despre eroii huşeni care s-au jertfit pentru apărarea pămîntului scump al ţării, în bătăliile din cele două războaie mondiale. Astfel, în luptele din 1916-1918, au căzut eroie la datorie căpitanul Neculai Iancu'escu, locotenen II Dumitru Radu, Neculai Teodoru, Ioan V. Drăguleţ, soldatul Arlton Ursu. În luptele de pe frontul antihitlerist: sublocotenenţii Vasile Adrian şi Paul Borais, sergenţii Ştefan Arhire şi Anton Toma, soldatul Dumitru Lucan.

Un monument în parcul oraşului (în imaginea de sus) eternizează memoria eroilor jertfiţi pentru patrie.

LA DRINCEA

ION DANILESCU, din Galaţi, ne scrie despre o proprietate mehedinţeană a voievodului Constantin Brîncoveanu, satul Drincea. Atestat documentar din timpul domniei lui Vladislav II (1446-1456), ca proprietate a lui Neagoe Strehăianu, satul a intrat în 1612 în posesia lui David postelnicul (străbunicul lui Brîncoveanu), ca moştenire a soţiei acestuia, Maria. Satul a fost moştenit apoi de Preda Brîncoveanu (bunicul voievodului) şi de Papa Brîncoveanu (tatăl lui Constantin), de pe urma cărula a intrat în proprietatea domnitorului. Aici Brîncoveanu avea „40 pogoane de vie". Construise şi un conac, a cărui urmă însă s-a pierdut.

În 1708, prin testamentul întocmit în acel an, Brîncoveanu lăsa moştenire fiului său, Matei, satul Drincea „cu toţi rumînii şi ville de acolo".

După tragicul sfîrşit al domnitorului şi al celor patru băieţi ai săi, soţia sa, Doamna Stanca, a reuşit cu mare greutate să reintre în posesia moşiilor brîncoveneşti — printre care şi cea din Drincea — pe care le-a transmis anui nepot, Constantin Brîncoveanu.

UNIONIST

Prof. MARIN COSMESCU, din Bacău, evocă o personalitate culturală băcăuană din secolul trecut: Iancu Gheorghiu-Budu (1833-1885). Născut într-o familie de boiernaşi şi înrudit, prin soţie, cu V. Alecsandri, I. Gheorghiu a început să publice, din 1855, în gazetele unioniste Zimbrul şi Steaua Dunării. În 1857, I. Gheorghiu a tipărit broşura Ceva despre Divanul ad-hoc al Moldovei şi despre chestiunea ţăranilor, în care pleda cauza unirii şi, îndeosebi, problema împroprietăririi ţăranilor. „Pămîntul trebuie să hrănească pre toţi — scrie el. Acesta-i glasul legii, glasul umanităţii. Tot lucrătorul de pămînt trebuie să-şi aibă parte cîea lui".

În anii de după realizarea Unirii din 1859, I. Gheorghiu a desfăşurat o vie activitate gazetărească, scoţînd, în tipografia proprie, jurnalele Provincialul, Femeia, Muncitorul.

COMPLETAREA COLECŢIEI

GHEORGHE GOGU, economist, din com. Bărcăneşti, jud. Ialomiţa: Am bucur a de a mă număra printre cititorii constanţi ai revistei, de la primul ei număr, apărut în aprilie 1967, avînd acolo la completă. Vreau ca prin intermediul acestei rubrici, deschisă dialogului cu cititorii, să mulţumesc următorilor tovarăşi care m-au ajutat să-mi completez colecţia: Ion Panaiescu, din Bucureşti, Ştefan Juliei, din Suceava, Gheorghe Voloc, din Brăila, Petre Pricu, din com. Fîntînele, jud. Teleorman, Alexandru Gavrilenco şi Tudorel Pană, de la mine din comună.

Mulţumirilor corespondentului ialomiţean adăugăm şi felicitările noastre pentru frumosul lor gest cititorilor care l-au ajutat să-şi completeze colecţia.

MONTGOLFIER

Între măsurile luate de Convenţie în timpul Revoluţiei franceze — ne scrie PETRU ANGHEL, din Iaşi, — s-a numărat şi crearea unei companii de aerostate militare. Era vorba de baloane Montgolfier (după numele celor doi fraţi care le creaseră), mari bule din pînză, acoperite cu hîrtie, care erau umflate cu aerul cald obţinut prin arderea unui foc alimentat cu paie. Primul balon captiv de observaţie a fost folosit în bătălia de la Fleurus, la 26 iunie 1794. Informaţiile furnizate de acesta despre mişcările inamicului au contribuit la succesul obţinut de trupele franceze.

PRECIZARE

În nr. 6/1969, p. 26, coloana I, rîndul 9 de jos în sus, se va citi: „noi am distrus un sigur şi puternic «vechi» sistem defensiv".

ZAHĂR

HORAŢIU DAVIDESCU, din Cluj-Napoca, doreşte să afle cine a descoperit procedeul de obţinere a zahărului din sfeclă. Încă din 1575, un francez, Olivier de Serres, a observat că din rădăcina unui anume soi de sfeclă se putea extrage un suc ce, după fierbere, dădea un sirop foarte dulce. După 172 ani, un medic şi chimist berlinez, Andreas Sigismond Marggraf, a constatat că aceeaşi rădăcină conţine o substanţă solidă: zahăr în stare cristalină. Transpunerea acestor experimente de laborator pe plan industrial a realizat-o tot în sec. XVIII Frederic Charles Achard care, cu ajutorul guvernului prusac, a construit prima fabrică de zahăr, la Kunern, în Silezia.

CUVINTE

TRAIAN IONESCU, din Piteşti, ne întreabă care este originea cuvintelor buget, redingotă şi dolar. Primul vine de la cuvîntul din franceza medievală „bougette", care însemna punguţă; sensul actual l-a căpătat din anul 1806. Termenul redingotă s-a format din cuvintele englezeşti „riding" (călărind) şi „coat" (haină), deci însemna la origine „haină de călărie". Cel de al treilea cuvînt despre care ne întrebaţi reprezintă o formă alterată a numelui monetei care circula în Imperiul habsburgic — „thaler". Aceasta îşi trăgea denumirea de la satul unde a fost bătut pentru prima oară, în 1519.

DESCOPERIRI LA 1788

Cititorul PETRE ION, din Bucureşti, ne semnalează două descoperiri tehnice care au acelaşi an de naştere: 1788. Prima aparţinea unui francez, pe nume Coulon, care anunţa că punea în vînzare o pană ce permitea să se scrie cu cerneală timp de şase ore. Era strămoşul stiloului şi, ulterior, al pixului. Cea de a doua aparţinea unui englez. Acesta afirma că reuşise să îngheţe apa, în timpul celor mai călduroase zile, folosind calităţile frigorifice ale acidului nitric şi ale sării de amoniac, coborînd astfel mercurul termometrului pînă la -8° C. Era strămoşul congelatorului.

NU LA NOI

MIRCEA ŞTEFANCU, din com. Valea Cîmpului, jud. Botoşani, IONEL STOENESCU, din Bucureşti, NICOLAE MOESCU, din Orşova, RELU NICHIFOR, din com. Basa abi, jud. Constanţa, ION BRÎNCEANU, din com. Ţi ăneşti, jud. Teleo man: Pentru procurarea lucrărilor solicitate — unele dintre ele prezentate de noi în cadrul rubricii Cărţi sosite la redacţie — adresaţi-vă Întreprinderii de difuzare a cărţii, Librăria „Cartea prin poştă", Calea Moşilor, nr. 82-88, sectorul 3, Bucureşti, cod 70043.

Cristian POPIŞTEANU

CONTENTS (Romanian History) **I. Ardeleanu** 1965-1989. An Epoch of Historic Accomplishments ● **I. Ceauşescu** The Army and the Nation Together in the Anti-Hitlerite Resistance (II) ● **F. Constantiniu** 1784-1944. The Romanian's Modern Revolutions ● **A. Ubicini** 1848. Revolution Recollections (III) ● **R.R. Rosetti** Stephen the Great (1457-1504) ● **E. Preda** 1940. Victor Săvescu's Diary (X) ● **Z. Ornea** Constantin Stere (1865-1936)—Writer and Politician ● **I. Popescu-Puţuri** Confluences of Ancient Civilizations (XXXIV) ● **D. Berindei** The Romanian Principalities and the French Revolution ● In Bucharest, 50 Years Ago ● **V. Smărăndescu** Sângeorz-Băi — An Itinerary ● **St. Fischer-Galaţi** (U.S.A.) „I Was Delighted to See Romania Again"

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I. Ardeleanu** 1965-1989. Époque d'accomplissements historiques ● **I. Ceauşescu** La solidarité de l'armée avec la nation dans la résistance antihitlérienne (II) ● **F. Constantiniu** 1784-1944. Les révolutions modernes des Roumains ● **A. Ubicini** Du temps de la Révolution de 1848 (III) ● **R.R. Rosetti** Etienne le Grand (1457-1504) ● **E. Preda** 1940. Victor Săvescu — Journal (X) ● **Z. Ornea** Constantin Stere (1865-1936) — écrivain et homme politique ● **I. Popescu-Puţuri** Confluences de civilisations anciennes (XXXIV) ● **D. Berindei** Les Principautés Roumains et la Révolution française ● A Bucarest,il y a 50 ans ● **V. Smărăndescu** Sângeorz-Băi — itinéraire ● **St. Fischer-Galaţi** (États-Unis) „J'ai été très enchanté à revoir la Roumanie".

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И.Арделяну** 1965-1989. Эпоха исторических свершений ● **И. Чаушеску** Армия и нация совместно в антигитлеровской войне (II) ● **Ф. Константиниу** 1784-1944. Современные революции румын ● **А. Убичини** В дни Революции 1848 г. (III) ● **Р.Р. Росетти** Штефан Великий (1457-1504) ● **Е. Преда** 1940. Виктор Слэвеску — дневник (X) ● **З. Орня** Константин Стере (1865-1936) — писатель и политический деятель ● **И. Попеску-Пуцурь** Слияния древних цивилиаций (XXXIV) ● **Д. Беринде́й** Румынские княжества и Французская революция ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● **В. Смэрэндеску** Сынджорз-Бэй-маршрут ● **Ст. Фишер-Галац** (США) „Мне было очень приятно снова увидеть Румынию"

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. Ardeleanu** 1965-1989. Eine Epoche historischer Erfüllungen ● **I. Ceauşescu** Armee und Nation gemeinsam im antihitleristischen Widerstand (II) ● **F. Constantiniu** 1784-1944. Die neuzeitlichen Revolutionen der Rumänen ● **A. Ubicini** Aus den Tage der Revolution des Jahres 1848 (III) ● **R.R. Rosetti** Ştefan der Grosse (1457-1504) ● **E. Preda** 1940. Victor Săvescu — Tagebuch (X) ● **Z. Ornea** Constantin Ste e (1865-1936)—Schriftsteller und Politiker ● **I. Popescu-Puţuri** Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXXIV) ● **D. Berindei** Die Rumänischen Fürstentümer und die Französische Revolution ● In Bukarest,vor 50 Jahren ● **V. Smărăndescu** Singeorz-Băi — eine Reise ● **St. Fischer-Galaţi**(U.S.A.) „Es hat mir ein besonderes Vergnügen bereitet, Rumänien wiederzusehen"

SUMARIO (Historia rumana) **I. Ardeleanu** 1965-1989 — época de realizaciones históricas ● **I. Ceauşescu** El ejército junto a la nación en la resistencia antihitleriana (II) ● **F. Constantiniu** 1784-1944. Las revoluciones modernas de los rumanos ● **A. Ubicini** Del tiempo de la revolución de 1848 (III) ● **R.R. Rosetti** Estéban el Grande (1457-1504) ● **E. Preda** 1940. Victor Săvescu — Notas diarias (X) ● **Z. Ornea** Constantin Stere (1865-1936) — escritor y hombre político ● **I. Popescu-Puţuri** Confluencias de civilizaciones antiguas (XXXIV) ● **D. Berindei** Los Principados rumanos y la Revolución francesa ● En Bucarest,hace 50 años ● **V. Smărăndescu** Viaje por Singeorz-Băi ● **St. Fischer-Galaţi** (EE.UU). „Me ha resultado particularmente grato volver a ver Rumania"

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lucuţă, Dorin Matei, Marian Ştefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

victoire

prise Du gouverneur